

USAID
DIN PARTEA POPORULUI
AMERICAN

STANDARDE INTERNAȚIONALE ÎN DOMENIUL DREPTURILOR PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI

GHID PENTRU PRACTICIENI ÎN DOMENIUL DREPTULUI

Acest ghid a fost realizat grație suportului generos al poporului american prin intermediul Agenției Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID). Conținutul acestui ghid este responsabilitatea Centrului pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități și nu reflectă neapărat opinia USAID sau a Guvernului Statelor Unite ale Americii.

CHIȘINĂU, 2022

Ghidul „**Standarde internaționale în domeniul drepturilor persoanelor cu dizabilități**” a fost realizat în cadrul proiectului „Suport în dezvoltarea și implementarea politicilor privind accesul la justiție a persoanelor cu dizabilități”, implementat de Centrul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (AO CDPD).

Lucrarea a fost elaborată de către **Elena STAJILA**, juristă și directoare de program în cadrul **Asociației Obștești Centrul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (A.O. CDPD)**.

Acest ghid a fost realizat grație suportului generos al poporului american prin intermediul **Agenției Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID)**. Conținutul acestui ghid este responsabilitatea Centrului pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități și nu reflectă neapărat opinia USAID sau a Guvernului Statelor Unite ale Americii.

CUPRINS

INTRODUCERE	4
ACRONIME	5
CAPITOLUL I. Aspecte esențiale privind aplicarea standardelor internaționale de protecție a drepturilor persoanelor cu dizabilități	6
1.1. Standardele internaționale de protecție a drepturilor persoanelor cu dizabilități	6
1.2. Coeziunea dintre Sistemul ONU și Sistemul European de protecție a drepturilor omului în abordarea drepturilor persoanelor cu dizabilități	11
1.3. Principiile generale de abordare a drepturilor persoanelor cu dizabilități	16
CAPITOLUL II. Drepturile și libertățile fundamentale ale persoanelor cu dizabilități	22
2.1. Accesibilitatea	22
2.2. Egalitatea și nediscriminarea	30
2.3. Recunoașterea egală a persoanelor cu dizabilități în fața legii	42
2.4. Accesul persoanelor cu dizabilități la justiție	55
2.5. Dreptul persoanelor cu dizabilități la educație	71
2.6. Dreptul persoanelor cu dizabilități la muncă	89
2.7. Dreptul persoanelor cu dizabilități la sănătate, abilitare și reabilitare	98
2.8. Dreptul persoanelor cu dizabilități la viața privată și de familie	112
Bibliografie și resurse juridice utilizate	125

INTRODUCERE

Prezenta lucrare are scopul de a dezvolta și consolida cunoștințele practicienilor din domeniul dreptului, în special ale avocaților, judecătorilor, asistenților judiciari și ale procurorilor privind standardele internaționale în domeniul drepturilor persoanelor cu dizabilități.

Ghidul reflectă diversitatea de abordări aplicate în cadrul a două sisteme de protecție ale drepturilor omului: sistemul ONU și sistemul Consiliului Europei, oferind cititorilor o imagine de ansamblu privind standardele internaționale în domeniul drepturilor persoanelor cu dizabilități.

Subiectele tratate în ghid conțin trimiteri succinte la anumite cauze soluționate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CtEDO), Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD) și Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării împotriva Femeilor (CEDAW). Acestea au fost selectate din jurisprudența organelor de jurisdicție internațională, în materia drepturilor persoanelor cu dizabilități.

Ghidul conține un capitol introductiv care oferă explicații succinte cu referire la aspectele esențiale ce privesc aplicarea standardelor internaționale și europene de protecție a drepturilor persoanelor cu dizabilități, ce este urmat de un alt capitol în care sunt analizate unele drepturi ale persoanelor cu dizabilități prin prisma garanțiilor instituite de Convenția ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități și jurisprudența organelor de jurisdicție internațională în materia drepturilor persoanelor cu dizabilități.

Drepturile persoanelor cu dizabilități reprezintă un domeniu de drept intersectorial, și prezenta lucrare pune accentul pe aspectele juridice esențiale privind asigurarea drepturilor persoanelor cu dizabilități.

ACRONIME

- CDC** Convenția ONU privind Drepturile Copilului
- CDPD** Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități
- CEDAW** Convenția ONU asupra Eliminării tuturor Formelor de Discriminare față de Femei
- CEDO** Convenția Europeană a Drepturilor Omului
- CRPD** Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități
- CtEDO** Curtea Europeană a Drepturilor Omului
- ONU** Organizația Națiunilor Unite

CAPITOLUL I.

ASPECTE ESENȚIALE PRIVIND APLICAREA STANDARDELOR INTERNAȚIONALE DE PROTECȚIE A DREPTURILOR PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI

1.1. STANDARDELE INTERNAȚIONALE DE PROTECȚIE A DREPTURILOR PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI

Drepturile persoanelor cu dizabilități reprezintă o formă juridică de asigurare a realizării necesităților fundamentale ale acestora (educație, condiții adecvate de muncă și remunerare, sănătate, proprietate privată, nivel de trai decent, participare la viața politică și publică, libertatea de conștiință și religie, protecție împotriva abuzurilor și altele).

Asigurarea respectării drepturilor persoanelor cu dizabilități ține de responsabilitatea statului, care trebuie să determine conținutul drepturilor, libertăților și ale obligațiilor aferente realizării acestora și să asigure protecția corespunzătoare a drepturilor și libertăților.

Atunci când statul nu asigură protecția corespunzătoare a drepturilor persoanelor cu dizabilități pe teritoriul său, aceste persoane pot să își apere drepturile apelând la mecanismele naționale și internaționale de protecție a drepturilor omului.

Mecanismele internaționale de protecție a drepturilor omului reprezintă sisteme create de comun acord de către mai multe state în baza tratatelor internaționale (Pact, Convenție, Carta, etc.), care determină domeniul de acțiune, împuternicirile și regulile speciale de procedură privind protecția drepturilor omului în cadrul acestor sisteme.

În sensul prevederilor articolului 2 și articolului 4 din Legea nr. 595 din 24.09.1999 privind tratatele internaționale, Republica Moldova este legată de obligația de a respecta prevederile unui anumit tratat internațional în domeniul drepturilor omului (Convenție, Pact, Carta, etc.) atunci când recunoaște caracterul executoriu al acestuia prin mijlocul de confirmare formală a consimțământului stabilit de tratat (ratificare, acceptare, aprobare, aderare).

Republica Moldova a ratificat mai multe tratate internaționale, aderând astfel la două sisteme de protecție a drepturilor omului:

- ❖ *Sistemul ONU de protecție a drepturilor omului;*
- ❖ *Sistemul Consiliului Europei de protecție a drepturilor omului.*

Fiecare din cele două sisteme include mai multe mecanisme de protecție a drepturilor omului, care pe lângă tratatul internațional pe care se bazează, generează o serie de instrumente cu ajutorul cărora are loc interpretarea și aplicarea prevederilor tratatului internațional respectiv.

Principalele tratate internaționale în domeniul drepturilor omului în cadrul sistemului ONU ratificate de Republica Moldova sunt:

- a) Convenția ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități;
- b) Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice;
- c) Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale;
- d) Convenția privind Eliminarea tuturor Formelor de Discriminare Rasială;
- e) Convenția ONU asupra Eliminării tuturor formelor de Discriminare față de Femei;
- f) Convenția ONU cu privire la Drepturile Copilului;
- g) Convenția ONU împotriva Torturii și a altor Tratamente sau Pedepse Crude, Inumane și Degradante, și altele.

Totodată, Republica Moldova a ratificat un șir de tratate a Consiliului Europei în domeniul drepturilor omului, principalele fiind următoarele:

- a) Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (Convenția Europeană a Drepturilor Omului);
- b) Convenția Europeană pentru Prevenirea Torturii și a Pedepselor sau Tratatelor Inumane sau Degradante;
- c) Carta Socială Europeană (revizuită);
- d) Convenția-cadru pentru Protecția Minorităților Naționale, și altele.

Toate tratatele internaționale în domeniul drepturilor omului protejează inclusiv și drepturile persoanelor cu dizabilități, acestea fiind aplicabile tuturor persoanelor în virtutea principiului universalității drepturilor omului.

Realizarea de către stat a prevederilor tratatelor internaționale este asigurată prin implementarea acestora în legislația națională, precum și prin aplicarea standardelor internaționale în practica judiciară națională.

În acest context, *judecătorii, procurorii și avocații au un rol esențial în asigurarea exercitării efective a drepturilor omului la nivel național.* O astfel de responsabilitate implică necesitatea cunoașterii celor mai importante aspecte privind aplicarea diverselor standarde internaționale privind drepturile omului în procesul de înfăptuire a justiției, în special în ceea ce privește forța juridică a standardelor respective în cadrul sistemului juridic național.

Standardele internaționale în domeniul drepturilor omului, după forța lor juridică în sistemul de drept național, pot fi clasificate în două categorii:

- Standarde internaționale obligatorii pentru statele părți;
- Standarde internaționale cu caracter de recomandare pentru statele părți.

Standarde internaționale obligatorii sunt acele norme ale dreptului internațional, care implică obligația din partea statelor de a le respecta, în vederea asigurării exercitării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în jurisdicțiile lor interne.

Standardele internaționale obligatorii includ:

- principiile generale unanim recunoscute;
- normele dreptului internațional cutumiar;
- tratatele internaționale în domeniul drepturilor omului ratificate de Republica Moldova, inclusiv Convenția Europeană pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale și Protocoalele sale în interpretarea Curții Europene a Drepturilor Omului.

Unele instrumente internaționale universale, cum ar fi Declarația Universală a Drepturilor Omului și unele prevederi specifice, precum principiul nediscriminării, au devenit parte a **dreptului internațional cutumiar** și sunt considerate obligatorii pentru toate statele, chiar și

în ipoteza în care statul respectiv nu a aderat la tratatele internaționale care încorporează aceste norme.¹

Având în vedere prevederile articolului 4 și articolului 8 din Constituția Republicii Moldova, precum și interpretarea unor prevederi ale articolului 4 din Constituție, oferită de Curtea Constituțională în Hotărârea nr. 55 din 14.10.1999,² **tratatele internaționale** referitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care Republica Moldova este parte, constituie o parte integrantă a sistemului juridic național și, respectiv, reglementările acestora trebuie aplicate direct în dreptul intern. Prevederile tratatelor internaționale referitoare la drepturile fundamentale ale omului au prioritate față de legile interne atunci când le contravin. Volumul și limitele obligațiilor asumate de către un stat membru printr-un anumit tratat internațional sunt stabilite prin instrumentele de aderare (ratificare, acceptare, aprobare, aderare) la tratatul internațional respectiv.

Un izvor de drept internațional important în domeniul drepturilor omului îl constituie **jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului** - unica instanță care este în drept să dea interpretări oficiale privind aplicarea Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale prin intermediul hotărârilor sale.

Conform prevederilor articolului 46 din Convenția Europeană, hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare CtEDO) au forță obligatorie. Cu referire la acest aspect, Plenul Curții Supreme de Justiție al Republicii Moldova a explicat: „În conformitate cu prevederile acestui articol, înaltele părți contractante s-au angajat să se conformeze hotărârilor definitive ale Curții în litigiile în care ele sunt părți. Adică, interpretările CtEDO cuprinse în hotărârile sale, adoptate în privința Republicii Moldova, sunt obligatorii pentru instanțele judecătorești. Totodată, instanțele judecătorești, în scopul respectării drepturilor omului și libertăților fundamentale, urmează să ia în considerare și jurisprudența CtEDO stabilită în hotărârile sale în raport cu alte state părți la Convenția Europeană. În această ordine de idei, instanțele judecătorești vor aplica jurisprudența CtEDO în cazul în care circumstanțele cauzei ce se examinează sunt similare circumstanțelor care au fost examinate de către CtEDO și asupra

---

¹ UN Enable - Overview of International Legal Frameworks for Disability Legislation
<https://www.un.org/esa/socdev/enable/disovlf.htm>

² https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=9845&lang=ro

căroră aceasta s-a pronunțat”.³ Plenul Curții Supreme de Justiție al Republicii Moldova a subliniat: „CtEDO nu este o instanță supremă sau superioară instanțelor naționale, ci este un institut cu drept unic de interpretare a Convenției Europene și trebuie să beneficieze de constatările acestora. Doar în cazul în care constatările instanțelor vin în contradicție cu standardele Convenției Europene și cu practica instituită a CtEDO, ultima poate interveni să corecteze și să le ghideze în direcția corectă. În acest sens, marja de apreciere este un element de care CtEDO trebuie să ia act și să respingă dreptul la această discreție a instanțelor doar în situațiile în care instanțele naționale și autoritățile depășesc limitele marjei de apreciere.”⁴

Standarde internaționale cu caracter de recomandare sunt acele prevederi neobligatorii pentru state, generate de organisme internaționale cu competența recunoscută în domeniul protecției drepturilor omului, care sunt utile pentru interpretarea prevederilor tratatelor internaționale în domeniul drepturilor omului și implementarea acestora în legislația națională.

La această categorie se atribuie:

- punctele de vedere a Comitetelor specializate ale ONU (Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comitetul ONU pentru Drepturile Omului, Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării față de Femei, etc.), formulate cu referire la comunicările individuale examinate;
- rapoartele, comentariile generale, observațiile, recomandările, declarațiile, principiile, alte lucrări elaborate de instituțiile specializate ale ONU (Comitetele ONU, Raportorii Speciali, Oficiul Înaltului Comisar al ONU pentru Drepturile Omului, Organizația Internațională a Muncii, Organizația Mondială a Sănătății, etc.), care conțin recomandări referitoare la îmbunătățirea situației în domeniul drepturilor omului;

³ Pct. 2 din Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr. 3 din 9 iunie 2014 „Cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale”, http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=181.

⁴ Ibidem.

- rezoluțiile/recomandările Comitetului Miniștrilor al Consiliului Europei privind facilitarea implementării prevederilor tratatelor internaționale adoptate în cadrul Consiliului Europei;
- instrumentele de politică generală, cum ar fi documentele rezultate ca urmare a summit-urilor și conferințelor mondiale, de exemplu: Declarația Mileniului⁵ și Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului⁶, adoptate la Summit-ul Mileniului al Națiunilor Unite din septembrie 2000; Obiectivele de Dezvoltare Durabilă⁷ și Agenda 2030 pentru dezvoltarea durabilă⁸.

Instrumentele enumerate mai sus prezintă o importanță majoră nu doar pentru puterea legislativă și executivă a statului, care trebuie să ajusteze legislația națională la standardele internaționale, dar în special și pentru puterea judecătorească, care are responsabilitatea de a asigura transpunerea în jurisprudență a standardelor internaționale în domeniul drepturilor omului. Cu cât standardele internaționale în materia drepturilor persoanelor cu dizabilități sunt cunoscute mai multor specialiști în domeniul justiției (judecători, asistenți judiciari, procurori, avocați), cu atât posibilitatea ca instanțele naționale să reflecte aceste standarde în practica judiciară națională este mai mare.

1.2. COEZIUNEA DINTRE SISTEMUL ONU ȘI SISTEMUL EUROPEAN DE PROTECȚIE A DREPTURILOR OMULUI ÎN ABORDAREA DREPTURILOR PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI

Cele mai cuprinzătoare mecanisme internaționale de protecție a drepturilor persoanelor cu dizabilități în cadrul sistemului European și respectiv sistemului ONU de protecție a drepturilor omului sunt Convenția Europeană a Drepturilor Omului și respectiv – Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CDPD).

Mecanismul instituit prin Convenția Europeană a Drepturilor Omului (în continuare - CEDO) a fost conceput cu scopul de a oferi protecția internațională împotriva violării drepturilor fundamentale ale omului, preponderent civile și politice, indiferent de apartenența

⁵ file:///C:/Users/User/Downloads/A_RES_55_2-EN.pdf

⁶ <https://www.ndi.org/sites/default/files/Handout%207%20-%20Millennium%20Development%20Goals.pdf>

⁷ <https://sustainabledevelopment.un.org/topics>

⁸ <https://www.ohchr.org/en/issues/SDGS/pages/the2030agenda.aspx>

reclamantului la un anumit grup social. Astfel, Convenția nu constituie un instrument special de protecție a drepturilor persoanelor cu dizabilități. Cu toate acestea, CtEDO⁹ a format o jurisprudență diversă în domeniul protecției drepturilor persoanelor cu dizabilități, ținând cont de nevoile acestora.

Un avantaj important al sistemului instituit prin Convenția Europeană a Drepturilor Omului constă în obligativitatea juridică a hotărârilor emise de CtEDO și mecanismul eficient de control asupra implementării de către statele contractante a acestor hotărâri. În același timp, un factor limitativ pentru persoanele interesate să depună o plângere la CtEDO privind violarea drepturilor persoanelor cu dizabilități este absența din textul CEDO ale unor norme speciale referitoare la nevoile persoanelor cu dizabilități¹⁰.

Spre deosebire de CEDO, **Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități** este primul instrument internațional conceput pentru a oferi protecția efectivă persoanelor cu dizabilități în realizarea drepturilor și libertăților sale fundamentale. Convenția nu creează drepturi noi pentru persoanele cu dizabilități, ci doar dezvăluie sensul și conținutul drepturilor și libertăților fundamentale ale acestora. Majoritatea articolelor CDPD conțin norme care vizează aplicarea unor măsuri pozitive pentru promovarea și protejarea drepturilor persoanelor cu dizabilități.

Convenția a instituit un organ internațional cvasi-judiciar special – *Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități*, căruia i-a fost recunoscută competența de a monitoriza implementarea Convenției de către statele părți (articolul 35, CDPD) și de a examina comunicările (plângerile) individuale privind pretenziile încălcări de către statele părți ale prevederilor Convenției (conform Protocolului Opțional la Convenție).¹¹ În pofida caracterului juridic obligatoriu al CDPD, mecanismul de control exercitat de Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD) nu oferă un remediu efectiv de repunere în drepturi, deoarece *recomandările acestuia*, formulate pe marginea comunicărilor individuale examinate, *poartă un caracter de recomandare*. Astfel, nu există un *mecanism de executare*

---

⁹ CtEDO este unica instanță care este în drept să dea interpretări oficiale privind aplicarea CEDO, iar hotărârile ei au forță juridică obligatorie pentru statele părți.

¹⁰ Anna Demeneva „Защита прав инвалидов в практике Европейского Суда по правам человека и Комитета ООН по правам инвалидов: параллельные пути или точки соприкосновения?”// Revista „МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВОСУДИЕ”, nr. 4 alin.(20), 2016, pag. 84-85.

¹¹ Prin Legea nr. 162 din 04.11.2021 Republica Moldova a ratificat Protocolul Opțional la CDPD, recunoscând astfel competența Comitetului de a examina comunicările individuale privind încălcarea de către RM a drepturilor recunoscute în CDPD.

obligatorie a recomandărilor formulate în adresa unui stat cu privire la eliminarea încălcărilor CDPD.

Cu toate că aceste două sisteme reprezintă în sine două mecanisme distincte de protecție a drepturilor omului, totuși, există o anumită coeziune dintre jurisprudența CtEDO și practica CRPD în abordarea drepturilor persoanelor cu dizabilități.

Abordarea CtEDO față de reclamant se caracterizează prin cercetarea cuprinzătoare a întregului context al cauzei. Curtea nu se abține de la evaluarea personalității reclamantului și este aproape întotdeauna atentă la caracteristicile acestuia în circumstanțe specifice și în lumina încălcărilor comise de către un Stat Parte. Astfel, CtEDO reușește să abordeze drepturile protejate de CEDO în lumina situației speciale a reclamantilor cu dizabilități și ținând cont de nevoile acestora.¹²

Analiza practicii CtEDO ne permite să evidențiem anumite categorii de cauze, în care CtEDO consideră dizabilitatea reclamantului fiind un factor ce agravează situația acestuia care la rândul său impune statului îndatoriri suplimentare pentru prevenirea sau eliminarea încălcărilor CEDO¹³.

Având în vedere abordarea comprehensivă a dizabilității, aplicată în procesul examinării plângerilor reclamantilor cu dizabilități, CtEDO îi lipsesc normele cu caracter special în cadrul CEDO, care ar determina conținutul drepturilor garantate de CEDO din perspectiva persoanelor cu dizabilități.

Totuși, acolo unde îi lipsesc reglementările speciale de conținut privind drepturile persoanelor cu dizabilități, CtEDO compensează acest lucru prin referire la alte instrumente internaționale, inclusiv la cele din afara sistemului regional de protecție a drepturilor omului

---

¹² Anna Demeneva „Защита прав инвалидов в практике Европейского Суда по правам человека и Комитета ООН по правам инвалидов: параллельные пути или точки соприкосновения?”// Revista „МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВОСУДИЕ”, nr. 4 alin.(20), 2016, pag. 86.

¹³ A se vedea: CtEDO, *Valasinas v. Lituania*, cererea nr. 44558/98, Hotărârea din 24 Iulie 2001, §100–101; CtEDO, *Arutyunyan v. Rusia*, cererea nr. 48977/09, Hotărârea din 10 ianuarie 2012, §77; CtEDO, *Semikhvostov v. Russia*, cererea nr. 2689/12, Hotărârea din 6 februarie 2014; CtEDO, *Moisel v. Franța*, Cererea nr. 67263/01, Hotărârea din 14 noiembrie 2002, §40–42; CtEDO, *Sergey Timofeyev v. Rusia*, cererea nr. 12111/04, Hotărârea din 2 septembrie 2010.

elaborat de Consiliul Europei și face referire la tratatele și recomandările din cadrul sistemului ONU.¹⁴

În unele cazuri, principiile privind asigurarea drepturilor persoanelor cu dizabilități, precum sunt exprimate de CDPD, au avut o influență profundă asupra raționamentelor CtEDO, în special în ceea ce privește interpretarea conținutului drepturilor recunoscute de Convenție prin prisma dizabilității.¹⁵ Astfel, CtEDO a punctat în mod constant că „*ia în considerare actele și rapoartele internaționale aplicabile pentru a interpreta garanțiile Convenției și pentru a stabili existența unui standard comun în acest domeniu.*”¹⁶

Totodată, CtEDO a statuat: „*La determinarea semnificației conceptelor și definițiilor din textul Convenției [CEDO], Curtea Europeană poate și trebuie să țină seama de elemente de drept internațional, altele decât Convenția, de interpretarea acestora de către autoritățile competente și de practica țărilor europene, reflectând valorile lor comune. Consensul care provine din instrumentele juridice internaționale speciale și din practica statelor membre poate constitui un argument semnificativ pentru Curtea Europeană în cazuri individuale atunci când interpretează prevederile Convenției.*”¹⁷

Cu toate acestea, CtEDO nu îi acordă Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CDPD) forța decisivă în mod sistematic. Or, există și cauze în care CtEDO a avut o abordare nuanțată față de cea prevăzută de CDPD, de exemplu, în materia dreptului la vot a persoanelor cu dizabilități mentale.¹⁸ În acest context, dacă CtEDO a considerat că ingerința

---

¹⁴ Anna Demeneva „Защита прав инвалидов в практике Европейского Суда по правам человека и Комитета ООН по правам инвалидов: параллельные пути или точки соприкосновения?”// Revista „МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВОСУДИЕ”, nr. 4 alin.(20), 2016, pag. 91.

¹⁵ De exemplu, în cauza *Semikhvostov v. Rusia*, CtEDO a făcut referire la articolele 14, 15 și 20 din Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități și, de asemenea, a făcut referire la Raportul intermediar din 28 iulie 2008 al Raportorului special al ONU pentru tortură și alte tratamente sau pedepse crude, inumane și degradante (§ 43). În cauza *Glor v. Elveția* (2009) CtEDO s-a referit direct la Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități ca dovadă a existenței unui consens european și uman cu privire la necesitatea de a proteja persoanele cu dizabilități împotriva tratamentului discriminatoriu (§ 53).

¹⁶ CtEDO, *Kiyutin v. Rusia*, §67. Vezi și: CtEDO, *Wallovă și Walla v. Republica Cehă*, cererea nr. 23848/04, Hotărârea din 26 octombrie 2006; *Youngs v. Olanda*, cererea nr. 12738/10, Hotărârea din 3 octombrie 2014; *Ageyev v. Rusia*, cererea nr. 7075/10, Hotărârea din 18 aprilie 2013; *Demir și Baykara v. Turcia [GC]*, cererea nr. 34503/97. Hotărârea din 12 noiembrie 2008.

¹⁷ CtEDO, *Demir and Baykara v. Turcia*, cererea nr. 34503/97, Hotărârea din 12 noiembrie 2008, §85.

¹⁸ CtEDO *Alajos Kiss v. Ungaria*, cererea nr. 38832/06, Hotărârea din 20 mai 2010, §44; Punctele de vedere adoptate de Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități la cea de-a 10-a sesiune (2–13

statului în exercitarea de către reclamant a drepturilor electorale este întemeiată pe lege, dar este disproporționată, Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, examinând o cauză similară,¹⁹ a luat în considerare caracterul absolut al dreptului recunoscut în articolul 29²⁰ din CDPD. Ca urmare, Comitetul a constatat o încălcare a articolului 29, luat separat sau coroborat cu articolul 12 din CDPD și a recomandat statului „să adopte legi care să recunoască”, fără o evaluare a capacității juridice „dreptul de vot”.

Cu toate acestea, se poate observa că cele două mecanisme internaționale de protecție a drepturilor persoanelor cu dizabilități se completează armonios. CDPD, deși nu prevede un *mecanism obligatoriu de executare a recomandărilor Comitetului ONU pentru drepturile persoanelor cu dizabilități*, în virtutea subiectului său special de protecție, stabilește o direcție generală de schimbare a concepțiilor și a abordărilor privind asigurarea drepturilor persoanelor cu dizabilități în legislația națională a statelor care sunt parte la Convenție. Pe de altă parte, CtEDO, hotărârile căreia au forța juridică obligatorie pentru statele părți la Convenție, face referire și implementează standardele CDPD în hotărârile sale, în cauzele ce implică drepturile persoanelor cu dizabilități, facilitând astfel implementarea de către statul parte a obligațiilor asumate în temeiul CDPD.

Astfel, CDPD a devenit un document de referință în procesul de dezvoltare a jurisprudenței CtEDO în materia drepturilor persoanelor cu dizabilități, ceea ce contribuie la instituirea unor standarde internaționale comune în materia drepturilor persoanelor cu dizabilități.

Având în vedere acest fapt, în continuare, în prezentul ghid vom aborda drepturile persoanelor cu dizabilități conform structurii Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități. Conținutul drepturilor persoanelor cu dizabilități va fi relatat atât în baza practicii Comitetului ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD), cât și prin prisma jurisprudenței relevante ale altor organe jurisdicționale ale ONU și a Consiliului Europei.

---

septembrie 2013) pe cauza *Zsolt, Bujdosó, Jánosné Ildikó Márkus, Viktória Márton, Sándor Mészáros, Gergely Polk and János, Szabó v. Ungaria* (comunicarea nr. 4/2011).

¹⁹ Punctele de vedere adoptate de Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități la cea de-a 10-a sesiune (2–13 septembrie 2013) pe cauza *Zsolt, Bujdosó, Jánosné Ildikó Márkus, Viktória Márton, Sándor Mészáros, Gergely Polk and János, Szabó v. Ungaria* (comunicarea nr. 4/2011).

²⁰ Articolul 29 din CDPD recunoaște persoanelor cu dizabilități dreptul de a participa la viața politică și publică.

1.3. PRINCIPIILE GENERALE DE ABORDARE A DREPTURILOR PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI

Convenția ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități aduce o contribuție importantă la dezvoltarea principiilor de drept internațional a drepturilor omului, stabilind în articolul 3 cele opt principii generale privind asigurarea drepturilor persoanelor cu dizabilități.

Aceste principii servesc drept idei călăuzitoare, care facilitează înțelegerea și interpretarea unitară a prevederilor CDPD.

Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități

Articolul 3 Principii generale

Principiile prezentei Convenții sunt:

- (a) Respectarea demnității inalienabile, a autonomiei individuale, inclusiv a libertății de a face propriile alegeri și a independenței persoanelor;
- (b) Nediscriminarea;
- (c) Participarea și integrarea deplină și efectivă în societate;
- (d) Respectul pentru diversitate și acceptarea persoanelor cu dizabilități ca parte a diversității umane și a umanității;
- (e) Egalitatea de șanse;
- (f) Accesibilitatea;
- (g) Egalitatea între bărbați și femei;
- (h) Respectul pentru capacitățile de evoluție ale copiilor cu dizabilități și respectul pentru dreptul copiilor cu dizabilități de a-și păstra propria identitate.

- (A) **Respectarea demnității inalienabile, a autonomiei individuale, inclusiv a libertății de a face propriile alegeri, și a independenței persoanelor** implică pentru statele părți obligația de a asigura condiții în care persoanele cu dizabilități să poată păstra respectul de sine și să se manifeste ca deținători de drepturi depline, acționând conform deciziilor lor personale. Autonomia individuală, libertatea de a face propriile alegeri și independența persoanelor sunt categorii juridice apropiate după conținut și interdependente, semnificând condițiile în care persoana poate să-și exercite de sine stătător drepturile și libertățile fundamentale conform deciziilor proprii, formate în mod liber. Astfel, principiul pus în discuție impune statelor părți la Convenție responsabilitatea de a întreprinde măsuri de ordin legislativ, administrativ, organizațional și de altă natură pentru a asigura respectarea demnității, autonomiei individuale și independenței persoanelor cu dizabilități.
- (B) **Nediscriminarea** este un principiu fundamental al drepturilor omului, care a devenit parte a dreptului internațional cutumiar, fiind considerat obligatoriu pentru toate statele, chiar și în ipoteza în care statul respectiv nu a aderat la tratatele internaționale care încorporează aceste norme.²¹ Principiul nediscriminării implică obligația statelor părți de a renunța la practicile discriminatorii și de a apăra persoanele împotriva oricărei deosebiri, excluderi, restricții ori preferințe în drepturi și libertăți, bazate pe criteriile (motivele) reale sau presupuse, aplicate fără motive obiective și rezonabile. Atât în sistemul ONU de protecție a drepturilor omului, cât și în cel al Consiliului European, lista motivelor discriminării nu este exhaustivă²², ceea ce oferă protecție împotriva discriminării bazate pe orice motive.
- (C) **Participarea și integrarea deplină și efectivă în societate** este unul dintre principiile fundamentale, având drept scop incluziunea persoanelor cu dizabilități în societate și combaterea discriminării acestora prin asigurarea participării și consultării persoanelor având diferite tipuri de dizabilitate în procesele de luare a deciziilor privind drepturile acestora. Principiul analizat presupune interacțiunea cu toți oamenii, inclusiv cu persoanele cu dizabilități, într-un mod care să le facă să se simtă că aparțin și că fac

---

²¹ UN Enable - Overview of International Legal Frameworks for Disability Legislation, <https://www.un.org/esa/socdev/enable/disovlf.htm>.

²² A se vedea articolul 26 din Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice; articolul 2 alin.(2) din Pactul Internațional privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale; articolul 14 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

parte din societate. Pentru a asigura realizarea acestui principiu, statele părți trebuie să promoveze participarea și să se consulte cu persoanele cu diverse tipuri de dizabilitate, direct sau prin intermediul organizațiilor constituite de acestea, inclusiv prin încurajarea și oferirea sprijinului necesar pentru a participa în societate și a fi liberi de stigmatizare și simțindu-se în siguranță și respectați atunci când se exprimă în public. Participarea deplină și efectivă implică includerea persoanelor cu dizabilități în diverse organe decizionale, fie la nivel local, regional, național sau internațional, precum și în instituții naționale pentru drepturile omului, comitete ad-hoc, consilii și organizații regionale sau municipale.

(D) Respectul pentru diversitate și acceptarea persoanelor cu dizabilități ca parte a diversității umane și a umanității. Diversitatea este unul dintre aspectele fundamentale ale existenței umane. Oamenii se confruntă cu viața în diferitele ei manifestări în conformitate cu diversele lor calități și identități umane, bazate pe: gen, rasă, culoarea pielii, etnie, limbă, religie, origine, vârstă, dizabilitate sau alt statut. Persoanele cu dizabilități fac parte din diversitatea umană, reprezentând aproximativ 5% din populația lumii. *Principiul „respectului pentru diversitate umană” recunoaște valoarea egală a persoanelor cu dizabilități cu ceilalți membri ai societății în procesele de luare a deciziilor și în societate în ansamblu.* Participarea semnificativă a persoanelor cu dizabilități la viața socială crește respectul și nivelul de sprijin pentru diversitate în societate, contribuind la distrugerea stereotipurilor și la întărirea rolului lor colectiv în societate. Aducând perspective complementare și diverse în societate, persoanele cu dizabilități pot aduce contribuții semnificative la politici și luarea deciziilor, pot promova oportunități de inovare și eficiență sporită și pot reflecta mai bine nevoile diverse ale cetățenilor.

(E) Egalitatea de șanse a fost proclamată de Adunarea Generală a ONU²³ și este un concept fundamental în politicile și legislațiile naționale privind dizabilitatea, constituind un răspuns la obstacolele existente în exercitarea de către persoanele cu dizabilități a drepturilor și libertăților lor fundamentale. Scopul principiului este acela de a garanta că fetele, băieții, bărbații și femeile cu dizabilități, ca membri ai societății, au aceleași drepturi și responsabilități ca și ceilalți membri ai societății²⁴. Principiul „egalității

²³ Regulile Standard privind Egalizarea Șanselor pentru Persoanele cu Dizabilități, adoptate prin Rezoluția Adunării Generale ale ONU nr. 48/96 din 20.12.1993.

²⁴ Ibidem, pct. 15.

șanselor” stabilește faptul că nevoile tuturor oamenilor, fără excepție, sunt de importanță egală, precum și faptul că aceste nevoi ar trebui să servească drept bază pentru planificarea resurselor în societate, astfel ca toate mijloacele disponibile să fie utilizate cu scopul de a oferi șanse egale fiecărui individ²⁵. Principiul asigurării egalității de șanse impune statelor părți obligația de a ține cont de nevoile și abilitățile persoanelor cu diferite tipuri de dizabilitate, în conformitate cu diversele lor calități și identități umane, bazate pe: gen, rasă, culoarea pielii, etnie, limbă, religie, origine, vârstă, sau alt statut pentru a asigura tuturor persoanelor cu dizabilități exercitarea efectivă și deplină a drepturilor și libertăților fundamentale.

(F) Accesibilitatea este un principiu fundamental al drepturilor persoanelor cu dizabilități. Conceptul de „accesibilitate” presupune capacitatea mediului fizic, bunurilor, serviciilor, informației și a mijloacelor de comunicare de a fi ușor accesate și utilizate de persoanele cu dizabilități, ținând cont de diversitatea acestora. Articolul 9 din CDPD consacră în mod explicit accesibilitatea în calitate de condiție prealabilă pentru asigurarea persoanelor cu dizabilități cu posibilitatea de a avea o viață independentă, de a participa pe deplin și în mod egal la viața societății și de a se bucura, fără bariere, de toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului, în condiții de egalitate cu ceilalți.

(G) Egalitatea între bărbați și femei este unul dintre principiile fundamentale recunoscute de dreptul internațional și consacrat în principalele tratate internaționale privind drepturile omului. Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, recunoscând faptul că femeile și fetele cu dizabilități sunt supuse discriminărilor multiple²⁶, a consacrat principiul egalității între bărbați și femei, pentru a determina statele părți să-și asume toate obligațiile corespunzătoare în vederea asigurării depline a dezvoltării, progresului și implicării femeilor, pentru ca acestea să-și exercite și să se bucure de drepturile și libertățile fundamentale ale omului. CRPD a punctat în mod special faptul că statele-părți ar trebui să țină cont de recomandările organismelor relevante ale Națiunilor Unite, formulate cu referire la aspectele privind egalitatea de gen și să le aplice femeilor și fetelor cu dizabilități.²⁷ În acest context, sunt, de

---

²⁵ Ibidem, pct. 25.

²⁶ Articolul 6 CDPD.

²⁷ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 3 „Femeile și fetele cu dizabilități”, CRPD/C/GC/3, pct. 65.

asemenea, relevante următoarele explicații ale Comitetului ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, oferite în cadrul Comentariului general nr. 16 din 11.08.2005 privind folosirea egală de către femei și bărbați a drepturilor economice, sociale și culturale: „Exercitarea drepturilor omului pe baza egalității între bărbați și femei trebuie înțeleasă în mod cuprinzător. Garanțiile de nediscriminare și egalitate în tratatele internaționale privind drepturile omului impun atât egalitatea de facto, cât și cea de jure. Egalitatea de jure (sau formală) și egalitatea de facto (sau substanțială) sunt concepte diferite, dar interconectate. Egalitatea formală presupune că egalitatea este atinsă dacă o lege sau o politică tratează bărbații și femeile într-un mod neutru. Egalitatea substanțială se referă, în plus, la efectele legilor, politicilor și practicilor și de asigurare a faptului că acestea nu mențin, ci mai degrabă atenuează, dezavantajul inerent pe care îl suportă anumite grupuri.”²⁸

(H) Respectul pentru capacitățile de evoluție ale copiilor cu dizabilități și respectul pentru dreptul copiilor cu dizabilități de a-și păstra propria identitate sunt principiile care reies din prevederile articolului 5, articolului 29 alin.(1) și articolului 8 a Convenției ONU privind Drepturile Copiilor. Principiile respective au fost consacrate expres în Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CDPD) pentru a le conferi rolul diriguitor în procesul interpretării și aplicării dispozițiilor Convenției în raport cu copiii cu dizabilități. Articolul 5 al Convenției ONU privind Drepturile Copiilor (CDC) utilizează termenul „capacități în evoluție” privitor la procesul de creștere și de învățare, pe parcursul căruia copiii dobândesc treptat cunoștințe, experiență și înțelegere, inclusiv o înțelegere a drepturilor lor și a modului în care acestea pot fi cel mai bine realizate.²⁹ În sensul Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, statele părți urmează să implementeze măsuri care să garanteze copiilor cu dizabilități dreptul de a-și exprima liber opiniile cu privire la toate problemele care îi afectează. Acestora li se va acorda atenția cuvenită în funcție de vârsta și maturitatea lor, în condiții de egalitate cu alți copii. Pentru exercitarea acestui drept, copiii vor primi asistență adecvată dizabilității și vârstei.³⁰ Pentru realizarea obiectivului respectiv, este important de a răspunde nevoilor individuale a copilului, care decurg din dizabilitate, ținând cont de variația

²⁸ Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Comentariul general nr. 16 privind folosirea egală de către femei și bărbați a drepturilor economice, sociale și culturale (E/C.12/2005/4) din 11.08.2005, pct. 7.

²⁹ Comitetul ONU pentru Drepturile Copilului (CRC), Comentariul general nr. 7 (2005): Implementarea drepturilor copilului în copilăria fragedă, pct. 17.

³⁰ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD), Comentariul general nr. 4, pct. 47.

individuală a abilităților acestuia. În acest context, articolul 5 din CDC consacră principiul conform căruia părinții (și ceilalți) au responsabilitatea de a ajusta continuu nivelurile de sprijin și îndrumări pe care le oferă copilului. Aceste ajustări iau în considerare interesele și dorințele copilului, precum și capacitățile copilului de a lua decizii autonome și de a înțelege interesul său superior.

CAPITOLUL II.

DREPTURILE ȘI LIBERTĂȚILE FUNDAMENTALE ALE PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI

Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CDPD) constituie un document de referință atât pentru organismele ONU de protecție a drepturilor omului, cât și pentru Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CtEDO) în abordarea subiectelor din domeniul drepturilor persoanelor cu dizabilități, contribuind astfel la instituirea unor standarde internaționale comune în materia drepturilor persoanelor cu dizabilități.

În acest capitol sunt analizate unele din cele mai importante drepturi și libertăți fundamentale ale persoanelor cu dizabilități prin prisma reglementărilor conținute în articolele CDPD. În cele mai multe cazuri, reglementările CDPD corespund îndeaproape prevederilor din alte tratate internaționale privind drepturile omului, explicând conținutul drepturilor abordate în contextul dizabilității.

2.1. ACCESIBILITATEA

Aspecte esențiale:

- Persoanele cu dizabilități au dreptul să aibă acces fără bariere la mediul fizic, bunuri și servicii, informații și mijloace de comunicare.
- Dreptul persoanelor cu dizabilități la accesibilitate implică pentru statele părți următoarele obligații:
  - identificarea și înlăturarea obstacolelor și barierelor din mediul existent pentru a înlătura barierele și a asigura accesibilitatea: obiecte de infrastructură (clădiri, drumuri), bunuri, produse, servicii, tehnologii și mijloace de comunicare;

- aplicarea designului universal la proiectarea, executarea, producția, construcția/reconstrucția elementelor noi ale mediului: obiecte de infrastructură; (clădiri, drumuri), bunuri, produse, servicii, tehnologii și mijloace de comunicare;
- furnizarea formelor de asistență vie și intermediară³¹.

Accesibilitatea este reglementată de CDPD atât în calitate de principiu fundamental (articolul 3 lit. f) din CDPD), cât și în calitate de drept individual (articolul 9 CDPD), iar interpretarea conținutului acestuia este oferită de Comentariul general nr. 2 al CRPD.

Articolul 9 din CDPD consacră în mod explicit accesibilitatea în calitate de condiție prealabilă pentru a asigura persoanele cu dizabilități cu posibilitatea de a duce o viață independentă, de a participa pe deplin și în mod egal la viața socială și de a se bucura, fără bariere, de toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului, în condiții de egalitate cu ceilalți. În mod special, accesibilitatea informației și a mijloacelor de comunicare este o condiție prealabilă pentru exercitarea libertății de opinie și de exprimare, garantată de articolul 19 din Declarația Universală a Drepturilor Omului și de articolul 19, paragraful 2 din Pactul Internațional pentru Drepturile Civile și Politice.

Conceptul de „**accesibilitate**” presupune capacitatea mediului fizic, bunurilor, serviciilor, informației și a mijloacelor de comunicare de a fi ușor accesate și utilizate de persoanele cu dizabilități, ținând cont de diversitatea acestora.

Asigurarea accesibilității face parte din *obligăția de a respecta, proteja și asigura egalitatea în drepturi*³² a persoanelor cu dizabilități și trebuie implementată prin prisma standardului de *egalitate și nediscriminare*.³³ Astfel, refuzul de a asigura accesul persoanelor cu dizabilități la mediul fizic, transport, informații, comunicații și servicii deschise publicului, constituie

³¹ Asistența vie reprezintă asistența oferită de o persoană terță sau asistența acordată de către un animal special instruit, pentru a facilita accesul persoanelor cu dizabilități la mediul fizic și la serviciile deschise publicului.

³² Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD), Comentariul general nr. 2, pct. 14.

³³ Ibidem, pct. 34.

discriminare pe criteriul de dizabilitate, interzis de articolul 5 din CDPD. Dreptul persoanelor cu dizabilități la accesibilitate implică pentru statele părți următoarele obligații:

- 1) identificarea și înlăturarea obstacolelor și barierelor din calea accesibilității față de mediul existent: obiecte de infrastructură (clădiri, drumuri), bunuri, produse, servicii, tehnologii și mijloace de comunicare;
- 2) aplicarea designului universal la proiectarea, executarea, producția, construcția/reconstrucția elementelor noi ale mediului: obiecte de infrastructură (clădiri, drumuri), bunuri, produse, servicii, tehnologii și mijloace de comunicare;
- 3) furnizarea formelor de asistență vie și intermediere.

Identificarea și înlăturarea obstacolelor și barierelor din calea accesibilității față de mediul existent (clădiri, drumuri, bunuri, produse, servicii, tehnologii și mijloace de comunicare) implică acțiuni de modificare a acestora, astfel încât să corespundă standardelor de accesibilitate în vigoare. Barierele din calea accesului la facilitățile, serviciile, bunurile și serviciile destinate sau deschise publicului trebuie înlăturate treptat într-o manieră sistematică și mai important, controlată în mod consecvent pentru a asigura o accesibilitate deplină pentru persoanele cu dizabilități.³⁴ Statele părți trebuie să pună în aplicare standarde de accesibilitate, care trebuie adoptate în consultare cu organizațiile persoanelor cu dizabilități și trebuie să fie specifice pentru furnizorii de servicii, constructori și alte părți interesate relevante. Cerințele de accesibilitate trebuie să fie prevăzute pentru diverse tipuri de dizabilitate și să fie standardizate.

Având în vedere faptul că accesibilizarea treptată a mediului fizic, transportului public și serviciilor de informare și comunicații poate dura în timp, în vederea realizării dreptului de acces, persoanele cu dizabilități pot solicita întreprinderea măsurilor de acomodare rezonabilă, care este o obligație de executare imediată.³⁵

Măsurile de acomodare rezonabilă pot fi aplicate inclusiv pentru a asigura dreptul de acces pentru persoanele cu deficiențe rare, care nu au fost luate în considerare la elaborarea standardelor de accesibilitate sau care nu folosesc modurile, metodele sau mijloacele oferite

³⁴ Ibidem, pct. 14.

³⁵ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 6, pct. 42.

pentru obținerea accesibilității (de exemplu nu cunosc alfabetul Braille). În asemenea cazuri, aplicarea standardelor de accesibilitate poate să nu fie suficientă pentru a le asigura accesul.³⁶ Astfel, o persoană cu o deficiență rară ar putea solicita o adaptare care nu face parte din domeniul de aplicare a standardelor de accesibilitate adoptate și implementate.³⁷

Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități definește *acomodarea rezonabilă* ca fiind *modificări și ajustări necesare și adecvate, care nu impun un efort disproporționat sau nejustificat atunci când este necesar într-un caz particular, pentru a permite persoanelor cu dizabilități să se bucure sau să-și exercite, în condiții de egalitate cu ceilalți, toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului.*

Acomodarea rezonabilă poate fi utilizată ca mijloc de asigurare a accesibilității pentru o persoană cu dizabilități într-o situație particulară. Măsurile de acomodare rezonabilă urmăresc realizarea echității individuale a persoanei cu dizabilități, în sensul asigurării egalității și nediscriminării, luând în considerare demnitatea umană, autonomia și alegerea individuală a acesteia.

Este important de reținut că „**accesibilitatea**” și „**acomodarea rezonabilă**” sunt două concepte distincte, care vizează promovarea egalității, implicând următoarele diferențe:

- *Obligațiile privind asigurarea accesibilității se referă la grupuri mai mari de persoane și ar trebui implementate treptat, dar necondiționat. Conform CDPD, statelor părți nu li se permite să folosească măsurile de austeritate ca scuză pentru a evita asigurarea progresivă a accesibilității pentru persoanele cu dizabilități. Obligația de a asigura accesibilitatea este necondiționată, adică subiectul responsabil pentru asigurarea accesibilității nu poate justifica nerespectarea obligației respective prin referire la povara financiară ridicată a obligației de a asigura accesul persoanelor cu dizabilități.*
- *Obligația de a întreprinde măsurile de acomodare rezonabilă se referă la o situație individuală, măsurile fiind luate la solicitare. Astfel, aceasta este o obligație cu executare imediată. Spre deosebire de obligația de a asigura accesibilitatea, obligația de a*

³⁶ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD), Comentariul general nr. 2, pct. 25.

³⁷ Ibidem.

întreprinde măsurile de acomodare rezonabilă nu poate impune un efort disproporționat sau nejustificat în raport cu scopul urmărit.

Aplicarea designului universal la proiectarea, executarea, producția, construcția/reconstrucția elementelor noi ale mediului (clădiri, drumuri, bunuri, produse, servicii, tehnologii și mijloace de comunicare) înseamnă proiectarea produselor, mediului, programelor și serviciilor, astfel încât acestea să poată fi utilizate de către toate persoanele, pe cât este posibil, fără să fie nevoie de o adaptare sau de o proiectare specializată. Aplicarea strictă a principiului designului universal tuturor bunurilor, produselor, facilităților, tehnologiilor și serviciilor noi ar trebui să asigure accesul egal și nerestricționat pentru toți consumatorii potențiali, inclusiv persoanele cu dizabilități, într-un mod care respectă pe deplin demnitatea și diversitatea umană. Aplicarea acestuia ar trebui să contribuie la asigurarea circulației fără restricții și nestingherite a persoanelor cu dizabilități dintr-un spațiu în altul. Persoanele cu dizabilități și alți utilizatori ar trebui să poată circula liber pe străzi, să utilizeze vehicule, să aibă acces la informații și comunicații, să intre și să se deplaseze în clădirile cu design universal și să circule în interiorul lor, inclusiv cu ajutorul mijloacelor de asistență tehnică și serviciilor de asistență, acolo unde este necesar.³⁸

Conform CDPD, aplicarea principiului designului universal nu elimină automat nevoia persoanelor cu dizabilități de a folosi mijloacele/dispozitivele de asistență.

În acest context, statele părți urmează să asigure persoanelor cu dizabilități condiții propice pentru **mobilitatea personală**. Cu referire la acest aspect, Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a afirmat că „furnizarea dispozitivelor și tehnologiilor asistive, la prețuri accesibile pentru persoanele cu dizabilități, astfel cum se prevede de articolul 20 din CDPC, este una din condițiile prealabile pentru includerea și implicarea deplină a persoanelor cu dizabilități în comunitate”.³⁹

Furnizarea formelor de asistență vie și intermediere, inclusiv ghizi, cititori și interpreți profesioniști în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual). Sarcina de a lua în considerare diversitatea persoanelor cu dizabilități în procesul de asigurare al accesibilității, include recunoașterea faptului că unele persoane cu dizabilități necesită asistența oamenilor sau a

³⁸ Ibidem, pct. 15.

³⁹ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD), Comentariul general nr. 5, pct. 84.

animalelor, cum ar fi: asistența personală, interpretarea în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual); interpretarea în limbajul semnelor tactile sau asistența câinelui-ghid, în procesul realizării drepturilor și libertăților sale. În acest context, legislația națională trebuie să prevadă expres, că interzicerea intrării în orice clădire sau spațiu deschis publicului cu un câine ghid este un act de discriminare interzis.⁴⁰

Lipsa accesului la informație și comunicare subminează și limitează la un nivel ridicat capacitatea persoanelor cu dizabilități de a-și exercita dreptul la libertatea de gândire și de exprimare, precum și multe alte drepturi și libertăți fundamentale. În acest sens, Convenția prevede că statele părți ar trebui: să încurajeze activitățile asistenților și intermediarilor, inclusiv a ghizilor, cititorilor și interpreților profesioniști în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual); să dezvolte alte forme adecvate de asistență și sprijin pentru persoanele cu dizabilități care să le ofere acces la informații; să promoveze accesul persoanelor cu dizabilități la noile tehnologii și sisteme de informare și comunicare, inclusiv internet, prin îndeplinirea standardelor obligatorii de accesibilitate.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, cu referire la Raportul inițial al Republicii Moldova privind implementarea CDPD (2017)⁴¹, și-a exprimat îngrijorarea de lipsa totală a accesibilității pentru persoanele cu dizabilități și lipsa implementării garanțiilor de accesibilitate stabilite în Legea nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității, Legea nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități pentru a elimina obstacolele și barierele legate de facilitățile și serviciile publice, cum ar fi transportul, informațiile și comunicațiile.⁴²

În acest context, Comitetul a recomandat Republicii Moldova:⁴³

- ❖ să ia toate măsurile pentru a asigura implementarea garanțiilor juridice pentru accesibilitate în toate domeniile, inclusiv urbanism, construcții și servicii publice;
- ❖ să se asigure că sancțiunile pentru încălcarea dreptului la accesibilitate sunt aplicate pentru toate domeniile (transport, construcții, comunicații, servicii publice, etc.);

---

⁴⁰ Ibidem, pct. 29.

⁴¹ <https://cdpd.md/wp-content/uploads/2018/01/Recomand%C4%83rile-Ro-UN-CRPD.pdf>

⁴² Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Observațiile finale referitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova privind implementarea CDPD (2017), CRPD/C/MDA/CO/1, pct. 20.

⁴³ Ibidem, pct. 14 și pct. 21.

- ❖ să adopte un plan de acțiuni privind asigurarea accesibilității și să asigure implementarea și monitorizarea acestuia, în strânsă consultare cu persoanele cu dizabilități, prin intermediul organizațiilor reprezentative ale acestora.

STUDII DE CAZ:

Jurisprudența Comitetului ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD):

*În cauza Nyusti și Takács v. Ungaria*⁴⁴, reclamantii, cetățeni maghiari cu deficiențe de vedere, s-au plâns de inaccesibilitatea serviciilor bancare. Având contracte pentru servicii de cont privat cu banca, în pofida faptului că reclamantii își îndeplineau obligațiile de a plăti același nivel de taxe ca și alți clienți, li s-a refuzat accesul, în condiții de egalitate cu ceilalți, la utilizarea serviciilor bancare și la tranzacții, din cauza bancomatelor inaccesibile ale băncii, care nu aveau fonturi Braille, instrucțiuni auditive și asistența vocală. Comitetul CRPD a constatat o încălcare a articolului 9 alin.(2) lit. b) din CDPD. Comitetul CRPD a subliniat că toate serviciile deschise sau furnizate publicului trebuie să fie accesibile în conformitate cu prevederile din articolul 9 din Convenția cu privire la Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, iar respectarea acestei obligații impune statelor părți să ia în considerare toate aspectele legate de accesibilitate, această obligație fiind menținută indiferent de relațiile contractuale încheiate între persoane fizice și entitățile private. Comitetul a solicitat statului parte să se asigure că nevăzătorii au acces la bancomate, recomandând acestuia să stabilească „standarde minime de accesibilitate la serviciile bancare furnizate de instituțiile financiare private pentru persoanele cu deficiențe de vedere și alte tipuri de deficiențe; ... să creeze un cadru legislativ cu repere concrete, aplicabile și limitate în timp, pentru monitorizarea și evaluarea modificării și ajustării treptate de către instituțiile financiare private a serviciilor bancare anterior inaccesibile, furnizate de acestea, în unele accesibile; [...] și să se asigure că toate bancomatele nou achiziționate și alte servicii bancare sunt pe deplin accesibile persoanelor cu dizabilități”.⁴⁵

⁴⁴ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere a CRPD, adoptate la 16 aprilie 2013 pe cauza 1/2010, codul cauzei: CRPD/C/9/D/1/2010.

⁴⁵ Ibidem, pct. 10.2 lit. a).

În cauza F împotriva Austriei⁴⁶ reclamantul, o persoana nevătătoare, s-a plâns de inaccesibilitatea transportului feroviar. Reclamantul a comunicat, că în august 2011, la extinderea rețelei feroviare, noile stații nu au fost dotate cu sisteme audio digitale pentru a asigura accesibilitatea informațiilor, împiedicându-l astfel să folosească transportul în mod egal cu ceilalți. Deciziile instanțelor interne nu au satisfăcut pretențiile reclamantului. Comitetul CRPD a considerat că neinstalarea sistemului audio a afectat accesul reclamantului la tehnologiile informației și comunicații și la facilități și servicii deschise publicului în mod egal cu ceilalți. Prin urmare, Comitetul a constatat o încălcare a articolului 5 alin.(2) și a articolului 9 alin.(1) și (2) lit. f) și h) din CDPD.

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO):

În cauza Semikhvostov împotriva Rusiei⁴⁷ CtEDO a analizat problemele legate de lipsa accesului pentru un utilizator de scaun rulant la spațiile dintr-o colonie de corecție. Absența oricărei asistențe organizate în ceea ce privește mobilitatea sa pe teritoriul coloniei a constituit un tratament inuman și degradant.

În cauza Arutyunyan împotriva Rusiei⁴⁸ CtEDO a constatat că frecvența excepțională cu care reclamantul a folosit scările, precum și solicitarea fizică pe care a suferit-o în timp ce încerca să ajungă la spații și servicii inaccesibile, au indicat că a fost supus unui tratament interzis de articolul 3 din CEDO, fiind deținut în condiții care prezintă un risc semnificativ de a provoca vătămări grave sănătății în condițiile lipsei totale a condițiilor minime de accesibilitate.

⁴⁶ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 21.08.2015 pe cauza nr. 21/2014, codul cauzei: CRPD/C/14/D/21/2014.

⁴⁷ Hotărârea CtEDO din 6 februarie 2014, cererea nr. 2689/12.

⁴⁸ Hotărârea CtEDO din 10 ianuarie 2012, cererea nr. 48977/09.

În cauza Engel împotriva Ungariei⁴⁹ CtEDO a considerat faptele statului de a lăsa o persoană cu o dizabilitate fizică gravă în grija colegilor săi de celulă pentru a o ajuta să folosească toaleta, să se spele, să se îmbrace sau să se dezbrace, a constituit un tratament degradant.

În cauza Price împotriva Regatului Unit⁵⁰ CtEDO a constatat că Regatul Unit a încălcat drepturile unei femei cu dizabilități, utilizatoare de scaun rulant, care se afla în detenție. Reclamanta a fost trimisă la închisoare pentru o săptămână și a susținut că în timpul detenției a fost forțată să doarmă în scaunul cu roțile, nu a putut ajunge la butoanele de urgență și întrerupătoarele de lumină și nu a putut folosi toaleta. A fost ridicată la toaletă de o femeie ofițer de închisoare, dar a rămas acolo timp de mai mult de trei ore până când a fost de acord să permită unui asistent medical de sex masculin să o ajute. Curtea a statuat că aceste condiții echivalează cu „tratament degradant contrar articolului 3 din CEDO”.

2.2. EGALITATEA ȘI NEDISCRIMINAREA

Aspecte esențiale:

- Dreptul persoanelor cu dizabilități la egalitate, include egalitatea „în fața legii” și egalitatea „sub incidența legii”, precum și „protecția egală a legii” și „beneficiul egal al legii”.
- Orice formă de discriminare pe criteriul de dizabilitate este interzisă și trebuie să fie sancționată corespunzător.

⁴⁹ Hotărârea CtEDO din 20 mai 2010, cererea nr. 46857/06.

⁵⁰ Hotărârea CtEDO din 10 iulie 2001, cererea nr. 33394/96.

- Pentru a promova egalitatea și a elimina discriminarea persoanelor cu dizabilități, trebuie să fie luate măsurile adecvate pentru a asigura acomodarea rezonabilă.
- Măsurile specifice care sunt necesare pentru a accelera sau obține egalitatea de facto a persoanelor cu dizabilități nu constituie discriminare.

Egalitate și nediscriminare sunt reglementate în CDPD atât în calitate de principii (articolul 3 lit. b) CDPD), cât și în calitate de drepturi fundamentale (articolul 5 CDPD), iar interpretarea conținutului acestora este oferită în Comentariul general nr. 6 al CRPD.

Termenii *„egalitatea în fața legii”* și *„sub incidența legii”* în sensul articolului 5 alin.(1) din CDPD au o semnificație distinctă. În timp ce *„egalitatea în fața legii”* implică dreptul de a fi protejat de lege, *„egalitatea sub incidența legii”* înseamnă dreptul de a aplica legea în beneficiul personal, implicând posibilitatea de a participa la raporturi juridice.⁵¹

Cu alte cuvinte, persoanele cu dizabilități au dreptul la protecție efectivă și la participare pozitivă. Legea însăși trebuie să garanteze egalitatea reală a tuturor persoanelor în sfera sa de acțiune. Astfel, recunoașterea faptului că toate persoanele cu dizabilități sunt egale în fața legii înseamnă că nu ar trebui să existe nici o lege care să excludă, să restrângă sau să diminueze drepturile persoanelor cu dizabilități și că fenomenul dizabilității ar trebui să fie luat în considerare în procesul de elaborare a tuturor actelor de politici și legislative.

Noțiunile *„protecția egală a legii”* și *„beneficiul egal al legii”* în sensul articolului 5 alin.(1) din CDPD pun în discuție concepte apropiate, dar în același timp diferite privind egalitatea și nediscriminarea. Termenul *„protecție egală a legii”* este bine cunoscut în dreptul internațional al drepturilor omului, solicitând legiuitorilor naționali să se abțină de la menținerea sau adoptarea normelor sau politicilor discriminatorii pentru persoanele cu dizabilități⁵². Pe de altă parte, pentru a ajuta persoanele cu dizabilități să se bucure de drepturile garantate de lege în mod egal, statele părți trebuie să implementeze măsuri afirmative. Persoanele cu dizabilități au adesea nevoie de accesibilitate, acomodare rezonabilă și sprijin personalizat. Pentru a asigura șanse egale pentru toate persoanele cu dizabilități, la nivel internațional se utilizează conceptul de *„beneficiu egal al legii”*.

⁵¹ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 6 (2018).

⁵² Ibidem.

Implementarea conceptului „beneficiul egal al legii” obligă statele participante să înlăture barierele în calea accesului persoanelor cu dizabilități la toate garanțiile prevăzute de lege și la beneficiile accesului egal la lege și justiție pentru ca acestea să își poată apăra drepturile.⁵³

Articolul 5 alin.(2) din CDPD prevede **interzicerea discriminării și protecția juridică egală și efectivă** împotriva discriminării. Scopul includerii articolului 5 este acela de a eradica și suprima toate situațiile discriminatorii și/sau comportamentele discriminatorii legate de dizabilitate.

„Promovarea egalității și combaterea discriminării sunt obligații transversale de realizare imediată. Ele nu sunt supuse realizării progresive.”⁵⁴

Discriminarea poate fi definită ca fiind orice deosebire, excludere, restricție ori preferință în drepturi și libertăți ale persoanei sau a unui grup de persoane, precum și susținerea comportamentului discriminatoriu bazat pe criteriile (motivele) reale sau presupuse, aplicată fără motive obiective și rezonabile.

Unul din elementele constitutive obligatorii a unui fapt de discriminare este *criteriul protejat* - adică *acel motiv, în baza căruia persoanei i se aplică un tratament mai puțin favorabil*. Sintagma „*criteriul protejat*” semnifică protecția pe care legiuitorul oferă persoanelor/grupurilor de persoane asociate unui criteriu, pentru a nu admite discriminarea acestora în baza criteriului (motivului) respectiv.

În Jurisprudența Comitetului ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități au fost considerate discriminatorii următoarele prevederi:

- normele cu privire la tutelă și alte norme care încalcă dreptul la capacitate de exercițiu a persoanelor cu dizabilități;

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 6 (privind egalitatea și nediscriminarea), pct. 12.

- legile privind sănătatea mentală, care legitimează instituționalizarea și aplicarea tratamentului forțat;
- sterilizarea femeilor și fetelor cu dizabilități fără acordul acestora;
- lipsa accesului la locuințe și politici de instituționalizare;
- legislația și politicile care impun segregarea;
- legislația electorală care privează persoanele cu dizabilități de dreptul la vot.

În vederea asigurării implementării prevederilor articolului 5 alin.(1) din CDPD, Comitetul a recomandat statelor părți să modifice sau să abroge legile, hotărârile, regulamentele, obiceiurile și practicile care discriminează persoanele cu dizabilități.

„Discriminare pe criterii de dizabilitate” este definită în articolul 2 din CDPD, ca fiind orice diferențiere, excludere sau restricție pe criterii de dizabilitate, care are ca scop sau efect diminuarea sau prejudicierea recunoașterii, beneficiului sau exercitării, în condiții de egalitate cu ceilalți a tuturor drepturilor și libertăților fundamentale ale omului în domeniul politic, economic, social, cultural, civil sau în orice alt domeniu. Termenul include toate formele de discriminare, inclusiv refuzul de a asigura o acomodare rezonabilă.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a menționat că:

„Discriminarea pe criterii de dizabilitate poate viza persoanele cu dizabilități în prezent, pe cei care au avut dizabilitate în trecut, pe cei care, din cauza predispoziției lor la îmbolnăvire, pot dobândi statut de „persoana cu dizabilitate” în viitor, pe cei care sunt percepuți că ar avea

dizabilitate, inclusiv pe cei care sunt asociați⁵⁵ persoanelor cu dizabilități.”⁵⁶

În jurisprudența CtEDO discriminarea pe criteriul de dizabilitate a fost analizată în cauza *Glor c. Elveției*, unde Curtea nu a oferit o definiție clară a dizabilității, însă a fost de acord cu sensul mai larg al conceptului, respingând distincția propusă de Elveția între boală și dizabilitate.⁵⁷ Totodată, în cauza *G.N. și alții c. Italiei*⁵⁸ CtEDO a examinat și starea de sănătate ca unul din criteriile protejate prin prisma sintagmei „orice alt criteriu”. În special, CtEDO a stabilit că articolul 14 din CEDO, deși nu include în lista criteriilor protejate „starea de sănătate”, prin analogie cu protecția dizabilității, protejează și împotriva discriminării în baza maladiilor genetice. CtEDO a ajuns la această concluzie inclusiv prin referirea la Carta pentru Drepturile Fundamentale a Uniunii Europene, care interzice în articolul 21 discriminarea în bază de caracteristici genetice sau dizabilitate.

Atât în sistemul ONU de protecție a drepturilor omului, cât și în cel al Consiliului Europei, lista criteriilor protejate nu este exhaustivă⁵⁹, ceea ce oferă protecția împotriva discriminării bazate pe orice motiv.

„Discriminare multiplă” este o formă gravă a discriminării, însemnând o situație în care o persoană este discriminată din două sau mai multe motive.

Obligația de a interzice orice discriminare pe criterii de dizabilitate presupune *interzicerea tuturor formelor de discriminare*.

⁵⁵ Situația menționată constituie „discriminare prin asociere”. Legea RM nr. 121 din 25.05.2012 cu privire la asigurarea egalității definește „discriminare prin asociere” ca fiind „orice faptă de discriminare săvârșită împotriva unei persoane care, deși nu face parte dintr-o categorie de persoane identificată potrivit criteriilor stipulate de prezenta lege, este asociată cu una sau mai multe persoane aparținând unei astfel de categorii de persoane”.

⁵⁶ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 6 (2018), pct. 20.

⁵⁷ CtEDO, cauza *Glor v. Elveția*, Hotărârea din 30.04.2009, § 91-92 (cererea nr. 13444/04).

⁵⁸ CtEDO, cauza *G.N. și alții v. Italia*, Hotărârea din 01.12.2009 (cererea nr. 43134/05).

⁵⁹ A se vedea articolul 26 din Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice; articolul 2 alin.(2) din Pactul Internațional privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale; articolul 14 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Practica internațională în domeniul drepturilor omului a evidențiat patru forme principale de discriminare care pot exista atât separat, cât și simultan:

- 1) **„Discriminarea directă”** reprezintă tratarea unei persoane în baza oricăruia dintre criteriile (motivele) protejate în manieră mai puțin favorabilă decât tratarea altei persoane într-o situație comparabilă.

De obicei, discriminarea directă este evidentă. Un exemplu al discriminării directe ar fi refuzul unei școli de a înmatricula un copil cu dizabilități, ceea ce duce la excluderea acestuia de la exercitarea dreptului la educație.

- 2) **„Discriminare indirectă”** reprezintă orice prevedere, acțiune, sau practică aparent neutră care are drept efect dezavantajarea disproporționată a unei persoane față de o altă persoană în baza criteriilor protejate, în afară de cazul în care acea prevedere, acțiune, criteriu sau practică se justifică în mod obiectiv, printr-un scop legitim și dacă mijloacele de atingere a acelui scop sunt proporționale, adecvate și necesare.

Un exemplu al discriminării indirecte ar fi situația în care o școală nu oferă manuale într-un format ușor de citit, fiind astfel dezavantajați indirect copiii cu dizabilități intelectuale care, deși sunt capabili din punct de vedere tehnic să frecventeze școala, nu vor putea exercita dreptul la educație în condițiile de egalitate cu ceilalți copii.

- 3) **„Refuzul acomodării rezonabile”** este expres recunoscută de Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități ca fiind o formă distinctă a discriminării. Termenul „acomodare rezonabilă” este definit în articolul 2 din CDPD ca fiind „modificările și ajustările necesare și adecvate, care nu impun un efort disproporționat sau nejustificat atunci când este necesar într-un caz particular, pentru a permite persoanelor cu dizabilități să se bucure sau să-și exercite, în condiții de egalitate cu ceilalți, toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului”.

Obligația de a întreprinde măsurile de acomodare rezonabilă se impune atât timp, cât asemenea măsuri nu cer un efort disproporționat sau nejustificat. Respectiv, nu se consideră a fi un fapt de discriminare refuzul de a întreprinde măsurile de acomodare, care solicită un efort disproporționat sau nejustificat în raport cu beneficiul urmărit.

Spre exemplu, refuzul angajatorului de a adapta regimul de muncă la necesitățile individuale ale salariatului cu dizabilități constituie un refuz de acomodare rezonabilă și se califică drept un fapt de discriminare.

4) **„Hărțuirea” reprezintă orice comportament nedorit, care conduce la crearea unui mediu intimidant, ostil, degradant, umilitor sau ofensator, având drept scop sau efect lezarea demnității unei persoane pe baza criteriilor protejate.**

Acest comportament poate lua forma unor acțiuni sau declarații menite să mențină diferențele și să ofenseze persoanele cu dizabilități, inclusiv prin folosirea poreclelor, strâmbarea, mimarea dizabilității, folosirea glumelor înjositoare, sau orice alt comportament care generează tristețe și umilință.

Formele grave de manifestare a hărțuirii pot îmbrăca forma unor crime motivate de ură, urmând a fi calificate și sancționate corespunzător în legislația națională.

Protecția juridică egală și efectivă împotriva discriminării, în sensul **articolului 5 alin.(2)** din CDPD presupune *obligăția pozitivă a statelor părți de a proteja persoanele cu dizabilități împotriva discriminării, inclusiv obligăția de a adopta o legislație specifică și cuprinzătoare împotriva discriminării.*⁶⁰

Interzicerea legală explicită a discriminării persoanelor cu dizabilități trebuie să fie însoțită de *furnizarea de căi de atac adecvate și eficiente și de sancțiuni legale de natură civilă, administrativă și penală în legătură cu discriminarea multiplă.*

Acolo unde discriminarea este sistemică, faptul că o persoană este compensată poate să nu aibă un impact real asupra eradicării practicilor discriminatorii. În aceste cazuri, statele participante ar trebui să prevadă, de asemenea, „remedii nefinanciare promițătoare” în legislația lor, ținând cont de faptul că statele participante vor oferi și o altă protecție eficientă împotriva discriminării de către indivizi și organizații.⁶¹

În sensul prevederilor articolului 5 alin.(3) din CDPD o acomodare este rezonabilă dacă atinge scopurile vizate și satisface nevoile persoanei cu dizabilități. Totodată, reieșind din definiția stipulată în articolul 2 al CDPD, cerința de a oferi o acomodare rezonabilă nu trebuie să pună o povară nejustificată sau nerezonabilă asupra părții care urmează să ofere o astfel de acomodare.⁶²

⁶⁰ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 6 (2018).

⁶¹ Ibidem, pct. 22.

⁶² Obligația de a asigura acomodare rezonabilă se limitează la conceptul de disproporție, care stipulează că atunci când întreprinderea măsurilor solicitate implică o povară nejustificată sau nerezonabilă, statul este în drept să nu întreprindă asemenea măsuri.

*Acomodarea rezonabilă, în contextul dizabilității, este o parte inerentă a obligației de a nu discrimina, care este o obligație de executare imediată.*⁶³

Exemplele de acomodare rezonabilă includ, printre altele: asigurarea faptului că facilitățile și informațiile existente sunt accesibile persoanelor cu dizabilități; modificarea echipamentului; reorganizarea activităților; modificări ale programului de lucru; adaptarea programelor de învățământ, a materialelor didactice și a metodelor de predare; adaptarea procedurilor de tratament, etc.

Cerința de „a oferi acomodare rezonabilă” este diferită de obligația „de a asigura accesibilitatea”. În timp ce obligația de a asigura accesibilitatea trebuie să fie integrată din timp în diferite sisteme și procese pentru a asigura accesul egal al tuturor persoanelor la facilitățile comune, obligația de a oferi acomodare rezonabilă răspunde la necesitățile individuale a unei persoane concrete, care solicită întreprinderea unor măsuri specifice pentru a-și exercita drepturile în condițiile de egalitate cu ceilalți.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a subliniat, în contextul accesului la justiție, că „acomodarea rezonabilă” nu trebuie confundată cu „adaptarea procedurală”, spre deosebire de acomodarea rezonabilă, adaptarea procedurală nu se limitează la conceptul de disproporție.⁶⁴

În sensul prevederilor **articolului 5 alin.(4)** din CDPD, *măsurile specifice* (care nu trebuie percepute drept discriminare) sunt măsuri pozitive sau constructive, întreprinse cu scopul de a accelera sau facilita realizarea egalității de facto pentru persoanele cu dizabilități. Astfel de măsuri sunt de obicei temporare, deși în unele cazuri, ținând cont de context și circumstanțe, inclusiv de natura patologiei sau barierele structurale din societate, sunt necesare și măsuri concrete permanente.⁶⁵

⁶³ Comitetul ONU pentru Drepturi Economice, Sociale și Culturale, Comentariul general nr. 5 (1994) privind persoanele cu dizabilități, pct. 15.

⁶⁴ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 6 (2018), pct. 25 lit. d).

⁶⁵ Ibidem.

Exemple de măsuri specifice includ: programe de educație și sprijin pentru persoanele cu dizabilități, alocarea și/sau realocarea resurselor, programe de recrutare și promovare direcționate pentru lucrătorii cu dizabilități, sisteme de cote minime de angajare, măsuri de reabilitare medicală a persoanelor cu dizabilități, servicii de îngrijire și oferirea mijloacelor ajutătoare tehnice.⁶⁶

Măsurile specifice luate de statele părți în conformitate cu articolul 5 alin.(4) din CDPD trebuie să fie în concordanță cu toate principiile și dispozițiile acesteia. În special, ele nu trebuie să perpetueze izolarea, segregarea, stereotipurile, stigmatizarea și alte forme de discriminare împotriva persoanelor cu dizabilități. Astfel, atunci când iau măsuri specifice, statele părți ar trebui să se consulte îndeaproape cu persoanele cu dizabilități și să implice activ organizațiile lor reprezentative în această activitate.

Termenii „măsuri specifice”, inclusiv „acțiuni pozitive”, nu trebuie confundate cu „acomodarea rezonabilă”. În timp ce ambele concepte vizează atingerea egalității de facto pentru un grup de persoane, „asigurarea unei acomodări rezonabile” este o obligație antidiscriminatorie față de o persoană concretă care solicită întreprinderea unor asemenea măsuri pentru a-și exercita drepturile în condițiile de egalitate cu ceilalți.

„Măsurile specifice” implică însă întotdeauna un tratament preferențial al persoanelor cu dizabilități față de ceilalți din cauza imposibilității istorice și/sau sistematice și/sau sistemice a acestora de a obține beneficii din exercitarea drepturilor și libertăților lor fundamentale.⁶⁷

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, cu referire la Raportul inițial al Republicii Moldova privind implementarea CDPD (2017) și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu:⁶⁸

- implementarea inefficientă a legislației și a procedurilor care abordează discriminarea împotriva persoanelor cu dizabilități, inclusiv lipsa unui mecanism de monitorizare al remediilor și al sancțiunilor pentru refuzul acomodării rezonabile;
- lipsa de recunoaștere a discriminării multiple în legislația anti-discriminare;

---

⁶⁶ Ibidem, pct. 28.

⁶⁷ Ibidem, pct. 25 lit. c).

⁶⁸ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Observațiile Finale cu referire la Raportul inițial al Republicii Moldova privind implementarea CDPD (2017), pct. 10.

- lipsa informațiilor disponibile pentru publicul larg cu privire la cazurile de discriminare pe motiv de dizabilitate și răspunderea juridică pentru asemenea fapte.

Astfel, Comitetul a recomandat Republicii Moldova:⁶⁹

- ❖ să consolideze legislația și procedurile pentru combaterea discriminării pentru a aborda în mod eficient discriminarea pe criterii de dizabilitate în sectoarele public și privat;
- ❖ să recunoască discriminarea multiplă și cea intersectorială, inclusiv dreptul de a contesta refuzul acomodării rezonabile, precum și alte forme de discriminare pe criterii de dizabilitate;
- ❖ să consolideze măsurile de combatere a discriminării multiple împotriva femeilor și fetelor cu dizabilități și să integreze problemele femeilor și ale fetelor cu dizabilități în prevederile legale antidiscriminatorii și politicile legate de femei și fete;
- ❖ să dezvolte mecanisme de sancționare a faptelor de încălcare a drepturilor persoanelor cu dizabilități;
- ❖ să publice, în formate accesibile, informații cu privire la cazurile de discriminare pe motiv de dizabilitate și sancțiunile aplicate persoanelor vinovate.

STUDII DE CAZ:

Jurisprudența Comitetului ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD):

În cauza Sahlin împotriva Suediei,⁷⁰ reclamantul, o persoana fără auz, care activează în calitate de lector în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual) suedez, s-a plâns de discriminare în exercitarea dreptului la muncă. Fiind considerat cel mai calificat

⁶⁹ Ibidem, pct. 11, pct. 13.

⁷⁰ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 21.08.2020 pe cauza nr. 45/2018, codul cauzei: CRPD/C/23/D/45/2018.

candidat pentru un post de lector permanent, Universitatea Södertörn a anulat procesul de recrutare, susținând că ar fi prea costisitor să finanțeze interpretarea în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual). Instanțele judecătorești Suedeze nu au calificat acțiunile Universității ca fiind discriminare. Comitetul CRPD a constatat încălcări ale dreptului la angajare (articolul 27 din CDPD) și la egalitate și nediscriminare (articolul 5 din CDPD), ca urmare a refuzului de acomodare rezonabilă, având în vedere eșecul autorităților de a coopera în mod corespunzător cu domnul Sahlin, pentru a explora oportunități alternative de acomodare în limita resurselor disponibile.

Jurisprudența Comitetului ONU pentru Eliminarea Discriminării față de Femei (CEDAW):

În cauza Natalia Ciobanu împotriva Republicii Moldova⁷¹ reclamanta a susținut că statul Republica Moldova i-a încălcat drepturile prevăzute de articolul 3⁷² și articolul 11 alin.(2) lit. c)⁷³ (egalitatea de șanse în domeniul muncii) din Convenția ONU asupra Eliminării tuturor Formelor de Discriminare față de Femei. În special, reclamanta a invocat că perioadele în care aceasta și-a îngrijit fiica cu o dizabilitate severă (aproximativ 13 ani) nu au fost incluse în calculul pensiei ei pentru limită de vârstă. În consecință reclamanta a fost lipsită în mod discriminatoriu de protecția socială adecvată din partea statului. Reclamanta a susținut că a fost supusă discriminării multiple, pe criteriu de gen și dizabilitate (ultimul criteriu fiind aplicat prin asociere cu fiica sa cu dizabilitate severă). Doamna Ciobanu a subliniat că, în mod tradițional, în societatea moldovenească rolurile de îngrijire se atribuie femeilor și a susținut că statul ar fi trebuit să asigure femeilor posibilitatea de a combina obligațiile de îngrijire a copilului cu responsabilitățile de muncă. Comitetul CEDAW a constatat încălcarea drepturilor reclamantei și a afirmat că excluderea perioadei de îngrijire a constituit o discriminare indirectă împotriva femeilor, deoarece acestea sunt îngrijitorii primari ai copiilor lor cu dizabilități și nu au servicii sociale de sprijin care să le permită să combine îngrijirea

⁷¹ Comitetul ONU pentru Eliminarea Discriminării față de Femei, Punctele de vedere din 04.11.2019 pe cauza nr. 104/2016, codul cauzei: CEDAW/C/74/D/104/2016.

⁷² Articolul 3 din CEDAW se referă la egalitatea între femei și bărbați.

⁷³ Articolul 11 alin.(2) lit. c) din CEDAW se referă la crearea condițiilor suficiente pentru a asigura femeilor egalitatea șanselor privind angajare în câmpul muncii.

copilului cu munca. Astfel, reclamanta a fost lipsită de posibilitatea de a contribui la fondul de asigurări sociale. Comitetul CEDAW a solicitat Republicii Moldova să recalculeze pensia de asigurări sociale a reclamantei, ținând cont de cei 13 ani de îngrijire pe care reclamanta i-a oferit fiicei sale. Suplimentar, Comitetul CEDAW a recomandat acordarea unei despăgubiri adecvate reclamantei pentru încălcările suferite în perioada în care i s-a refuzat dreptul la pensia de asigurări sociale și compensarea prejudiciului moral. De asemenea, Comitetul CEDAW a îndemnat statul să asigure despăgubiri altor femei care au îngrijit copiii cu dizabilități severe în perioada 1 ianuarie 1999 – 31 decembrie 2016, atunci când conform legislației în vigoare astfel de perioade nu erau incluse în formula de calcul a pensiei.

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului:

*În cauza Glor împotriva Elveției*⁷⁴ reclamantul, care suferea de diabet și a fost declarat inapt pentru efectuarea serviciului militar de către un medic militar, s-a plâns că i s-a solicitat totuși să plătească o taxă pentru neefectuarea serviciului militar. Reclamantul a considerat că acest fapt reprezintă o discriminare și a argumentat că era dispus să efectueze serviciul militar, dar a fost împiedicat să facă acest lucru și, totuși, a fost obligat să plătească o taxă de către autoritățile competente, care considerau că are o dizabilitate minoră. Reclamantul a susținut că pragul de dizabilitate (fizică sau mentală de 40%), folosit drept criteriu pentru scutirea de la plata taxei contestate, nu avea nici un temei juridic. Făcând referire în special la Recomandarea 1592 (2003) privind incluziunea socială deplină a persoanelor cu dizabilități, adoptată de Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei la 29 ianuarie 2003, și la Convenția Organizației Națiunilor Unite privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Curtea a considerat că există un consens la nivel european și mondial cu privire la necesitatea de a proteja persoanele cu dizabilități împotriva tratamentului discriminatoriu. Aceasta a hotărât că, în speță, a fost încălcat articolul 14 (interzicerea discriminării), coroborat cu articolul 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie) din Convenție, constatând că autoritățile interne nu au păstrat un echilibru just între protejarea intereselor comunității și respectarea drepturilor și

⁷⁴ Hotărârea CtEDO din 30 aprilie 2009, cererea nr. 13444/04.

libertăților reclamantului. Având în vedere scopul și efectele taxei contestate, justificarea obiectivă pentru distincția făcută de autoritățile interne, în special între persoane care erau inapte pentru efectuarea serviciului militar și nu erau obligate să plătească taxa în cauză și persoanele care erau inapte pentru efectuarea serviciului, dar totuși erau obligate să o plătească, nu părea rezonabilă în raport cu principiile care prevalează în societățile democratice.

2.3. RECUNOAȘTEREA EGALĂ A PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI ÎN FAȚA LEGII

Aspecte esențiale:

- Persoanele cu dizabilități au dreptul la recunoașterea, oriunde s-ar afla, a capacității lor juridice.
- Statul trebuie să întreprindă toate măsurile adecvate pentru a asigura accesul persoanelor cu dizabilități la sprijinul de care ar putea avea nevoie în exercitarea capacității lor juridice. Măsurile luate referitoare la exercitarea capacității juridice trebuie să respecte drepturile, voința și preferințele persoanei, să nu prezinte conflict de interese și să nu aibă o influență necorespunzătoare.
- Persoanele cu dizabilități trebuie să se bucure de asistență juridică în condiții de egalitate cu ceilalți, în toate domeniile vieții.
- Statul trebuie să asigure dreptul egal al persoanelor cu dizabilități de a deține sau moșteni proprietăți, de a-și gestiona propriile venituri și de a avea acces egal la împrumuturi bancare, ipoteci și alte forme de credit financiar. Totodată statul urmează să se asigure că persoanele cu dizabilități nu sunt depozitate în mod arbitrar de bunurile lor.

Articolul 12 din CDPD afirmă că toate persoanele cu dizabilități au capacitate juridică deplină. De-a lungul istoriei, grupuri vulnerabile au fost lipsite de capacitate juridică, inclusiv femeile (în special după căsătorie) și minoritățile etnice. Cu toate acestea, persoanele cu dizabilități rămân grupul a cărui capacitate juridică este cel mai frecvent nerecunoscută în sistemele juridice din întreaga lume.

Dreptul la recunoaștere egală în fața legii implică recunoașterea capacității juridice în calitate de atribut universal inerent tuturor persoanelor în virtutea umanității lor. Acesta trebuie asigurat persoanelor cu dizabilități în condiții de egalitate cu ceilalți.

Articolul 12 alin.(2) din CDPD recunoaște că persoanele cu dizabilități se bucură de capacitate juridică, în mod egal cu ceilalți, în toate domeniile vieții.

Capacitatea juridică include capacitatea de a fi titular de drepturi (capacitatea de folosință) și capacitatea de a fi subiectul realizării acestora (capacitatea de exercițiu).⁷⁵ Pentru exercitarea dreptului la capacitate juridică, persoanelor cu dizabilități trebuie să li se recunoască ambele componente ale capacității juridice.

Capacitatea juridică, în contextul de a fi titular de drepturi (capacitatea de folosință) oferă persoanei protecția deplină a drepturilor sale în cadrul unui sistem juridic. Capacitatea de folosință implică deținerea de drepturi și recunoașterea legală a personalității titularului. Aceasta poate include, de exemplu, deținerea unui certificat de naștere, solicitarea de îngrijiri medicale, înregistrarea pentru participare la alegeri sau cererea pentru eliberarea pașaportului.⁷⁶

Capacitatea juridică, în contextul de a fi subiect de drepturi (capacitatea de exercițiu), recunoaște o persoană ca subiect activ, autorizată să efectueze operațiuni și să creeze, să modifice sau să înceteze raporturile juridice. Aceasta implică capacitatea persoanei de a acționa în vederea exercitării drepturilor sale, acțiunile respective fiind recunoscut prin lege. Persoanele cu dizabilități se confruntă adesea cu derogări sau limitări în acest sens. De exemplu, legile pot permite persoanelor cu dizabilități să dețină proprietăți,

---

⁷⁵ Ibidem, pct. 12.

⁷⁶ Ibidem, pct. 14.

dar pot să nu respecte întotdeauna acțiunile întreprinse de acestea în ceea ce privește cumpărarea și vânzarea proprietății.⁷⁷

Capacitatea juridică este indispensabilă pentru exercitarea drepturilor civile, politice, economice, sociale și culturale. Negarea capacității juridice a persoanelor cu dizabilități a condus, în multe cazuri, la lipsirea acestora de drepturi fundamentale, inclusiv de dreptul de vot, dreptul de a se căsători și de a întemeia o familie, drepturile de reproducere, drepturile părintești, dreptul de a da consimțământul pentru relații intime și tratament medical, precum și dreptul la libertate.

Capacitatea juridică și capacitatea mentală sunt concepte distincte.

Capacitatea juridică este capacitatea de a deține drepturi și obligații (capacitatea de folosință) și de a exercita acele drepturi și obligații (capacitatea de exercițiu). Aceasta este cheia pentru a avea acces la o participare semnificativă în societate.

Capacitatea mentală se referă la abilitățile de luare a deciziilor de către o persoană, variind în mod natural de la o persoană la alta și poate fi diferită în funcție de mulți factori, inclusiv factori de mediu și sociali.

Instrumentele juridice precum Declarația Universală a Drepturilor Omului (**articolul 6**), Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice (**articolul 16**) și Convenția ONU asupra Eliminării tuturor formelor de Discriminare împotriva Femeilor (**articolul 15**) nu specifică distincția dintre capacitatea mentală și cea juridică. **Articolul 12** din Convenția cu privire la Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, totuși, arată clar că „reținerea mentală” și alte etichete discriminatorii nu sunt motive legitime pentru negarea capacității juridice (atât a capacității de folosință, cât și a capacității de exercițiu). În conformitate cu articolul 12 din Convenție, deficiențele percepute sau reale ale capacității mentale nu trebuie utilizate în calitate de justificare pentru negarea capacității juridice.⁷⁸

⁷⁷ Ibidem, pct. 14.

⁷⁸ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul General nr. 1, pct. 13.

În majoritatea rapoartelor statelor părți pe care Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități le-a examinat până în prezent, conceptele de capacitate mentală și juridică au fost combinate. Astfel, atunci când s-a considerat că aptitudinile decizionale ale unei persoane au fost afectate, adesea din cauza unei dizabilități cognitive sau psiho-sociale, în consecință și capacitatea ei juridică de a lua o anumită decizie a fost eliminată de către statele părți. Lipsirea de capacitate juridică este de regulă realizată pe baza diagnosticului medical al unei deficiențe mentale (abordarea statutului medical al persoanei) sau prin analiza deciziei luate de către o persoană despre care se crede că are consecințe negative (abordarea rezultatului așteptat) sau în funcție de capacitatea de luare a deciziei de către o persoană care este limitată (abordare funcțională a capacității persoanei). Prin abordarea funcțională se realizează evaluarea capacității mentale a unei persoane și în consecință se neagă capacitatea juridică a acesteia. Această abordare se bazează adesea pe analiza faptului dacă o persoană poate înțelege natura și consecințele deciziei sale și/sau dacă aceasta poate utiliza sau cântări informațiile relevante.

Această abordare este greșită din două motive:

- a) este aplicată în mod discriminatoriu persoanelor cu dizabilități;
- b) se bazează pe prezumția, potrivit căreia evaluarea exactă a modului de funcționare a minții umane este posibilă.

Aplicarea acestei abordări are consecința încălcării dreptului la recunoaștere egală în fața legii a persoanelor cu dizabilități, dat fiind faptul că dizabilitățile și/sau abilitățile de luare a deciziilor ale unei persoane sunt considerate drept motive legitime pentru negarea capacității juridice a persoanelor cu dizabilități. Prevederile articolului 12 nu permit o astfel de negare discriminatorie a capacității juridice și cer statelor părți să acorde sprijinul necesar persoanelor cu dizabilități în exercitarea capacității lor juridice.⁷⁹

Articolul 12 alin.(3) din CDPD recunoaște că statele părți au obligația de a oferi persoanelor cu dizabilități acces la sprijin în exercitarea capacității lor juridice, pentru a le permite să ia decizii care produc efecte juridice.

---

⁷⁹ Ibidem, pct. 15.

Sprijinul în exercitarea capacității juridice trebuie să respecte drepturile, voința și preferințele persoanelor cu dizabilități și nu ar trebui în niciun caz redus la un model substitutiv de luare a deciziilor.⁸⁰

Pe parcursul istoriei, persoanele cu dizabilități au fost lipsite în mod discriminatoriu de capacitatea juridică în multe domenii prin intermediul unor regimuri substitutive de luare a deciziilor, cum ar fi: tutela; lipsirea sau limitarea capacității de exercițiu; legislația privind sănătatea mentală, care permite tratamentul forțat.

Regimurile substitutive de luare a deciziilor pot avea forme diferite, inclusiv tutela, interdicția judiciară și tutela parțială. Totuși, aceste regimuri au anumite caracteristici comune care pot fi definite ca sisteme în care:

- I. persoana este lipsită de capacitatea juridică, chiar dacă aceasta se referă la o singură decizie;
- II. persoana împuternicită cu luarea substitutivă a deciziilor poate fi numită de către altcineva decât persoana în cauză, iar acest lucru se poate face împotriva voinței acesteia;
- III. orice decizie luată de persoana împuternicită cu luarea substitutivă a deciziilor se bazează pe ceea ce se crede a fi în „interesul superior” obiectiv al persoanei în cauză, și nu pe voință și preferințele titularului de drepturi.⁸¹

Aplicarea modelului substitutiv de luare al deciziilor și negarea capacității juridice afectează în mod disproporționat persoanele cu deficiențe cognitive sau psiho-sociale. În același timp, femeilor cu dizabilități, mai des decât bărbaților cu dizabilități și femeilor fără dizabilități, li se refuză dreptul la capacitate juridică. Drepturile lor de a menține controlul asupra sănătății reproductive, inclusiv pe baza consimțământului liber și informat⁸², de a întemeia o familie, de a alege unde și cu cine să locuiască, la integritatea fizică și psihică, de a deține și de a

⁸⁰ Ibidem, pct. 17.

⁸¹ Ibidem, pct. 27.

⁸² Ibidem.

moșteni proprietăți, de a-și controla propriile proprietăți, afacerile financiare și de a avea acces egal la împrumuturi bancare, ipoteci și alte forme de credit financiar⁸³ sunt adesea încălcate prin sistemele patriarhale substitutive de luare a deciziilor.

În observațiile sale finale cu privire la rapoartele inițiale ale statelor părți, în legătură cu articolul 12, Comitetul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a afirmat:

„Statele părți trebuie să revizuiască legile care permit tutela și curatela și să ia măsuri pentru a elabora legi și politici de **înlocuire a regimurilor substitutive de luare a deciziilor cu regimuri de luare sprijinită a deciziilor**, care să respecte autonomia, voința și preferințele persoanei”.

Obligația statelor părți de a înlocui regimurile substitutive de luare a deciziilor cu regimuri de luare sprijinită a deciziilor necesită atât eliminarea regimurilor decizionale substitutive, cât și dezvoltarea unor alternative de luare a deciziilor sprijinite. Dezvoltarea sistemelor de luare a deciziilor sprijinite în paralel cu menținerea regimurilor decizionale substitutive nu este suficientă pentru a asigura respectarea articolului 12 din Convenție.⁸⁴

Un **regim decizional sprijinit** cuprinde diverse opțiuni de sprijin care acordă întâietate voinței și preferințelor unei persoane și respectă normele privind drepturile omului. Acesta ar trebui să ofere protecție tuturor drepturilor, inclusiv celor legate de autonomie (dreptul la capacitate juridică, dreptul la recunoaștere egală în fața legii, dreptul de a alege locul de trai etc.) și să includă interdicția abuzurilor și a relexelor tratamente (asigurând dreptul la viață, dreptul la integritate fizică etc.). În plus, sistemele de luare sprijinită a deciziilor nu ar trebui să reglementeze excesiv viețile persoanelor cu dizabilități.⁸⁵

⁸³ World Survey on the Role of Women in Development 2014: Gender Equality and Sustainable Development (United Nations publication, Sales No. E.14.IV.6).

⁸⁴ Ibidem, pct. 28.

⁸⁵ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul General nr. 1, pct. 29.

Cu toate că regimurile decizionale sprijinite pot lua mai multe forme, toate ar trebui să includă anumite prevederi cheie pentru a se conforma cu articolului 12 din Convenție, inclusiv următoarele:

- (a) Procesul de luare sprijinită a deciziilor trebuie să fie disponibil pentru toți. Nevoile de sprijin ale unei persoane, mai ales acolo unde acestea sunt ridicate, nu ar trebui să fie o barieră în calea obținerii de sprijin în luarea deciziilor.
- (b) Toate formele de sprijin în exercitarea capacității juridice, inclusiv formele mai intensive de sprijin, trebuie să se bazeze pe voința și preferințele persoanei, nu pe ceea ce este perceput ca fiind în interesul său superior.
- (c) Modul de comunicare al unei persoane nu trebuie să constituie o barieră în obținerea de sprijin în luarea deciziilor, chiar și atunci când această comunicare este neconvențională sau este înțeleasă de foarte puține persoane.
- (d) Recunoașterea juridică a persoanei (persoanelor) de sprijin, alese în cadrul unei proceduri oficiale de persoana (sprijinită) trebuie să fie disponibilă și accesibilă, iar statele părți au obligația de a facilita furnizarea de sprijin, în special pentru persoanele care sunt izolate și care ar putea să nu aibă accesul firesc la sprijin în comunitate. Acesta trebuie să includă un mecanism prin care terții să aibă posibilitatea să verifice identitatea persoanei de sprijin, precum și să conteste acțiunile acesteia în cazul în care consideră că nu acționează în conformitate cu voința și preferințele persoanei (sprijinite).
- (e) Pentru a respecta cerința prevăzută în articolul 12 alin.(3) din Convenție, potrivit căreia statele părți trebuie să ia măsuri pentru a „oferi accesul” la sprijinul necesar, statele părți trebuie să se asigure că sprijinul este disponibil la prețuri nominale sau fără costuri pentru persoanele cu dizabilități și că lipsa resurselor financiare nu reprezintă o barieră în calea accesului la sprijin în exercitarea capacității juridice.
- (f) Sprijinul în luarea deciziilor nu trebuie folosit ca justificare pentru limitarea altor drepturi fundamentale ale persoanelor cu dizabilități, în special dreptul la vot, dreptul de a se căsători sau de a stabili un parteneriat civil și de a întemeia o familie, drepturile de reproducere, drepturile părintești, dreptul de a da consimțământul pentru relații intime și tratament medical.

- (g) Persoana trebuie să aibă dreptul de a refuza sprijinul și de a înceta sau modifica relația de sprijin în orice moment.
- (h) Trebuie instituite garanții pentru toate procesele legate de capacitatea juridică a persoanelor cu dizabilități și oferirea sprijinului necesar în exercitarea capacității juridice. Scopul garanțiilor este de a se asigura că voința și preferințele persoanei sunt respectate.
- (i) Furnizarea de sprijin pentru exercitarea capacității juridice nu ar trebui să se bazeze pe evaluarea capacității mentale. În procesul acordării sprijinului pentru exercitarea capacității juridice sunt necesari indicatori noi și nediscriminatorii ai nevoilor de sprijin.⁸⁶

Articolul 12 alin.(3) din CDPD nu precizează ce formă ar trebui să ia sprijinul necesar persoanelor cu dizabilități. „Sprijin” este un termen larg care cuprinde atât aranjamentele de sprijin informale, cât și formale, de diferite tipuri și intensități. De exemplu, persoanele cu dizabilități pot alege una sau mai multe persoane de sprijin care sunt de încredere pentru a le ajuta în exercitarea capacității lor juridice pentru anumite tipuri de decizii sau pot apela la alte forme de sprijin, cum ar fi sprijinul de la egal la egal, sprijinul pentru promovarea drepturilor sau asistență în comunicare. Sprijinul acordat persoanelor cu dizabilități în exercitarea capacității lor juridice ar putea include măsuri referitoare la designul universal și accesibilitate — de exemplu, prin formularea de solicitări în adresa actorilor privați și publici, cum ar fi băncile și instituțiile financiare, să furnizeze informații într-un format ușor de înțeles sau să furnizeze serviciile de interpretare profesională în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual), pentru a permite persoanelor cu dizabilități să efectueze actele juridice necesare pentru deschiderea unui cont bancar, încheierea de contracte sau efectuarea altor tranzacții sociale. Sprijinul poate constitui, de asemenea, dezvoltarea și recunoașterea unor metode de comunicare diverse, neconvenționale, în special pentru cei care folosesc forme non-verbale de comunicare pentru a-și exprima voința și preferințele.

Pentru multe persoane cu dizabilități, capacitatea de a planifica în avans este o formă importantă de sprijin, prin care își pot exprima voința și preferințele, care ar trebui urmate într-un moment în care acestea ar putea să nu fie în măsură să comunice altora dorințele

---

⁸⁶ Ibidem, pct. 29.

proprii.⁸⁷ Tipul și intensitatea sprijinului oferit va varia semnificativ de la o persoană la alta, datorită diversității persoanelor cu dizabilități, asigurând respectarea prevederilor articolului 3 lit. d) din CDPD, care stabilește „respectul pentru diferență și acceptarea persoanelor cu dizabilități ca parte a diversității umane și a umanității” ca unul dintre principiile generale ale Convenției.⁸⁸

Acolo unde, după ce au fost depuse eforturi semnificative, nu este posibil să se determine voința și preferințele unui individ, „cea mai bună interpretare a voinței și preferințelor” trebuie să înlocuiască determinările „interesului superior”. Această abordare respectă drepturile, voința și preferințele persoanei, în conformitate cu articolului 12 alin.(4) din Convenție. Principiul „interesului superior” nu este o garanție care asigură respectarea articolului 12 din Convenție în ceea ce privește adulții. Paradigma „voinței și preferințelor” trebuie să înlocuiască paradigma „interesului superior” pentru a oferi garanții în baza cărora persoanele cu dizabilități se pot bucura de dreptul la capacitate juridică în mod egal cu ceilalți.⁸⁹

Articolului 12 alin.(4) din CDPD precizează garanțiile care trebuie să existe în sistemul de sprijin pentru exercitarea capacității juridice. O astfel de protecție garantează că **măsurile** referitoare la exercitarea capacității juridice:

- 1) respectă drepturile, voința și preferințele persoanei;
- 2) nu prezintă conflict de interese și nu au o influență necorespunzătoare;
- 3) sunt proporționale și adaptate la situația persoanei;
- 4) se aplică pentru cea mai scurtă perioadă posibilă;
- 5) se supun revizuirii periodice de către o autoritate competentă, independentă și imparțială sau de către un organ juridic.

Toți oamenii riscă să fie supuși unei „influențe nejustificate”, iar acest risc poate fi agravat în special pentru cei care se bazează pe sprijinul altora pentru a lua decizii.

⁸⁷ Ibidem, pct. 17.

⁸⁸ Ibidem, pct. 18.

⁸⁹ Ibidem, pct. 21.

Influența nejustificată este caracterizată ca având loc atunci când *calitatea interacțiunii dintre persoana de sprijin și persoana sprijinită include semne de frică, agresiune, amenințare, înșelăciune sau manipulare*. Garanțiile pentru exercitarea capacității juridice trebuie să includă protecția împotriva influenței nejustificate. Protecția oferită trebuie să respecte drepturile, voința și preferințele persoanei, inclusiv dreptul de a-și asuma riscuri și de a face greșeli.⁹⁰

Articolul 12 alin.(5) din CDPD cere statelor părți să ia măsuri, inclusiv măsuri legislative, administrative, juridice și alte măsuri practice, pentru a asigura drepturile persoanelor cu dizabilități în afacerile financiare și economice, în condiții de egalitate cu ceilalți. Persoanelor considerate a fi cu dizabilități pe baza modelului medical al dizabilității, li se interzice în mod tradițional accesul la fonduri și proprietăți. Această practică de a priva persoanele cu dizabilități de capacitatea juridică în materie financiară ar trebui înlocuită cu practica acordării de sprijin în exercitarea capacității juridice în conformitate cu articolul 12 alin.(3). Așa cum genul nu trebuie să fie un motiv pentru discriminare în domeniul finanțelor și proprietății⁹¹, dizabilitatea, de asemenea, nu poate fi utilizată în scopuri similare.

Dreptul la capacitate juridică este un drept fundamental, care este necesar pentru exercitarea aproape a tuturor celorlalte drepturi consacrate de Convenție, inclusiv dreptul la egalitate și nediscriminare. Articolul 5 și articolul 12 din CDPD sunt indisolubil legate, întrucât **egalitatea în fața legii implică faptul că toate persoanele cu dizabilități au capacitate juridică în mod egal cu ceilalți**. Discriminarea prin negarea capacității juridice poate fi exercitată prin diverse moduri, inclusiv pe baza statutului de „persoană cu dizabilitate”, a abilităților funcționale sau a rezultatelor așteptate ale deciziilor unei persoane cu dizabilități. Negarea dreptului de a lua decizii pe baza oricăruia dintre aceste considerente constituie un fapt de discriminare.⁹²

Nediscriminarea include dreptul la acomodare rezonabilă în exercitarea capacității juridice (a se vedea în acest sens articolul 5 alin.(3) din CDPD). Acomodarea rezonabilă este definită în articolul 2 din Convenție ca fiind „modificările și ajustările necesare și adecvate, care nu impun un efort disproporționat sau nejustificat atunci când este necesar într-un caz particular, pentru a permite persoanelor cu dizabilități să se bucure sau să-și exercite, în condiții de egalitate cu ceilalți, toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului”.

---

⁹⁰ Ibidem, pct. 22.

⁹¹ A se vedea: Convenția asupra Eliminării tuturor Formelor de Discriminare față de Femei, articolul 13 lit. b).

⁹² Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 6, pct. 47.

Dreptul la acomodare rezonabilă în exercitarea capacității juridice ar trebui să fie deosebit de dreptul la sprijin în exercitarea capacității juridice și considerat ca o completare al acesteia.

Statele părți sunt obligate să facă orice modificări sau ajustări necesare [acomodare rezonabilă] pentru a permite persoanelor cu dizabilități să își exercite capacitatea juridică, cu excepția cazului în care aceasta este o povară disproporționată sau nejustificată. Astfel de modificări sau ajustări pot include, dar nu se limitează la accesul la obiecte esențiale, cum ar fi instanțele de judecată, bănci, oficiile de asistență socială, secțiile de vot, informații accesibile cu privire la deciziile care au efect juridic și asistență personală.

*Dreptul la sprijin în exercitarea capacității juridice nu va fi îngăduit de considerentul suportării unei sarcini disproporționate și nejustificate. Statul are obligația absolută de a oferi acces la sprijin în exercitarea capacității juridice.*⁹³

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a abordat problema capacității juridice persoanelor cu dizabilități prin prisma articolului 8 din CEDO („Dreptul la respectarea vieții private și de familie”). În jurisprudența sa relevantă privind aplicarea articolului 8 din CEDO, Curtea Europeană a considerat ca fiind o ingerință disproporționată în viața privată a practicilor unor state părți de a priva de capacitatea de exercițiu persoanele cu dizabilități mentale exclusiv în baza diagnosticului medical.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, în Observațiile sale finale referitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova (2017) și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu existența prevederilor legale discriminatorii în Codul Civil, care permit privarea de capacitate juridică și desemnarea unui tutore pe baza dizabilități psiho-sociale și/sau intelectuale. În special, Comitetul s-a arătat preocupat de faptul că eforturile de modificare a legislației în acest sens ar putea, totuși, să nu fie în conformitate cu CDPD.⁹⁴

Astfel, Comitetul a recomandat Republicii Moldova:

- ❖ să abroge prevederile legale discriminatorii din Codul Civil privind capacitatea juridică a persoanelor cu dizabilități;

⁹³ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 1, pct. 34.

⁹⁴ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Observațiile finale privitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova privind implementarea CDPD, pct. 24.

- ❖ să restabilească capacitatea juridică deplină a tuturor persoanelor cu dizabilități și să revizuiască sistemul său de tutelă, cu scopul de a introduce mecanisme de luare asistată a deciziilor;
- ❖ să ofere instruiri, în consultare cu organizațiile persoanelor cu dizabilități și Ombudsmanul, la nivel național, regional și local pentru toate părțile interesate, inclusiv funcționari publici, judecători și asistenți sociali privind recunoașterea capacității juridice a persoanelor cu dizabilități și bunele practici existente în luarea asistată a deciziilor.

STUDII DE CAZ:

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului:

În cauza Shtukaturov împotriva Rusiei⁹⁵ Curtea a examinat chestiunea lipsirii reclamantului de capacitatea de exercițiu, într-un proces de judecată fără participarea acestuia. CtEDO a concluzionat că, drept urmare a faptului că acesta a fost declarat incapabil, reclamantul a devenit complet dependent de tutorele său oficial în aproape toate domeniile vieții. Mai mult, reclamantul a fost privat total de capacitatea de exercițiu pentru o perioadă nedeterminată, iar contestarea acestei măsuri, conform legislației naționale, putea fi făcută doar prin tutore, care s-a opus oricăror încercări de revocare a acestora. CtEDO a remarcat că, atunci când a luat o decizie, instanța națională s-a bazat exclusiv pe concluziile expertului, din care nu a reieșit un răspuns clar la întrebările despre ce acțiuni nu putea înțelege reclamantul, ce acțiuni nu putea controla, severitatea afecțiunii sale și consecințele așteptate în ceea ce privește viața sa socială. Conform CtEDO, simpla prezență al unui diagnostic de tulburare psihică fără informații adecvate despre manifestările și impactul acesteia asupra vieții reclamantului nu poate constitui baza pentru stabilirea statutului de incapacitate completă a unei persoane. Totodată, CtEDO a stabilit faptul că legislația statului pârât nu conține nici o posibilitate de stabilire a opțiunilor de statut „intermediar”, astfel încât să se poată alege între capacitatea juridică deplină și incapacitatea completă, pe baza capacităților individuale ale reclamantului și a stării sale mentale. Legislația națională nu prevedea „consecințe diferențiate” în cazul în

⁹⁵ Hotărârea din 27 martie 2008, cererea nr. 44009/05, §90-96.

care o persoană este declarată incapabilă din punct de vedere juridic. Drept urmare, drepturile reclamantului au fost restrânse într-o măsură mai mare decât era necesar în scopurile prevăzute în articolul 8 din CEDO, ceea ce înseamnă că a existat o încălcare a dreptului la viața privată, garantat de articolul 8 din CEDO.

În cauza Lashin împotriva Rusiei⁹⁶ Curtea a examinat dacă ingerințele aduse în legătură cu limitarea capacității juridice a reclamantului au fost compatibile cu prevederile articolul 8 din CEDO. În speță, cererea de declarare a reclamantului, ca fiind o persoană incapabilă, a fost depusă de procuror. În speță, rudele reclamantului, inclusiv tatăl său, care a fost numit tutore, nu au fost de acord cu statutul stabilit reclamantului, ca fiind o persoană fără capacitate de exercițiu. Tutorele a încercat să depună o cerere în instanță pentru restabilirea capacității de exercițiu a reclamantului, a contestat concluziile expertizei, care au stat la baza declarării incapacității și a prezentat în instanță o expertiză alternativă de la un alt medic psihiatru. Eforturile respective, însă, nu au condus la o protecție efectivă a drepturilor reclamantului. CtEDO și-a reiterat concluziile din cauza Shtukaturov cu privire la ingerința excesivă și disproporționată în viața privată a reclamantului din cauza absenței în legislația rusă a instituției capacității juridice parțiale și a temeiului juridic care să-i permită reclamantului să-și conteste efectiv statutul de persoană incapabilă, independent de tutorele care i-a fost desemnat.

În cauza Stanev împotriva Bulgariei⁹⁷ reclamantul, printre alte încălcări ale drepturilor sale, a fost plasat sub tutelă parțială și nu i s-a permis accesul la instanțe pentru a-și restabili capacitatea juridică. CtEDO a concluzionat că articolul 6 alin.(1) din CEDO ar trebui interpretat în sensul în care acesta garantează, în principiu, că orice persoană declarată incapabilă are acces direct la o instanță, pentru a-și restabili capacitatea juridică.

---

⁹⁶ Hotărârea din 22 ianuarie 2013, cererea nr. 33117/02.

⁹⁷ Hotărârea din 17 ianuarie 2012, cererea nr. 36760/06.

2.4. ACCESUL PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI LA JUSTIȚIE

Aspecte esențiale:

- Statul trebuie să asigure accesul efectiv la actul de justiție pentru persoanele cu dizabilități în condiții de egalitate cu ceilalți, inclusiv prin asigurarea de ajustări de ordin procedural și adecvate vârstei, pentru a le facilita un rol activ ca participanți direcți și indirecti, inclusiv ca martori, în toate procedurile legale, inclusiv etapele de investigație și alte etape preliminare.
- Pentru a sprijini accesul efectiv la actul de justiție al persoanelor cu dizabilități, Statul trebuie să promoveze formarea corespunzătoare a celor ce lucrează în domeniul administrării justiției, inclusiv a personalului din poliție și penitenciar.

Persoanele cu dizabilități se confruntă cu obstacole semnificative în calea accesului la justiție, inclusiv în ceea ce privește procedurile penale și definirea drepturilor și obligațiilor civile. Aceste obstacole includ negarea capacității lor juridice și a garanțiilor unui proces echitabil, precum și inaccesibilitatea mediului fizic și de comunicare în timpul procedurilor. În același timp, legislația națională conține prevederi care interzic tratamentul egal al persoanelor cu dizabilități în instanțele judecătorești și în alte organe jurisdicționale.⁹⁸

Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CDPD) este primul document internațional privind drepturile omului care consacră în mod explicit dreptul de acces la justiție a persoanelor cu dizabilități. Aceasta solicită eliminarea obstacolelor și barierelor cu care se confruntă persoanele cu dizabilități în ceea ce privește accesul la justiție și introduce inovații în raport cu standardele anterioare, elaborate în conformitate cu prevederile internaționale de protecție a drepturilor omului.

---

⁹⁸ Spre exemplu: Articolul 58¹ alin.(2) din Codul de Procedură Civilă limitează persoana, în privința căreia este instituită o măsură de ocrotire judiciară, dreptul de a încheia actele de procedură, impunând condiția încuviințării sau autorizării prealabile a actelor de procedură din partea persoanei însărcinate cu ocrotirea. Articolul 75 alin.(2) din Codul de Procedură Penală recunoaște drept incapabile în procesul penal persoanele în privința cărora a fost instituită o măsură de ocrotire judiciară, iar articolul 90 alin.(3) pct. 1) din CPP restrânge dreptul persoanelor cu dizabilități de a fi audiate în calitate de martori.

Convenția clarifică ce înseamnă accesul la justiție pentru persoanele cu dizabilități și susține participarea egală și efectivă a persoanelor cu dizabilități la toate etapele și în oricare calitate în procesul de înfăptuire a justiției. Astfel, Convenția extinde acest drept dincolo de conceptele de proces echitabil și căi de atac eficiente, care au fost principalele caracteristici prezentate de tratatele privind drepturile omului și de organisme lor de monitorizare.

Accesul la justiție este asigurat de Convenție nu doar în sensul strict de acces la o instanță de judecată. Implementarea acestui concept necesită o abordare integrată care se referă și la activitatea organelor extrajudiciare, precum și serviciile de asistență juridică oferite persoanelor cu dizabilități.

În acest context, Comitetul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a subliniat faptul că:

„(...) persoanele cu dizabilități au dreptul la toate drepturile și garanțiile procedurale, **la toate etape de înfăptuire a justiției**, inclusiv la etapa preliminară și posterioară procesului de judecată. Aceste garanții se referă la dreptul la un proces echitabil, prezumție de nevinovăție, dreptul la apărare și dreptul de a fi audiat personal, precum și toate celelalte drepturi procedurale acordate altor persoane”.⁹⁹

Un rol deosebit pentru înțelegerea conținutului normativ al articolului 13 din CDPD îl au **Principiile internaționale și dispozițiile diriguitoare privind accesul persoanelor cu dizabilități la justiție (2020)**¹⁰⁰, dezvoltate în cadrul activității comune a Raportorului Special al ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comitetului ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități și a Trimisului special al Secretarului General al ONU.

Principiile privind accesul la justiție a persoanelor cu dizabilități se bazează pe standardele și jurisprudența relevantă a organelor ONU privind accesul la justiție a persoanelor cu dizabilități și includ următoarele:

⁹⁹ A se vedea cauza *Makarov v. Lituania* (CRPD/C/18/D/30/2015).

¹⁰⁰ https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/SR_Disability/GoodPractices/Access-to-Justice-EN.pdf

- Principiul 1:** Toate persoanele cu dizabilități au capacitate juridică, astfel nimănui nu i se poate refuza accesul la justiție pe criteriu de dizabilitate.
- Principiul 2:** Infrastructura și serviciile trebuie să fie accesibile tuturor pentru a asigura accesul egal la justiție pentru persoanele cu dizabilități, fără discriminare.
- Principiul 3:** Persoanele cu dizabilități, inclusiv copiii cu dizabilități, au dreptul la ajustări procedurale corespunzătoare.
- Principiul 4:** Persoanele cu dizabilități au dreptul la acces în timp util și gratuit la notificări și informații legale, în condiții de egalitate cu ceilalți.
- Principiul 5:** Persoanele cu dizabilități, în condiții de egalitate cu ceilalți, au dreptul la toate garanțiile de fond și procedurale recunoscute în dreptul internațional, iar statele au obligația de a asigura ajustările necesare pentru a asigura respectarea procesului echitabil.
- Principiul 6:** Persoanele cu dizabilități au dreptul la asistență juridică gratuită sau la un preț accesibil pentru acestea.
- Principiul 7:** Persoanele cu dizabilități au dreptul de a participa la administrarea justiției în condiții de egalitate cu ceilalți.
- Principiul 8:** Persoanele cu dizabilități au dreptul de a raporta plângeri și de a iniția proceduri judiciare privind încălcările drepturilor omului și infracțiuni, de a obține investigarea plângerilor și de a li se oferi căi de atac eficiente.
- Principiul 9:** Mecanismele de monitorizare eficiente și robuste joacă un rol esențial în sprijinirea accesului la justiție al persoanelor cu dizabilități.
- Principiul 10:** Toți cei care lucrează în sistemul de justiție trebuie să beneficieze de programe de conștientizare și de formare, care să abordeze drepturile persoanelor cu dizabilități, în special în contextul accesului la justiție.

În sensul **articolului 13** din CDPD, accesul egal și efectiv al persoanelor cu dizabilități la justiție implică pentru statele părți următoarele obligații:

- *recunoașterea capacității juridice a persoanelor cu dizabilități;*
- *asigurarea accesibilității fizice și informaționale a sistemului de justiție;*
- *asigurarea ajustărilor de ordin procedural și celor adecvate vârstei pentru participanții cu dizabilități;*
- *recunoașterea calității de participanți direcți și indirecti pentru persoanele cu dizabilități în toate procedurile de înfăptuire a justiției;*
- *acordarea persoanelor cu dizabilități asistență juridică gratuită sau la un preț accesibil;*
- *instruirea specialiștilor din domeniul justiției privind drepturile persoanelor cu dizabilități.*

Recunoașterea capacității juridice a persoanelor cu dizabilități este o condiție esențială pentru a garanta persoanelor cu dizabilități accesul egal și efectiv la justiție. Privarea de capacitate juridică și aplicarea modelelor substitutive de luare a deciziilor pot împiedica și exclude persoanele cu dizabilități de la participarea la proceduri judiciare și pot avea rezultatul reprezentării acestora de către un terț, cum ar fi un tutore. Exercitarea capacității juridice este intrinsec legată de dreptul de acces la justiție, deoarece adesea al doilea nu poate fi exercitat fără primul.¹⁰¹ În același timp, fără acces la justiție, persoanele cu dizabilități nu pot contesta privarea de capacitatea lor juridică sau negarea sau restrângerea drepturilor lor care rezultă dintr-o asemenea privare.¹⁰²

Privarea de capacitate juridică, fie că este realizată în mod oficial, fie că este rezultatul unei situații de facto, duce la excluderea din procesele judiciare a persoanelor cu dizabilități și are efecte generalizate asupra dreptului persoanelor cu dizabilități la un proces echitabil. De exemplu, inculpații cu deficiențe psiho-sociale și intelectuale sunt adesea privați de dreptul lor de a fi audiați în persoană, de a continua proceduri contradictorii, de a depune mărturie sau de a contesta martorii. Astfel de limitări afectează principiile egalității armelor și

---

¹⁰¹ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 1, pct. 38.

¹⁰² CtEDO, *Stanev v. Bulgaria* (Cererea Nr. 36760/06), Marea Cameră, Hotărârea din 17 ianuarie 2012.

nediscriminării, împiedicând accesul la justiție a persoanelor cu dizabilități în condiții de egalitate cu ceilalți.

Comitetul a recomandat în mod constant statelor părți să se abțină de la astfel de practici, să interzică și să abroge dispozițiile din legislația națională care afectează garanțiile privind egalitatea armelor și nediscriminarea persoanelor cu dizabilități.¹⁰³

Persoanele cu dizabilități pot fi, de asemenea, supuse unor expertizări pentru a le evalua capacitatea de a participa de sine stătător la un proces de judecată penală,¹⁰⁴ care pot duce la detenție și tratament împotriva voinței lor, pe perioade mai lungi decât pedepsele impuse după condamnare. Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a respins cu fermitate conceptul de incapacitate pentru a participa la proces¹⁰⁵ și a recunoscut natura sa discriminatorie,¹⁰⁶ cerând excluderea acestuia din sistemul de justiție penală.¹⁰⁷ Această poziție este susținută și de Grupul de lucru pentru detenția arbitrară,¹⁰⁸ care a cerut judecarea fără întârziere a persoanelor cu dizabilități psiho-sociale, cu acordarea sprijinului și acomodărilor necesare, în loc de declararea acestor persoane incapabile.¹⁰⁹

Persoanele cu dizabilități sunt, de asemenea, lipsite de capacitate juridică în cadrul proceselor de judecată unde se aplică regimul „responsabilității juridice” („non-liability”) sau „apărarea în temeiul tulburărilor mentale” („insanity defense”), care scutește de răspunderea penală inculpatul considerat „iresponsabil” pentru acțiunile sale din cauza unei boli psihice episodice sau persistente la momentul săvârșirii faptei penale.¹¹⁰ Aceste persoane

---

¹⁰³ Raportul Oficiului Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (A/HRC/37/25) din 27 decembrie 2017, pct. 34.

¹⁰⁴ În Republica Moldova, conform articolului 97 pct. 3) din Codul de Procedură Penală, incapacitatea persoanei în procesul penal se determină prin raportul expertizei psihiatrice.

¹⁰⁵ De menționat, că articolul 75 alin.(2) pct. 1) din Codul de Procedură Penală, care reglementează incapacitatea persoanelor cu dizabilități în procesul penal, contravine garanțiilor instituite de articolul 12 din CDPD.

¹⁰⁶ Orientări privind articolul 14 din Convenția cu privire la Drepturile Persoanelor cu Dizabilități: dreptul la libertate și securitate al persoanelor cu dizabilități, adoptate de Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități în cea de-a paisprezecea sesiune, desfășurată în septembrie 2015”, pct. 16.

¹⁰⁷ A se vedea: CRPD/C/KOR/CO/1, pct. 27.

¹⁰⁸ Grupul de lucru pentru detenția arbitrară este un organism mandatat de ONU, înființat în 1991 de fosta Comisie pentru Drepturile Omului, fiind înputernicit cu dreptul de a investiga cazuri de arestări și/sau rețineri arbitrare. Activitatea Grupului de lucru pentru detenția arbitrară constituie una din procedurile speciale ale Comitetului ONU pentru Drepturile Omului.

¹⁰⁹ A se vedea principiile și liniile directoare de bază privind căile de atac și procedurile privind dreptul oricărei persoane private de libertate de a introduce o acțiune în fața unei instanțe (A/HRC/30/37, anexă), orientarea 20, pct. 107 lit. b).

¹¹⁰ A se vedea: articolul 97 pct. 3) din Codul de Procedură Penală și articolul 23 din Codul Penal.

sunt ulterior excluse din procedura judiciară și supuse măsurilor de securitate care implică privarea de libertate și tratamentul medical forțat, adesea pe o perioadă nedeterminată,¹¹¹ fiind private astfel de garanțiile procedurale ale inculpaților și de dreptul la un proces echitabil. Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a recomandat revizuirea procedurilor penale, pentru a elimina conceptul de lipsă de responsabilitate, precum și orice versiune a apărării întemeiată pe tulburări mentale a persoanelor cu dizabilități. În plus, el a solicitat eliminarea măsurilor de securitate care implică tratament medical sau psihiatric obligatoriu în instituții și și-a exprimat îngrijorarea cu privire la lipsa garanțiilor în sistemul de justiție penală și privarea de libertate pe durată nedeterminată, recomandând abolirea acestora.¹¹²

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a evidențiat pe de o parte conexiunea dintre dreptul de acces la justiție și recunoașterea egală în fața legii și, pe de altă parte, sprijinul necesar pentru luarea deciziilor, așa cum este exprimat în articolul 12 alin.(3) din Convenție, ca mijloc de exercitare a dreptului de acces la justiție.¹¹³ Oferirea sprijinului necesar în procesul de luare al deciziilor poate facilita instruirea avocatului persoanei cu dizabilități, dirijarea apărării și autoreprezentarea persoanelor cu dizabilități în procesul înfăptuirii justiției.

Asigurarea accesibilității fizice și informaționale a sistemului de justiție implică obligația de a identifica și elimina barierele în accesarea justiției pentru persoane cu diferite tipuri de dizabilitate, inclusiv barierele arhitecturale (eliminarea obstacolelor pe căile de circulație, instalarea rampelor de acces, a pavajului tactil, marcarea cu ajutorul culorilor contrastante, afișarea indicatoarelor și pictogramelor informative), furnizarea de materiale în formate alternative de comunicare (limbajul Braille, limbajul semnelor, limbajul simplu și ușor de înțeles), accesibilitatea site-urilor web ale instituțiilor de drept, utilizarea tehnologiilor asistive. Totodată, în interesul transparenței, statele părți ar trebui să se asigure că toate informațiile relevante privind accesul la justiție sunt accesibile și disponibile persoanelor cu dizabilități și că toate cererile, cauzele și hotărârile judecătorești relevante sunt înregistrate și făcute publice în mod corespunzător.¹¹⁴

---

¹¹¹ A se vedea: articolul 23 și articolul 101 din Codul Penal.

¹¹² Raportul Oficiului Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (A/HRC/37/25) din 27 decembrie 2017, pct. 36.

¹¹³ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 1, pct. 38.

¹¹⁴ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 6, pct. 54.

Statele părți sunt obligate să ofere *ajustări de ordin procedural și adecvate vârstei* pentru a promova rolul persoanelor cu dizabilități ca participanți direcți și indirecti în toate procedurile legale, inclusiv etapele de investigație și alte etape preliminare.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a oferit o serie de exemple despre cum ar putea arăta în practică ajustările procedurale pentru persoanele cu dizabilități, printre care: oferirea serviciilor de interpretare calificată în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual), furnizarea informațiilor juridice și a celor privind procesul judiciar în formate accesibile (limbajul Braille, tipărirea informației cu caractere mari, prezentarea informației într-un limbaj simplu și ușor de înțeles). Acomodările procedurale ar trebui să cuprindă, de asemenea, flexibilitatea procedurală pentru a se adapta cerințelor specifice de participare, de exemplu, prelungirea sau ajustarea termenelor procedurale și ajustarea formalităților procedurale.¹¹⁵

În procesul elaborării textului CDPD, s-a discutat dacă limbajul care urmează să fie adoptat ar trebui să se refere la „acomodare procedurală” sau „acomodare rezonabilă”, fiind luată o decizie de a renunța la termenul „rezonabil” în conținutul articolului 13 al CDPD.¹¹⁶ Decizia deliberată de a renunța la termenul „rezonabil” a subliniat că, spre deosebire de „acomodarea rezonabilă”, „ajustarea procedurală” nu este supusă unui test de proporționalitate,¹¹⁷ iar neasigurarea ajustărilor procedurale atunci când sunt solicitate de o anumită persoană cu dizabilitate, constituie o formă de discriminare pe criteriul de dizabilitate în exercitarea dreptului la accesul la justiție.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a subliniat:

---

¹¹⁵ Raportul Oficiului Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (A/HRC/37/25) din 27 decembrie 2017, pct. 24.

¹¹⁶ Comitetul Ad Hoc, a șaptea sesiune, rezumate zilnice, 18 ianuarie 2006. La acea sesiune, Israelul a susținut că acomodările de la articolul 13 se refereau la „proces” și nu la „acomodare rezonabilă”; Chile a solicitat includerea sintagmei „procedurile judiciare ar trebui ajustate după cum este necesar”; iar Canada a sugerat „acomodarea rezonabilă”. La cea de-a opta sesiune, din 13 septembrie 2006, grupul de redactare a adoptat sintagma „ajustări procedurale și adecvate vârstei”.

¹¹⁷ A/HRC/34/26, pct. 35.

„În contextul asigurării accesului la justiție, acomodarea rezonabilă nu trebuie confundată cu „ajustarea procedurală”. Spre deosebire de acomodarea rezonabilă, ajustarea procedurală nu se limitează la conceptul de disproporție.”¹¹⁸

Până în prezent, Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități nu a definit modalitatea de realizare în practică a ajustărilor procedurale. Cu toate acestea, Comitetul a indicat în mod constant că ajustările procedurale ar trebui realizate în baza „alegerii și preferințelor liber exprimate” de către persoana în cauză. Prin urmare, judecătorul sau entitatea responsabilă, ar trebui să acorde o atenție primordială cererii persoanei cu dizabilități, fiindcă el sau ea știe cel mai bine care sunt nevoile sale de ajustare.

Determinarea necesității de ajustare procedurală nu trebuie să se bazeze pe informații medicale și nu poate face obiectul vreunei evaluări a dizabilității, cum ar fi cea asociată cu furnizarea unui certificat de dizabilitate. Dacă cerințele persoanei în cauză se modifică în timp, ajustările procedurale ar trebui modificate sau înlocuite, după caz.¹¹⁹

Ajustările procedurale trebuie să fie adecvate vârstei. Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a recunoscut acest drept copiilor cu dizabilități.¹²⁰ În plus, Comitetul pentru Drepturile Copilului a subliniat că dreptul de acces la justiție pentru copii, inclusiv pentru copiii cu dizabilități, poate impune o diversitate de acomodări.¹²¹ De exemplu, acomodările procedurale adecvate vârstei pot necesita proceduri și practici modificate în sală de judecată, setări specifice și asistență adecvată vârstei.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a recomandat în mod constant statelor părți să își revizuiască legislația, inclusiv administrativă, civilă și penală, pentru a include în mod explicit obligația de a asigura ajustări procedurale în toate procedurile

¹¹⁸ Ibidem, pct. 25 lit. d).

¹¹⁹ Raportul Oficiului Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (A/HRC/37/25) din 27 decembrie 2017, pct. 26.

¹²⁰ A se vedea CRPD/C/CAN/CO/1, pct. 29 lit. b); CRPD/C/DEU/CO/1, pct. 28 lit. b); CRPD/C/MEX/CO/1, pct. 26 lit. c).

¹²¹ A se vedea Comentariul general nr. 10 (2007) privind drepturile copilului în justiția juvenilă, pct. 6 și Comentariul general nr. 12 (2009) privind dreptul copilului de a fi audiat, pct. 9.

judiciare. Legile și reglementările naționale ar trebui, de asemenea, să definească entitatea responsabilă de realizarea în practică a ajustărilor procedurale și ar trebui să includă detalii despre locul și modul în care persoanele cu dizabilități le pot solicita și accesa. Acomodările procedurale trebuie să fie întotdeauna disponibile și oferite gratuit. Cererile privind solicitarea de ajustări procedurale ar trebui să fie documentate de entitatea responsabilă. În acest sens, sistematizarea bunelor practici permite identificarea acelor acomodări, care servesc cel mai bine scopului de a asigura o participare eficientă a persoanelor cu dizabilități în procesul îndeplinirii justiției și contribuie, de asemenea, la construirea unei resurse în memoria instituțională a entității responsabile, contribuind astfel la obiectivul de a face sistemele jurisdicționale mai incluzive și mai accesibile.¹²²

Procesul de solicitare și furnizare de ajustări procedurale ar trebui să se desfășoare în mod confidențial, în conformitate cu articolul 22 din CDPD, iar această cerință trebuie să fie precizată în mod clar în legile și reglementările naționale. Persoanele cu dizabilități nu ar trebui să fie forțate să dezvăluie în mod deschis informații personale, de sănătate sau de reabilitare împotriva voinței lor și fără consimțământul lor liber și informat, pentru a beneficia de ajustările procedurale solicitate.¹²³

Dreptul de a avea accesul egal și efectiv la justiție implică pentru statele părți obligația de a **recunoaște persoanelor cu dizabilități calitatea de participanți direcți și indirecti în toate procedurile de îndeplinire a justiției**. Astfel, articolul 13 din CDPD recunoaște persoanelor cu dizabilități dreptul de a participa în mod egal cu ceilalți la administrarea justiției în ansamblu, inclusiv în calitate de reclamânți, pârâți, victime, inculpați, martori, judecători, avocați. În acest context, Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a recomandat statelor părți să adopte reglementări specifice privind prezentarea mărturiilor și probelor, astfel încât stereotipurile despre abilitățile persoanelor cu dizabilități să nu împiedice aceste persoane să își revendice drepturile încălcate și să își repare prejudiciul astfel cauzat.¹²⁴ Consultarea strânsă cu persoanele cu dizabilități, prin organizațiile lor reprezentative, joacă

¹²² Raportul Oficiului Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (A/HRC/37/25) din 27 decembrie 2017, pct. 28.

¹²³ Ibidem, pct. 29.

¹²⁴ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 6, pct. 31 lit. e).

un rol cheie în toate procesele de adoptare și/sau modificare a legilor, reglementărilor, politicilor și programelor referitoare la participarea acestor persoane în sistemul de justiție.¹²⁵

Potrivit CDPD, pentru a garanta dreptul la un proces echitabil, statele se angajează să acorde **asistență juridică gratuită sau la un preț accesibil** copiilor cu dizabilități în toate problemele și tuturor celorlalte persoane cu dizabilități, în toate procedurile și litigiile legate de încălcarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, sau cele care pot afecta negativ aceste drepturi și libertăți, în special: dreptul la viață, libertatea și securitatea persoanei, proprietatea, locuința decentă, autonomia de decizie și integritatea familiei. Asistența juridică trebuie să fie competentă și acordată în timp util, astfel încât persoanele cu dizabilități să poată participa la procedurile judiciare în condiții de egalitate.¹²⁶

Pentru a promova respectarea corespunzătoare a dreptului persoanelor cu dizabilități la accesul la justiție, este necesară **instruirea specialiștilor care activează în domeniul justiției**. O pregătire adecvată ar trebui să țină cont de următoarele aspecte:

- a) faptul că persoanele cu dizabilități nu pot fi identificate doar pe baza dizabilității și pot fi supuse discriminării multiple (intersectoriale); instruirea privind natura intersectorială a discriminării ar trebui să fie îndreptată către forme specifice de discriminare;
- b) diversitatea comunității persoanelor cu dizabilități și nevoile lor individuale, pentru a se asigura că aceștia au acces efectiv la toate aspectele de funcționare a sistemului judecătoresc, în condiții de egalitate cu ceilalți;
- c) importanța unor factori precum autonomia persoanelor cu dizabilități și capacitatea juridică a fiecăreia dintre aceștia;
- d) rolul central al comunicării efective și eficiente în cadrul sistemului de justiție pentru incluziunea cu succes a persoanelor cu dizabilități;
- e) măsuri luate pentru a asigura o pregătire eficientă a personalului din sistemul justiției, inclusiv a avocaților, procurorilor, judecătorilor, personalului sistemului penitenciar,

---

¹²⁵ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 7, pct. 81.

¹²⁶ Principiile internaționale și dispoziții diriguitoare privind accesul persoanelor cu dizabilități la justiție (2020), pct. 6.2.

funcționarilor din poliție, interpreților în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual), cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități.¹²⁷

Ofițerii de poliție, asistenții sociali și alți profesioniști ar trebui să fie instruiți cu privire la faptul că persoanele cu dizabilități au capacitate deplină de exercițiu, conform legii și să acorde aceeași însemnătate plângerilor și declarațiilor persoanelor cu dizabilități ca și celor depuse de persoanele fără dizabilități. Acest lucru necesită activități de formare și conștientizare pentru profesioniștii care contactează cu persoanele cu dizabilități în procesul de înfăptuire a justiției. De asemenea, specialiștii din cadrul sectorului judecătoresc ar trebui să fie instruiți și informați cu privire la responsabilitățile lor în ceea ce privește respectarea capacității juridice a persoanelor cu dizabilități, inclusiv a capacității de folosință și de exercițiu.¹²⁸

Accesul la justiție a persoanelor cu dizabilități este protejat, de asemenea, de articolul 6 („Dreptul la un proces echitabil”) din CEDO. În jurisprudența sa relevantă privind aplicarea articolului 6 din CEDO, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a subliniat importanța unui comportament proactiv a statului în vederea egalării pozițiilor procesuale evident nefavorabile a persoanelor cu dizabilități. CtEDO nu a oferit recomandări exhaustive pentru toate situațiile, ci doar a îndrumat statele să caute, în mod independent, măsuri care ar elimina barierele fizice sau organizaționale, în asigurarea garanțiilor unui proces echitabil pentru persoanele cu dizabilități, ținând cont de circumstanțele specifice ale cauzei.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, în Observațiile sale finale referitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova (2017) și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu:¹²⁹

- lipsa de informații cu privire la măsurile și protocoalele specifice pentru a oferi ajustări procedurale, gen și vârstă în cadrul procedurilor judiciare pentru persoanele cu dizabilități, inclusiv oferirea interpretării în limbajul mimico-gestual (limbajul semnelor) pentru persoanele cu deficiențe de auz și formate accesibile pentru comunicare, pentru persoanele cu dizabilități psiho-sociale și/sau intelectuale;

¹²⁷ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 6, pct. 55.

¹²⁸ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 1, pct. 39.

¹²⁹ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Observațiile finale referitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova privind implementarea CDPD (2017), CRPD/C/MDA/CO/1, pct. 26.

- menținerea prejudecăților negative față de persoanele cu dizabilități, în special cele cu dizabilități psiho-sociale și/sau intelectuale;
- accesul redus la asistență juridică gratuită pentru persoanele cu dizabilități, în special, pentru cei care încă mai trăiesc în instituții;
- accesul redus la justiție pentru femeile cu dizabilități în cadrul procedurilor penale legate de violența pe motive de gen.

Astfel, Comitetul a recomandat Republicii Moldova:¹³⁰

- ❖ să asigure oferirea ajustărilor procedurale, adecvate genului și vârstei justițiabilului cu dizabilități, bazate pe liberă alegere și preferințele acestuia;
- ❖ să fortifice programele de formare și de consolidare a cunoștințelor privind drepturile garantate de CDPD, astfel încât personalul implicat în aplicarea legii și persoanele cu dizabilități să își crească gradul de conștientizare juridică;
- ❖ să asigure accesul la asistență juridică gratuită, inclusiv pentru persoanele cu dizabilități care încă trăiesc în instituții rezidențiale;
- ❖ să se ghideze de prevederile articolului 13 din CDPD, la implementarea politicilor naționale în domeniul justiției.

STUDII DE CAZ:

Jurisprudența Comitetului ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD):

În cauza Arturo Medina împotriva Mexicii¹³¹ reclamantul s-a plâns de excluderea sa pe baza dizabilității din procesul penal, intentat împotriva sa. Reclamantul are o dizabilitate psiho-socială și intelectuală și a fost arestat pe baza acuzației de sustragere

¹³⁰ Ibidem, pct. 27.

¹³¹ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 06.09.2019 pe cauza nr. 32/2015, codul cauzei: CRPD/C/22/D/32/2015.

a unui vehicul. Arturo a fost dus în judecată, dar a fost declarat „inapt să depună mărturie” și „exceptat de răspundere penală” după o evaluare medicală. Prin urmare, a fost supus unui proces special de judecată în care a fost exclus de la audieri și i s-a refuzat accesul la actele din dosar. Când a fost declarat vinovat, Arturo nu a putut recurge la folosirea căilor de atac din cauza procedurii speciale de judecată, care nu reglementa asemenea posibilități. Drept urmare și având ca principal motiv dizabilitatea, Arturo a fost închis timp de 4 ani într-o unitate de reabilitare psiho-socială din sistemul penitenciar. Comitetul CRPD a stabilit că statul nu și-a îndeplinit obligațiile în temeiul articolelor 5, 9, 12, 13 și 14, coroborate cu articolul 4 din CDPD.

În cauza M.D. împotriva Australiei¹³² reclamantul, Manuway Doolan, persoana cu dizabilități intelectuale și psihosociale, s-a plâns de încălcarea dreptului său la accesul efectiv la justiție și dreptului la libertate și siguranță. În timpul unui episod psihotic, Manuway a deteriorat echipamentul locuinței sociale în care locuia și a amenințat un muncitor. El a fost arestat și dus în judecată, unde a fost considerat ca fiind „inapt pentru a fi judecat” pe baza deficienței mentale și prin urmare, a fost lipsit de capacitatea sa juridică. Manuway a fost condamnat la 12 luni de închisoare pentru agresiune și daune materiale și a fost ținut izolat timp de 4 ani și 9 luni într-o unitate de înaltă securitate a unei instituții de corecție, unde sănătatea mentală și funcționarea sa socială s-au deteriorat. Comitetul a considerat că statul parte nu și-a îndeplinit obligațiile care îi revin în temeiul articolelor 5, 12, 13, 14 și 15 din Convenție.

În cauza C.L. împotriva Australiei¹³³ reclamantul s-a plâns de încălcarea garanțiilor unui proces echitabil, din cauza dizabilității sale intelectuale și psihosociale. Reclamantul a fost declarat „inapt pentru a fi judecat” precum și „exceptat de răspundere penală” pe

---

¹³² Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 31.08.2019 pe cauza nr. 18/2013, codul cauzei: CRPD/C/22/D/18/2013.

¹³³ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 30.08.2019 pe cauza nr. 17/2013, codul cauzei: CRPD/C/22/D/17/2013.

baza deficienței sale mentale. Această decizie i-a limitat capacitatea juridică și, în consecință, el a fost lipsit de garanțiile unui proces echitabil. Instanțele naționale au decis să-l plaseze „sub supraveghere” într-o închisoare, unde a fost deținut o perioadă de aproape 6 ori mai mare, decât termenul pe care ar fi fost obligat să-l execute în cazul condamnării sale pentru infracțiunile pentru care a fost acuzat. În timpul detenției, reclamantul a fost ținut în siguranță maximă aproape toată perioada, în care a fost izolat, nu a primit suportul adecvat pentru sănătatea mentală, servicii de sănătate și nici adăpost adecvat. După eliberare, el a fost plasat într-o reședință comunitară, întrucât statul nu avea alte opțiuni de locuințe comunitare pentru el. Comitetul a constatat că statul nu și-a îndeplinit obligațiile în temeiul articolelor 5, 12, 13, 14 și 15 din CDPD.

În cauza Boris Makarov împotriva Lituaniei¹³⁴ reclamantul, victima unui accident rutier, s-a plâns că nu i s-a asigurat accesul la justiție și a rămas fără asistență juridică, atunci când a încercat să participe la urmărirea penală împotriva persoanei vinovate în comiterea accidentului. Reclamantul nu a putut, de asemenea, să participe la ședințele de judecată și să conteste deciziile și concluziile procurorului. Comitetul a constatat că statul a încălcat drepturile victimei la recunoaștere egală în fața legii și accesul acestuia la justiție (articolul 12 alin.(3) și articolul 13 alin.(1) din CDPD).

În cauza Michael Lockrey împotriva Australiei¹³⁵ reclamantul, o persoană cu dizabilitate de auz, s-a plâns că statul pârât nu i-a asigurat ajustări de ordin procedural (stenotitrare în timp real) pentru a-i permite să-și exercite atribuțiile în calitate de jurat. După ce a fost citat în calitate de jurat, cererea acestuia de stenotitrare în timp real a fost respinsă pe motiv că legea nu o permitea. Or, admiterea cererii privind

¹³⁴ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 18.08.2017 pe cauza nr. 30/2015, codul cauzei: CRPD/C/18/D/30/2015.

¹³⁵ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 08.04.2016 pe marginea comunicării 13/2013, codul cauzei: CRPD/C/15/D/13/2013.

stenotitrare, ar avea drept rezultat introducerea unei persoane (stenograf) care nu are calitate de „jurat” în sala de deliberare a juriului. Comitetul a constatat că refuzul din partea autorităților statului pârât de a-i oferi reclamantului stenotitrare pentru a îndeplini atribuțiile de juriu, a constituit discriminare și refuzul acomodării rezonabile (articolul 5), precum și lipsa accesibilității (articolul 9). De asemenea, Comitetul a considerat că statul pârât a încălcat drepturile reclamantului la libertatea de exprimare și opinie (articolul 21) și acces la justiție (articolul 13), inclusiv prin coroborare cu dreptul de a participa la viața politică și publică (articolul 29) din CDPD.

În cauza Beasley împotriva Australiei¹³⁶ reclamanta, o persoană cu dizabilitate de auz, s-a plâns că statul pârât nu i-a asigurat ajustări de ordin procedural (interpretare în limbajul semnelor australian) pentru a-i permite să-și exercite atribuțiile în calitate de jurat. După ce a fost citată în calitate de jurat, cererea acesteia de a-i fi asigurate serviciile de interpretare în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual) australian (Auslan) a fost respinsă pe motiv că legea nu o permitea, fiindcă ar avea drept rezultat introducerea unei persoane (interpret) care nu are calitate de „jurat” în sala de deliberare a juriului. Comitetul a constatat că refuzul din partea autorităților statului pârât de a-i oferi reclamantei serviciile de interpretare în limbajul Auslan pentru a îndeplini atribuțiile de juriu a constituit discriminare și refuzul acomodării rezonabile (articolul 5), precum și lipsa accesibilității (articolul 9). De asemenea, Comitetul a considerat că statul pârât a încălcat drepturile reclamantei la libertatea de exprimare și opinie (articolul 21) și acces la justiție (articolul 13), inclusiv prin coroborare cu dreptul de a participa la viața politică și publică (articolul 29) din CDPD.

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului:

În cauza Sergey Timofeyev împotriva Rusiei¹³⁷ reclamantului care se afla într-un scaun cu

¹³⁶ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 01.04.2016 pe cauza nr. 11/2013, codul cauzei: CRPD/C/15/D/11/2013.

¹³⁷ Hotărârea din 2 septembrie 2010, cererea nr. 12111/04.

rotile la momentul examinării apelului în dosarul său penal, i s-a refuzat amânarea ședinței. CtEDO a constatat o încălcare a cerințelor unui proces echitabil și a concluzionat că, în interesul justiției, instanța de apel ar fi trebuit să ia măsuri pentru a asigura prezența reclamantului în instanță.

În cauza Timergaliyev împotriva Rusiei¹³⁸ CtEDO a subliniat că interesele justiției în contextul dizabilității auditive a reclamantului impuneau statului obligația de a-i acorda acestuia asistența gratuită a unui avocat în instanța de recurs. Întrucât statul nu a întreprins măsurile necesare pentru a compensa poziția dezavantajată a reclamantului, CtEDO a considerat că a existat o încălcare a articolului 6 § 1 împreună cu articolul 6 § 3, lit. c) din CEDO.

În cauza Romanov împotriva Rusiei¹³⁹ Curtea a constatat o încălcare a dreptului la un proces echitabil, prin faptul că reclamantului, în privința căruia s-a pus problema aplicării măsurilor medicale de constrângere sub formă de tratament într-un spital de psihiatrie, nu i s-a oferit posibilitatea participării personale la ședințele de judecată. Examinând refuzul instanței naționale de a permite reclamantului să participe la proces, în lumina garanțiilor articolului 6 din CEDO, Curtea Europeană a Drepturilor Omului nu a fost de acord cu argumentele instanței precum că mărturia unei persoane pe care experții au considerat-o incapabilă ar fi o probă inadmisibilă. CtEDO a reținut că aprecierea incapacității persoanei puse sub înnvinuire în raport cu fapta săvârșită ține exclusiv de competența instanței. În sensul celor menționate, acest fapt urmează să-l stabilească instanța în baza tuturor probelor disponibile în cauză și nu doar în baza opiniei expertului. CtEDO a arătat că statul este obligat să asigure prezența la audieri a înnvinitului, care se află într-un centru de arestare preventivă. În plus, dacă procesul presupune o evaluare a personalității înnvinitului și a stării sale psihice la momentul săvârșirii infracțiunii, iar rezultatul evaluării poate afecta negativ interesele înnvinitului,

¹³⁸ Hotărârea din 14 octombrie 2008, cererea nr. 40631/02.

¹³⁹ Hotărârea din 20 octombrie 2005, cererea nr. 63993/00.

atunci este important pentru un proces echitabil ca acesta să poată participa personal la ședință, împreună cu apărătorul său.

În cauza Proshkin împotriva Rusiei¹⁴⁰ CtEDO a constatat încălcarea articolului 6 § 1 și § 3 din CEDO, întrucât autoritățile nu au asigurat prezența reclamantului, declarat incapabil în prima instanță și în instanța de recurs, din cauza că dreptul național nu prevedea posibilitatea participării la proces a persoanelor lipsite de capacitate de exercițiu. În această Hotărâre, CtEDO și-a reiterat poziția potrivit căreia simplul fapt că o persoană suferă de o afecțiune psihică, precum și, este declarată incapabilă, nu poate conduce automat la restrângerea drepturilor sale fundamentale. În acest context, autoritățile trebuie să dea dovadă de diligență necesară în asigurarea dreptului învinuitului, care suferă de o afecțiune psihică, de a participa la proces pentru a nu-l dezavantaja în raport cu alți învinuiți care se bucură de acest drept.

2.5. DREPTUL PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI LA EDUCAȚIE

Aspecte esențiale:

- Statul trebuie să asigure un sistem educațional incluziv.
- Persoanele cu dizabilități nu trebuie să fie excluse din sistemul educațional pe criterii de dizabilitate.
- Statul trebuie să întreprindă măsuri adecvate pentru a asigura adaptarea rezonabilă a condițiilor la nevoile individuale ale elevilor cu dizabilități.

¹⁴⁰ Hotărârea din 7 februarie 2012, cererea nr. 22869/03.

- Persoanele cu dizabilități primesc sprijinul necesar, în cadrul sistemului educațional, pentru a li se facilita o educație efectivă.
- Facilitarea învățării caracterelor Braille, a sistemelor alternative de scriere, a mijloacelor augmentative și alternative, a mijloacelor și formelor de comunicare și orientare și a aptitudinilor de mobilitate, precum și facilitarea sprijinului și îndrumării între persoanele cu aceleași probleme.
- Facilitarea învățării limbajului semnelor și promovarea identității lingvistice a persoanelor cu dizabilități de auz.

Educația este fundamentul viitorului copilului și are un impact direct asupra multor alte drepturi ale omului. De exemplu, educația îi ajută pe elevi să dezvolte abilități semnificative pe care le vor folosi în viitoarele locuri de muncă. Dacă copiii cu dizabilități nu se bucură de dreptul la educație, este posibil să nu aibă abilități care să îi ajute să își exercite dreptul la muncă. Lipsa muncii și a sprijinului financiar pot afecta alte drepturi, cum ar fi capacitatea de a trăi independent sau dreptul la familie și cămin. În plus, educația este importantă pentru a ajuta membrii societății să se informeze cu privire la problemele care îi afectează. Atunci când persoanele cu dizabilități nu își pot exercita dreptul la educație, este posibil să nu se poată bucura pe deplin de dreptul lor la participarea la viața politică și publică.

Mulți copii cu dizabilități din întreaga lume au fost privați de oportunitatea de a avea acces la serviciile educaționale de bază sau li s-a refuzat expres dreptul la educație. În unele țări, atitudinile negative față de plasarea copiilor cu dizabilități în clasele generale au dus la crearea școlilor separate pentru copiii cu dizabilități, în timp ce în alte țări lipsa conștientizării dizabilității și a resurselor financiare necesare este principalul motiv de excludere.

Pentru a asigura tuturor persoanelor cu dizabilități exercitarea dreptului la educație, fără discriminare, în condițiile de egalitate cu ceilalți, CDPD a instituit conceptul de „educație incluzivă”, care a devenit obligatorie în aplicare de către toate statele părți la Convenție. Educația incluzivă promovează educația copiilor cu dizabilități în programele de educație generală.

În conformitate cu **articolul 24 alin.(1)** din CDPD, statele părți trebuie să asigure realizarea dreptului persoanelor cu dizabilități la educație prin crearea unui sistem educațional incluziv la toate nivelurile, inclusiv învățământul preșcolar, primar, secundar și superior, învățarea profesională și pe tot parcursul vieții, activitățile extracurriculare și sociale și pentru toți studenții, inclusiv persoanele cu dizabilități, fără discriminare și în condiții de egalitate cu ceilalți.

Asigurarea dreptului la educație incluzivă implică schimbări în cultura, politicile și practicile tuturor instituțiilor din sistemele de educație formală și non-formală care sunt necesare pentru a ține seama de diferențele dintre nevoile și individualitatea elevilor/studenților și implică, de asemenea, un angajament de a elimina barierele care împiedică realizarea unei astfel de oportunități. Acest lucru necesită consolidarea capacității sistemului de învățământ de a oferi servicii educaționale tuturor elevilor. Astfel, standardele instituite prin prevederile articolul 24 alin.(1) din CDPD au subliniat necesitatea participării depline și eficiente a persoanelor cu dizabilități în procesul educațional și asigurarea performanței academice a tuturor elevilor/studenților, în special a celor care sunt excluși din sistemul de învățământ din diverse motive sau riscă să fie marginalizați. Incluziunea presupune accesul la educație formală și non-formală de înaltă calitate, fără discriminare în obținerea acesteia.¹⁴¹

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități subliniază importanța recunoașterii diferențelor dintre excludere, segregare, integrare și incluziune.

Excluderea apare atunci când elevilor li se interzice direct sau indirect accesul la educație sau când li se interzice accesul la educație sub orice formă.

Segregarea are loc atunci când copiii cu dizabilități sunt educați separat de elevii fără dizabilități într-un cadru segregat care este conceput pentru a ține cont de o anumită deficiență sau deficiențe sau este utilizat în acest scop.

Integrarea este procesul de plasare a persoanelor cu dizabilități în instituțiile de învățământ general existente, în condițiile în care acestea se pot adapta la cerințele uniforme ale unor astfel de instituții.

---

¹⁴¹ Ibidem, pct. 9.

Asigurarea incluziunii implică un proces de transformare sistemică, inclusiv schimbarea și ajustarea conținutului, metodelor, abordărilor, structurilor și strategiilor din domeniul educației, în scopul depășirii barierelor, pentru a oferi tuturor elevilor de vârstă corespunzătoare șanse educaționale egale în baza participării active și a crea condiții care se potrivesc cel mai bine nevoilor și preferințelor lor.

Înscrierea elevilor cu dizabilități în sălile de clasă obișnuite fără schimbări structurale concomitente, cum ar fi organizarea, curriculumul și strategiile de predare și învățare, nu asigură incluziunea acestora. Mai mult, integrarea în sine a copiilor și adulților cu dizabilități nu garantează o tranziție automată de la un mediu educațional segregat la unul incluziv.¹⁴²

Principalele elemente ale educației incluzive sunt:

- **Abordarea la nivel de sistem:** alocarea tuturor resurselor necesare pentru dezvoltarea educației incluzive.
- **Mediul educațional general:** serviciile de educație sunt prestate la nivel de comunitate, în medii comune, fiind asigurată interacțiunea persoanelor cu dizabilități cu toți membrii comunității în condiții de egalitate cu ceilalți.
- **Abordarea bazată pe conceptul de personalitate holistică:** capacitatea fiecărei persoane de a învăța lucruri noi este recunoscută, având așteptări mari de la toți elevii, inclusiv cei cu dizabilități. Educația incluzivă presupune programe de învățământ flexibile și metode de predare și învățare adaptate diferitelor puncte forte, nevoi și caracteristici de percepție a persoanelor cu dizabilități. Această abordare implică oferirea de sprijin, acomodare rezonabilă și intervenție timpurie, astfel încât toți elevii să își poată atinge potențialul. La elaborarea planurilor de activități educaționale, atenția principală este acordată abilităților și aspirațiilor

¹⁴² Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 4, pct. 11.

elevilor și nu conținutului acestor activități. Abordarea bazată pe conceptul de personalitate holistică este concepută pentru a pune capăt segregării în instituțiile de învățământ prin asigurarea incluziunii claselor cu persoane cu dizabilități într-un mediu educațional accesibil și care oferă un sprijin adecvat. Sistemul de învățământ ar trebui să ofere o abordare individuală, pentru satisfacerea nevoilor educaționale și să nu forțeze elevii să se adapteze cerințelor existente.

- **Sprijin acordat profesorilor:** toți profesorii și personalul instituțiilor de învățământ beneficiază de educația și formarea necesară pentru a le insufla valorile de bază și pentru a-și dezvolta competențele, în vederea asigurării unui mediu educațional incluziv care să implice prezența profesorilor cu dizabilități.
- **Respectul pentru diversitate:** toți participanții la procesul educațional ar trebui să se aștepte la o primire călduroasă și respect pentru diversitate, indiferent de dizabilitate, rasă, culoarea pielii, sex, limbă, cultură lingvistică, religie, credințe politice sau de altă natură, origine națională, etnică, aborigenă sau socială, statut de proprietate, naștere, vârstă sau alte circumstanțe. Toți elevii ar trebui să simtă că sunt apreciați și respectați, că fac parte dintr-o instituție de învățământ și că sunt ascultați. Statele părți trebuie să ia măsuri eficiente pentru a preveni maltratarea și intimidarea persoanelor cu dizabilități. Asigurarea incluziunii acestora implică o abordare individuală a elevilor/studentilor în procesul educațional.
- **Un mediu favorabil procesului de învățare:** un mediu accesibil în care toată lumea se simte în siguranță, se simte susținută, dorește și se poate exprima și în care se acordă o mare importanță implicării elevilor în procesul de formare a unei comunități școlare cu atmosferă emoțională pozitivă. Într-un asemenea mediu, este recunoscut rolul colegilor în procesul educațional, este apreciată stabilirea relațiilor pozitive, întărirea legăturilor de prietenie și formarea unei atitudini de acceptare.
- **Perioada de tranziție efektivă:** elevii cu dizabilități sunt sprijiniți pentru a asigura o tranziție eficientă de la școală la învățământul profesional și superior și eventual, la locul de muncă. Elevii pot dezvolta abilități și încrederea în sine și li se oferă o acomodare rezonabilă. Aceștia sunt tratați în mod egal în timpul atestărilor și examenelor, iar abilitățile și performanțele lor academice sunt certificate în mod egal cu ceilalți.

- **Recunoașterea parteneriatului:** toate organizațiile – asociații de profesori, asociații și federații studențești, organizații ale persoanelor cu dizabilități, consilii școlare, asociații de părinți-profesori și alte grupuri de sprijin funcționale în școli, atât formale, cât și informale - sunt încurajate să contribuie la aprofundarea înțelegerii și cunoștințelor despre dizabilități.
- **Monitorizare:** educația incluzivă, care este un proces continuu, ar trebui monitorizată și evaluată în mod regulat pentru a evita segregarea sau integrarea formală și informală. În conformitate cu articolul 33 din CDPD, persoanele cu dizabilități, inclusiv copiii și adulții care au nevoie de sprijin activ, ar trebui să fie implicate în procesul de monitorizare prin intermediul organizațiilor care îi reprezintă, precum și, după caz, prin intermediul părinților sau tutorilor acestora.¹⁴³

Pentru a pune în aplicare **articolul 24 alin.(1) lit. a)** din CDPD, educația ar trebui să vizeze dezvoltarea deplină a potențialului uman, sentimentul de demnitate și respectul de sine, precum și consolidarea respectării drepturilor omului și a diversității umane. Educația incluzivă ar trebui să vizeze promovarea respectului reciproc și recunoașterea valorii fiecărui individ și crearea unui mediu educațional în care abordarea organizării procesului educațional, cultura din cadrul instituției de învățământ și curriculumul în sine reflectă valoarea diversității.

Conform **articolului 24 alin.(1) lit. b)** din CDPD, educația ar trebui să vizeze dezvoltarea personalității, talentelor și creativității persoanelor cu dizabilități, precum și a abilităților lor mentale, fizice și de comunicare în cea mai mare măsură. Abordarea educației persoanelor cu dizabilități se bazează prea des pe luarea în considerare a deficiențelor, atunci când accentul se pune pe afecțiuni reale sau percepute, iar oportunitățile sunt limitate de ipoteze deliberat negative despre potențialul lor. Statele părți ar trebui să promoveze crearea de oportunități de a valorifica punctele forte și talentele unice ale fiecărei persoane cu dizabilități.

Potrivit **articolului 24 alin.(1) lit. c)** din CDPD, educația ar trebui să vizeze creșterea oportunităților pentru persoanele cu dizabilități să participe pe deplin și eficient la viața unei societăți libere. Cu privire la acest aspect, Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a subliniat, că în conformitate cu articolul 23 alin.(3) din CDPD, statele părți ar trebui să acorde asistență copiilor cu dizabilități pentru a se asigura accesul efectiv al acestora la educație într-un mod care să conducă la o implicare cât mai deplină a copilului în

---

¹⁴³ Ibidem, pct. 12.

viața socială și la realizarea dezvoltării sale personale. Statele participante ar trebui să recunoască faptul că asistența individuală și acomodarea rezonabilă sunt aspecte prioritare și ar trebui să fie gratuite la toate nivelurile învățământului obligatoriu.¹⁴⁴

Articolul 24 alin.(2) lit. a) din CDPD impune statelor părți să se asigure că „persoanele cu dizabilități nu sunt excluse din sistemul de învățământ general pe baza dizabilității.” Un exemplu de excludere directă ar fi catalogarea unor elevi ca fiind cei „care nu pot fi învățați” și, prin urmare, nu sunt eligibili pentru accesul la educație. Un exemplu de excludere indirectă ar fi cerința de a trece un test general ca o condiție pentru admiterea la o școală, fără a oferi acomodare rezonabilă și sprijin adecvat.

Pentru a pune în aplicare **articolul 24 alin.(2) lit. b)**, persoanele cu dizabilități ar trebui să aibă acces la educație primară și secundară incluzivă, de calitate și gratuită și posibilitatea de a se deplasa liber de la un nivel de educație la altul, în condiții de egalitate cu ceilalți, în comunitățile în care își au domiciliul. Elevii nu trebuie forțați să plece de acasă. Mediul educațional pentru persoanele cu dizabilități ar trebui să fie la îndemână și să includă un transport sigur și fiabil. În mod alternativ, mediul educațional ar trebui să fie accesibil și prin intermediul tehnologiilor informației și comunicațiilor. În același timp, statele părți nu ar trebui să se bazeze prea mult pe faptul că tehnologia poate înlocui participarea directă a elevilor cu dizabilități la procesul educațional, întrucât interacțiunea cu profesorii și cei care pot servi drept modele în mediul educațional este importantă.¹⁴⁵ Participarea activă la procesul educațional împreună cu alți elevi, inclusiv frații sau surorile elevilor cu dizabilități, este o componentă importantă a dreptului la educație incluzivă.

Referitor la obligația prevăzută în **articolul 24 alin.(2) lit. b)** din CDPD, Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități face referire la recomandarea Comitetului ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, conform căreia

„Sistemul de învățământ trebuie să aibă patru caracteristici interdependente: disponibilitate, accesibilitate, acceptabilitate și adaptabilitate”.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Ibidem, pct. 17.

¹⁴⁵ Ibidem, pct. 27.

¹⁴⁶ Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Comentariul general nr. 13.

Disponibilitatea este asigurată atunci, când instituțiile de învățământ publice și private sunt disponibile în cantitate suficientă și asigură o calitate adecvată. Statele părți ar trebui să asigure disponibilitatea unei game largi de instituții de învățământ pentru elevii cu dizabilități la toate nivelurile, în cadrul comunității.

Accesibilitatea implică absența barierelor pentru persoanele cu dizabilități în accesarea și exercitarea dreptului la educație. În conformitate cu articolul 9 din CDPD și Comentariul general al CRPD nr. 2 (2014) privind accesibilitatea, instituțiile și programele de învățământ ar trebui să fie accesibile tuturor, fără discriminare. Întregul sistem educațional ar trebui să fie accesibil, inclusiv clădiri, facilități de informare și comunicare, programe de învățământ, materiale didactice, metode de predare, sisteme de evaluare, precum și servicii lingvistice și de sprijin. Statele părți ar trebui să asigure furnizarea de dispozitive de asistență, aplicații și software pentru acei studenți cu dizabilități care ar putea avea nevoie de ele. Mediul în care se află elevii cu dizabilități ar trebui să fie conceput, astfel încât să promoveze implicarea lor în procesul educațional și să le garanteze egalitatea pe tot parcursul studiilor.¹⁴⁷

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități remarcă în special lipsa pe scară largă a manualelor și materialelor didactice în formate accesibile și în limbi accesibile, inclusiv limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual).

Statele participante ar trebui să investească în crearea la timp a resurselor educaționale folosind imprimeuri cu cerneală sau formate Braille și digitale, inclusiv prin utilizarea tehnologiilor inovatoare. De asemenea, acestea ar trebui să aibă în vedere elaborarea de standarde și orientări pentru traducerea materialelor tipărite în formate și limbi accesibile și să facă din accesibilitate un aspect important în achizițiile publice legate de educație.

Comitetul face apel la statele părți să ratifice și să pună în aplicare Tratatul de la Marrakech¹⁴⁸ privind facilitarea accesului la operele publicate al persoanelor nevăzătoare, cu deficiențe de vedere sau cu alte dificultăți de citire a materialelor imprimate.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 2.

¹⁴⁸ Prin Legea nr. 240 din 23 noiembrie 2017 Republica Moldova a ratificat Tratatul de la Marrakech.

¹⁴⁹ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 4, pct. 23.

Acceptabilitatea impune obligația de a proiecta și de a crea toate facilitățile educaționale, bunurile și serviciile cu respectarea deplină a nevoilor, culturii, viziunilor și limbilor/limbajelor utilizate de către persoanele cu dizabilități. Atât în formă, cât și în conținut, educația ar trebui să fie acceptabilă pentru toată lumea. Statele participante ar trebui să ia măsuri pozitive pentru a se asigura că educația este de bună calitate pentru toți.¹⁵⁰ Incluziunea și calitatea sunt interdependente. Astfel, o abordare incluzivă poate contribui în mare măsură la îmbunătățirea calității educației.

Adaptabilitate implică obligația statelor părți să adopte un design universal în calitate de abordare a procesului de învățare, conținând un set de principii care oferă profesorilor și altor angajați ai instituțiilor de învățământ o ghidare pentru crearea unui mediu educațional adaptabil și elaborarea de instrucțiuni pentru a satisface nevoile diverse ale tuturor elevilor.¹⁵¹ Astfel, se recunoaște că fiecare elev dobândește cunoștințe în felul său și își asumă dezvoltarea unor modalități flexibile de dobândire a cunoștințelor, ceea ce face posibilă îmbunătățirea procesului educațional; menținerea unor așteptări ridicate pentru toți elevii cu capacitatea de a îndeplini aceste așteptări în moduri diferite; împuternicirea profesorilor să gândească diferit metodele lor de predare, concentrându-se pe rezultatele învățării obținute de toți, inclusiv de cei cu dizabilități. *Programele ar trebui să fie concepute, dezvoltate și puse în aplicare astfel încât să îndeplinească cerințele fiecărui elev și să poată fi adaptate acestora. Implementarea acestor programe impune luarea unor măsuri adecvate în domeniul educației. Evaluările standardizate ar trebui înlocuite cu forme flexibile și multiple de evaluare și recunoaștere a progresului individual, către obiective comune care deschid modalități alternative de dobândire a cunoștințelor. Sistemele tradiționale de evaluare care utilizează notele obținute din testele standardizate ca singurul criteriu pentru succesul atât al elevilor, cât și al școlilor, pot pune elevii cu dizabilități în dezavantaj. Astfel, ar trebui să se pună accent pe progresul individual în atingerea obiectivelor definite pentru fiecare elev cu dizabilitate.*

În conformitate cu **articolul 24 alin.(2) lit. c)** din CDPD, statele părți trebuie să asigure întreprinderea măsurilor de acomodare rezonabilă, astfel încât elevii cu dizabilități să aibă acces la educație în condiții de egalitate cu ceilalți. Conceptul de „acomodare rezonabilă” este definit în articolul 2 al CDPD ca fiind „modificările și ajustările necesare și adecvate, care nu impun un efort disproporționat sau nejustificat atunci când este necesar într-un caz

¹⁵⁰ Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Comentariul general nr. 13.

¹⁵¹ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 4, pct. 26.

particular, pentru a permite persoanelor cu dizabilități să se bucure sau să-și exercite, în condiții de egalitate cu ceilalți, toate drepturile și libertățile fundamentale ale omului”. În acest context, „rezonabilitatea” se referă la analiza utilității și eficacității adaptării în raport cu obiectivul așteptat de a elimina inegalitatea și discriminarea. Atunci când se evaluează „disproporționalitatea sarcinii”, se ia în considerare disponibilitatea resurselor și implicațiile financiare.

Asigurarea unei acomodări rezonabile nu ar trebui să depindă de diagnosticul medical, în schimb ar trebui să se bazeze pe o evaluare a barierelor sociale în calea educației. Asigurarea acomodării rezonabile ar trebui realizată luând în considerare obligația generală de a crea un sistem de învățământ incluziv, cu utilizarea maximă a resurselor existente și dezvoltarea de resurse noi. Referințele la lipsa resurselor și a crizelor financiare drept scuză pentru incapacitatea de a face progrese în dezvoltarea educației incluzive, reprezintă o încălcare a articolului 24 din CDPD. Totodată, acomodarea rezonabilă nu ar trebui să conducă la costuri suplimentare pentru elevii cu dizabilități.

Nu există o „formulă universală” pentru a oferi acomodare rezonabilă, fiindcă diferiți elevi cu aceeași dizabilitate pot avea nevoie de adaptări diferite. De exemplu, unii elevi cu vedere slabă pot utiliza tehnologia de citire a ecranului și prin urmare, solicită ca toate informațiile să le fie furnizate în format electronic, în timp ce alți elevi cu aceeași dizabilitate pot prefera materialele tipărite cu caractere de dimensiune mare.

Măsurile de acomodare rezonabilă în procesul educațional pot include: schimbarea locației clasei; furnizarea a diverselor forme de comunicare în clasă; tipărirea materialelor educaționale și/sau imagini ale obiectelor cu caractere de dimensiune mare, distribuirea de materiale într-un format alternativ; asigurarea elevilor cu serviciile asistenților care alcătuiesc un sinopsis sau traduc în limba dorită; utilizarea tehnologiilor asistive în procesul de învățare și la examene.

De asemenea, este necesar să se ia în considerare posibilitatea de a oferi *adaptări rezonabile cu caracter nematerial*, care includ, de exemplu, oferirea timpului suplimentar pentru îndeplinirea sarcinilor, reducerea zgomotului de fond (în cazul sensibilității crescute la supraîncărcarea senzorială a copiilor cu dizabilități de auz),

utilizarea metodelor alternative de evaluare și înlocuirea unui element al curriculumului cu o opțiune alternativă.¹⁵²

În acest context, este importantă distincția dintre obligația de a asigura accesibilitatea generală și obligația de a asigura o acomodare rezonabilă. În timp ce „*accesibilitatea*” răspunde intereselor grupurilor de populație și se bazează pe un set de standarde care sunt implementate treptat, iar disproporționalitatea sau nerezonabilitatea sarcinii nu poate justifica incapacitatea de a asigura accesibilitatea, „*acomodarea rezonabilă*” se aplică în cazuri individuale, la cererea persoanei cu dizabilități, fiind o obligație de executare imediată, însă doar cu condiția că întreprinderea măsurilor solicitate să nu implice un efort disproporționat și nejustificat.

Articolul 24 alin.(2) lit. d) din CDPD, stabilește că elevii cu dizabilități ar trebui să aibă *dreptul la sprijinul necesar, pentru a le facilita învățarea eficientă și pentru a le permite să-și realizeze potențialul în condiții de egalitate cu ceilalți*. Sprijinul în ceea ce privește asigurarea disponibilității serviciilor și facilităților în cadrul sistemului educațional ar trebui să garanteze elevilor cu dizabilități posibilitatea de a-și realiza potențialul în cea mai mare măsură posibilă, inclusiv, de exemplu, prin angajarea de profesori suficient de bine instruiți și susținuți, cadre didactice de sprijin, psihologi și alți asistenți medicali și sociali relevanți, precum și prin asigurarea accesului la burse și resurse financiare.

Conform **articolului 24 alin.(2) lit. e)** din CDPD, statele părți ar trebui să acorde elevilor cu dizabilități un *sprijin individualizat adecvat în mod direct și continuu*. În acest sens, Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități subliniază necesitatea elaborării unor programe de învățământ individuale care să indice acomodarea rezonabilă și sprijinul specific de care are nevoie fiecare elev particular, inclusiv furnizarea de dispozitive asistive, pregătirea materialelor educaționale speciale folosind formate, metode și mijloace de comunicare alternative/accesibile, dispozitive care facilitează comunicarea, precum și tehnologii de asistență și informare. Sprijinul poate consta, de asemenea, în furnizarea de asistenți calificați (cadre didactice de sprijin) care ajută la asimilarea materialelor educaționale.¹⁵³

---

¹⁵² Ibidem, pct. 30.

¹⁵³ Ibidem, pct. 34.

În ceea ce privește **articolul 24 alin.(3)** din CDPD, Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu faptul că „multe state părți nu iau măsuri adecvate pentru a permite persoanelor cu dizabilități, în special persoanelor cu tulburare din spectru autist, persoanelor cu dizabilități de comunicare și persoanelor cu deficiențe senzoriale, să dobândească și să-și dezvolte abilitățile de viață, limbă și socializare, necesare pentru a participa la procesul educațional și ca membri egali ai comunității.

În acest context, Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a recomandat statelor părți întreprinderea următoarelor măsuri:

- a) **Studentilor nevăzători și cu deficiențe de vedere** ar trebui să li se ofere oportunități de a poseda alfabetul Braille, dimensiuni și tipuri de caractere de text alternative, metode și formate de comunicare, precum și abilități de orientare și mobilitate. De asemenea, ar trebui încurajate investițiile pentru asigurarea accesului la tehnologii adecvate și la sisteme alternative de comunicare, pentru a facilita procesul de învățare. Totodată, ar trebui implementate și încurajate sisteme de sprijin și mentorat de la egal la egal pentru persoane cu dizabilități.
- b) **Studentilor fără auz și cu deficiențe de auz** ar trebui să li se ofere posibilitatea de a învăța limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual), în timp ce ar trebui luate măsuri pentru recunoașterea și promovarea identității lingvistice a persoanelor cu dizabilități de auz. Comitetul atrage atenția statelor părți asupra Convenției împotriva discriminării în educație, care stabilește dreptul copiilor de a fi instruiți în limba lor maternă și reamintește statelor părți că, în conformitate cu articolul 30 alin.(4) din Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, persoanele cu dizabilități au dreptul, în condiții de egalitate cu ceilalți, la recunoașterea și promovarea identității lor culturale și lingvistice speciale, inclusiv a limbajului semnelor și a culturii surzilor. Suplimentar, studenții cu

deficiențe de auz ar trebui să aibă acces la servicii de logopedie de înaltă calitate, tehnologie de buclă de inducție¹⁵⁴ și subtitrări.

- c) **Elevilor care sunt nevăzători, fără auz sau cu surdocecitate**¹⁵⁵ ar trebui să li se ofere oportunități de a primi educație, folosind cele mai adecvate limbi/limbaje, metode și moduri de comunicare, într-un mediu care să maximizeze creșterea personală, succesul academic și socializarea atât în interiorul, cât și în afara sistemului școlar formal. Comitetul subliniază că, pentru a crea un astfel de mediu favorabil incluziunii, statele părți ar trebui să ofere sprijinul necesar, inclusiv sub formă de resurse, tehnologii de asistență, precum și abilități de orientare și mobilitate.
- d) **Elevilor cu dizabilități de comunicare** ar trebui să li se ofere posibilitatea de a se exprima și de a învăța folosind modalități alternative sau de consolidare a comunicării. Aceasta poate include utilizarea limbajului semnelor, furnizarea de mijloace de comunicare asistive de înaltă tehnologie, cum ar fi tablete cu reproducere vocală a datelor, instrumente de comunicare vocală sau cărți de comunicare. Statele părți ar trebui să investească în dezvoltarea de expertiză, tehnologii și servicii pentru a facilita accesul la tehnologii adecvate și sisteme alternative de comunicare, pentru a ușura procesul de învățare.
- e) **Elevii cu probleme de comunicare socială** ar trebui să fie sprijiniți prin ajustarea modului în care sunt organizate cursurile în clasă, inclusiv lucrul în perechi. Aceștia ar trebui să se bucure de sprijinul colegilor în timpul studiilor, precum și de oportunitatea de a sta în clasă mai aproape de profesor, unde este creat un mediu ordonat și previzibil.
- f) **Elevilor cu dizabilități intelectuale** trebuie să li se pună la dispoziție materiale didactice specifice, perceptibile vizual și lizibile, într-un mediu educațional sigur, calm și ordonat, care îi va ajuta pe elevi să se pregătească cel mai bine pentru

¹⁵⁴ Bucla de inducție este o tehnologie folosită pentru a îmbunătăți performanța aparatelor auditive. O buclă de fire circulă de obicei în jurul perimetrului unei săli în care au loc prelegeri sau alte activități. Tehnologia aparatelor auditive se conectează la o buclă de inducție pentru a îmbunătăți calitatea sunetului și a anula distorsiunile cauzate de zgomotul de fundal.

¹⁵⁵ Surdocecitatea reprezintă condiția unei persoane care are dificultăți de văz și auz sau lipsa acestor simțuri.

viața independentă și activitatea profesională. Statele părți ar trebui să investească în organizarea de activități interactive incluzive în clasă, unde sunt utilizate strategii alternative de învățare și metode de evaluare.¹⁵⁶

Conform **articolului 24 alin.(4) din CDPD**, statele părți sunt obligate să ia măsuri adecvate pentru a recruta administratori, profesori și personal nedidactic cu competențele necesare pentru o muncă eficientă într-un mediu educațional incluziv, care să cunoască limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual) și/sau Braille, precum și să aibă abilități de orientare în spațiu și mobilitate. Statele părți ar trebui să se asigure că toți profesorii beneficiază de formare în domeniul educației incluzive și că această formare se bazează pe abordarea dizabilității bazată pe drepturile omului.

Statele părți ar trebui să finanțeze și să sprijine recrutarea și educația continuă a profesorilor cu dizabilități. Aceasta include eliminarea oricăror bariere sub forma unor cerințe, potrivit cărora candidații trebuie să fie apți din motive de sănătate pentru a participa la procesul educațional. Totodată, acestora trebuie să li se asigure o acomodare rezonabilă, astfel încât să poată fi integrați în câmpul muncii în calitate de profesori. Prezența lor va contribui la dobândirea profesiei didactice de către persoanele cu dizabilități în condiții de egalitate cu ceilalți, va îmbogăți mediul educațional cu cunoștințe și abilități unice, va elimina barierele, precum și va servi drept model important de urmat în alte sisteme educaționale naționale.¹⁵⁷

Potrivit **articolului 24 alin.(5) din CDPD**, statele părți ar trebui să se asigure că persoanele cu dizabilități pot avea acces la învățământul superior general, la formarea profesională, la educația adulților și la învățarea pe tot parcursul vieții, fără discriminare și în condiții de egalitate cu ceilalți. Pentru a asigura accesul egal, este necesar să se identifice și să se elimine barierele comportamentale, fizice, lingvistice, de comunicare, financiare, juridice și de altă natură în calea educației la aceste niveluri. Totodată, trebuie să fie întreprinse măsuri de acomodare rezonabilă pentru a se asigura că persoanele cu dizabilități nu sunt discriminate. Statele părți ar trebui să ia în considerare luarea de măsuri pozitive în domeniul învățământului superior în beneficiul studenților cu dizabilități.

¹⁵⁶ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 4, pct. 35.

¹⁵⁷ Ibidem, pct. 37.

După cum a menționat Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale în Comentariul General nr. 3 (1990), statele părți au obligația de a asigura punerea în aplicare a fiecărui aspect al dreptului la educație, cel puțin la un nivel minim. Prin urmare, *statele părți ar trebui să asigure imediat* exercitarea următoarelor drepturi fundamentale:

- a) **Dreptul la nediscriminare** în toate domeniile educației, acoperind toate motivele de discriminare interzise la nivel internațional. Statele participante ar trebui să se asigure că persoanele cu dizabilități nu sunt excluse din sistemul de învățământ și că barierele structurale sunt eliminate pentru a asigura participarea efectivă a tuturor persoanelor cu dizabilități și egalitatea acestora. *Aceștia trebuie să ia de urgență măsuri pentru a elimina orice formă de discriminare* juridică, administrativă și de altă natură care împiedică realizarea dreptului de acces la educația incluzivă.
- b) **Dreptul la o acomodare rezonabilă** pentru a preveni excluderea persoanelor cu dizabilități din sistemul educațional. Refuzul nejustificat de a oferi acomodare rezonabilă constituie discriminare pe bază de dizabilitate.
- c) **Dreptul la învățământul primar obligatoriu și gratuit pentru toți.** Statele părți ar trebui să ia toate măsurile adecvate pentru a garanta acest drept - pe baza incluziunii - tuturor copiilor și tinerilor cu dizabilități. Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități îndeamnă statele părți să se asigure că toți copiii și tinerii au acces la educație de calitate, inclusiv la cel puțin 12 ani de învățământ primar și secundar gratuit, finanțat de stat. Suplimentar, toți copiii și tinerii au dreptul la un acces incluziv și la calitate egală în educație, durata învățământului obligatoriu fiind de cel puțin nouă ani.¹⁵⁸

Conform articolului 7 din CDPD, în toate acțiunile cu privire la copiii cu dizabilități, **ar trebui să se acorde prioritate interesului superior al copilului.** Totodată, Convenția privind Drepturile Copilului prevede că *interesul superior al copilului ar trebui să se afle în centrul eforturilor de dezvoltare a politicilor și reglementărilor educaționale.* Astfel, statele părți ar trebui să se asigure că copiii cu dizabilități au dreptul de a-și exprima liber opiniile cu privire la toate problemele care îi afectează, care sunt luate în considerare corespunzător vârstei și maturității lor, în condiții de egalitate cu ceilalți copii și primesc asistență adecvată dizabilității și vârstei în realizarea acestui drept. Garanțiile drepturilor copiilor de a participa la propria educație ar trebui să fie aplicabile în egală măsură copiilor cu dizabilități în procesul

---

¹⁵⁸ Ibidem, pct. 41.

educației, inclusiv în cadrul programelor individuale, în metodele de predare, în activitatea consiliilor școlare, în dezvoltarea politicilor și sistemelor școlare, precum și în dezvoltarea unor politici educaționale mai largi.¹⁵⁹

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, în Observațiile sale finale referitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova (2017) și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu:

- stagnarea măsurilor pozitive pentru educația incluzivă;
- instruirea copiilor cu dizabilități, în special cei cu dizabilități psiho-sociale și/sau intelectuale, în condiții educaționale segregate, inclusiv „școli speciale”, „clase speciale” și „instruire la domiciliu” și faptul că copiii cu dizabilități nu primesc sprijinul de care au nevoie pentru a avea acces la educația incluzivă;
- persistența atitudinilor negative față de elevii cu dizabilități în rândul personalului administrativ și didactic, ceea ce duce la refuzul de a admite copiii cu dizabilități în școlile de masă și la o lipsă generală de familiaritate, cunoștințe și abilități ale personalului în ceea ce privește educația incluzivă;¹⁶⁰
- lipsa accesului la educație bilingvă¹⁶¹ pentru copiii surzi.¹⁶²

Astfel, Comitetul a recomandat Republicii Moldova:¹⁶³

- ❖ să modifice Codul Educației, asigurând că niciunui copil nu îi este refuzată admiterea în școlile de masă pe bază de dizabilitate;
- ❖ să asigure accesibilitatea instituțiilor de învățământ și să aloce resursele necesare pentru a garanta amenajări corespunzătoare, pentru a facilita accesul elevilor cu dizabilități la educație calitativă, incluzivă, inclusiv cea preșcolară și învățământ terțiar;

---

¹⁵⁹ Ibidem, pct. 47.

¹⁶⁰ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Observațiile finale referitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova privind implementarea CDPD (2017), CRPD/C/MDA/CO/1, pct. 44.

¹⁶¹ Educația bilingvă reprezintă o abordare în educarea copiilor surzi, bazată pe folosirea în procesul de instruire atât a limbajului semnelor (mimico-gestual) al comunității surzilor, cât și a limbajului scris și vorbit al comunității auzitorilor.

¹⁶² Ibidem, pct. 40.

¹⁶³ Ibidem, pct. 41 și pct. 45.

- ❖ să asigure formarea obligatorie pentru personalul administrativ și profesori privind educația incluzivă;
- ❖ să investească în formarea interpreților în limbajul mimico-gestual (limbajul semnelor) și să asigure interpretarea în limbajul mimico-gestual pentru servicii deschise publicului, astfel încât copiii surzi să aibă acces egal la o educație incluzivă și calitativă.

STUDII DE CAZ:

Jurisprudența Comitetului ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD):

În cauza Ruben Calleja Loma și alții împotriva Spaniei¹⁶⁴ reclamantul Rubén Calleja Loma, o persoană cu sindrom Down, și părinții săi, s-au plâns de discriminarea reclamantului cu referire la accesul acestuia la educația incluzivă. Ruben a urmat o școală obișnuită până în clasa a 4-a. În acel moment, acordarea de sprijin a fost întreruptă și reclamantul s-a confruntat cu discriminare, neglijare și abuz din partea profesorilor. Autoritățile au decis să îl plaseze pe Ruben într-o școală specială, în urma unui raport elaborat fără consultarea lui Ruben și a părinților săi. Procedurile judiciare interne nu au fost favorabile pentru Ruben și părinții săi, care au fost chiar acuzați penal pentru că nu i-au asigurat lui Ruben frecventarea școlii speciale. Comitetul CRPD a constatat încălcări ale Convenției, inclusiv a dreptului la educație incluzivă a lui Ruben (articolul 24 din CDPD) și a dreptului său la integritatea sa personală (articolele 15 și 17) și că statul nu și-a îndeplinit obligațiile prevăzute în articolul 23 din CDPD (respectul familiei și al vieții de familie) în ceea ce privește pe Ruben și părinții săi.

¹⁶⁴ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 28.08.2020 pe cauza nr. 41/2017, codul cauzei: CRPD/C/23/D/41/2017.

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO):

*În cauza Çam împotriva Turciei*¹⁶⁵ reclamanta, o persoana nevăzătoare, a susținut că dreptul acesteia la educație în temeiul articolului 2 din Protocolul nr. 1 la CEDO a fost încălcat și că aceasta a fost supusă unui tratament discriminatoriu din cauza dizabilității sale. CtEDO a considerat că refuzul de a admite reclamanta la Academia de Muzică s-a bazat exclusiv pe faptul că aceasta era nevăzătoare și că autoritățile naționale nu au luat niciodată în considerare posibilitatea întreprinderii măsurilor de acomodare rezonabilă pentru a-i asigura accesul la studii muzicale. În consecință, CtEDO a considerat că reclamantei i s-a refuzat, fără niciun motiv obiectiv și rezonabil, posibilitatea de a studia la Academia de Muzică doar din motivul dizabilității sale. Prin urmare, CtEDO a constatat că a existat o încălcare a articolului 14 CEDO coroborat cu articolul 2 din Protocolul nr. 1 la CEDO.

*În cauza Enver Şahin împotriva Turciei*¹⁶⁶ CtEDO a examinat imposibilitatea unei persoane cu dizabilități locomotorii severe de a avea acces la clădirile universității în scopul realizării studiilor sale, din cauza lipsei dotărilor adecvate. Reclamantul susținea în special că a fost obligat să renunțe la studiile sale ca urmare a respingerii cererii sale de adaptare a căilor de acces la universitate. CtEDO a hotărât că a fost încălcat articolul 14 (interzicerea discriminării) din Convenție, coroborat cu articolul 2 (dreptul la instruire) din Protocolul nr. 1, constatând că Guvernul turc nu a demonstrat că autoritățile naționale și, în special, administrația universității și autoritățile judiciare, au reacționat cu diligența necesară pentru a se asigura că reclamantul va putea beneficia în continuare de dreptul său la instruire, în condiții de egalitate cu ceilalți studenți. Curtea a subliniat în special că propunerea din partea rectoratului, de a-i pune reclamantului la dispoziție o persoană care să-i acorde asistență, nu a fost făcută în urma unei evaluări a nevoilor sale reale și a unei aprecieri corecte a potențialelor efecte

¹⁶⁵ Hotărârea din 23 februarie 2016, cererea nr. 51500/08.

¹⁶⁶ Hotărârea din 30 ianuarie 2018, cererea nr. 23065/12.

ale acestei propuneri asupra siguranței, demnității și independenței sale. În plus, instanțele naționale nu au verificat dacă s-a realizat un echilibru just între interesele concurente ale reclamantului (nevoile sale educaționale) și ale societății în ansamblul său. De asemenea, acestea nu au încercat să identifice soluții posibile care i-ar fi permis reclamantului să își reia studiile în condiții cât mai apropiate de cele oferite studenților fără dizabilități, fără a i se impune administrației o sarcină excesivă sau disproporționată.

2.6. DREPTUL PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI LA MUNCĂ

Aspecte esențiale:

- Interzicerea discriminării pe bază de dizabilitate în toate domeniile și formele de angajare, asigurarea acomodării rezonabile la locul de muncă.
- Protejarea dreptului la condiții de muncă echitabile și favorabile, inclusiv prin remunerare egală pentru muncă egală, condiții de muncă sigure și sănătoase.
- Asigurarea accesului la programe generale de orientare tehnică și profesională și la alte servicii de angajare și formare.
- Promovarea oportunităților de angajare și carieră pentru persoanele cu dizabilități, precum și asistarea în căutarea, obținerea, păstrarea și revenirea la locul de muncă.
- Promovarea oportunităților de auto angajare, antreprenariat, dezvoltarea cooperativelor și înființarea afacerilor.
- Angajarea persoanelor cu dizabilități în sectorul public.

- Promovarea reabilitării profesionale, a menținerii locului de muncă și a programelor de revenire la locul de muncă.

Dreptul la muncă include dreptul tuturor persoanelor de a-și putea câștiga existența alegând sau acceptând în mod liber munca și prestând acea muncă în condițiile sigure și favorabile. Dreptul la muncă include, de asemenea, dreptul de a forma și de a adera la sindicate, prin care salariații să își apere interesele și să pledeze pentru condiții de muncă sigure și favorabile.

Persoanelor cu dizabilități le este însă des refuzat dreptul la muncă. Acestora le este refuzată posibilitatea de a lucra în medii obișnuite și le este permis să lucreze doar în medii segregate. Atitudinile și ipotezele negative privind capacitățile persoanelor cu dizabilități de a lucra în câmpul muncii, conduc adesea la concluzia falsă că dizabilitatea unei persoane o face mai puțin capabilă și astfel, o privează de capacitatea de a îndeplini sarcini profesionale. Această atitudine îi face pe angajatori să creadă că unii angajați cu dizabilități pot fi „periculoși” pentru ei înșiși sau pentru alții la locul de muncă sau că anumiți clienții vor fi jigniți sau deranjați de prezența persoanelor cu dizabilități. Drept rezultat, persoanele cu dizabilități nu sunt angajate sau, dacă sunt angajate, li se încredințează exclusiv munca necalificată. De asemenea, angajatorii presupun adesea că cheltuielile pentru acomodarea rezonabilă a locurilor de muncă pentru angajații cu dizabilități ar fi excesiv de mari. Unii angajatori folosesc acest raționament pentru a plăti lucrătorilor cu dizabilități salarii mai mici decât altor persoane care fac o muncă similară.

Articolul 27 alin.(1) din CDPD recunoaște în mod explicit, dreptul persoanelor cu dizabilități de a lucra în condiții de egalitate cu ceilalți, inclusiv dreptul de a-și câștiga existența într-un loc de muncă liber ales sau acceptat. De asemenea, se precizează că dreptul la muncă trebuie exercitat într-o „piață a muncii și un mediu de lucru deschis, incluziv și accesibil persoanelor cu dizabilități”.

Conform articolul 27 alin.(1) din CDPD, statele părți urmează să întreprindă măsuri specifice pentru a asigura realizarea dreptului la muncă a persoanelor cu dizabilități, inclusiv prin:

- a) **interzicerea discriminării pe bază de dizabilitate în toate domeniile și formele de angajare** (articolul 27 alin.(1) lit. a) din CDPD), ceea ce implică abrogarea prevederilor normative și a practicilor discriminatorii privind accesul persoanelor cu dizabilități la

piața muncii și punerea în aplicare a mecanismelor efective de sancționare a faptelor de discriminare;

- b) protejarea dreptului la condiții de muncă echitabile și favorabile**, inclusiv prin remunerare egală pentru muncă egală, condiții de muncă sigure și sănătoase, protecție împotriva hărțuirii și soluționarea plângerilor (articolul 27 alin.(1) lit. b) din CDPD);

Dreptul la muncă implică obligația statelor părți de a asigura că „dizabilitatea” salariatului nu este folosită ca scuză pentru stabilirea unor standarde mai scăzute de protecție a muncii sau pentru plata salariului diminuat în comparație cu salariul oferit pentru salariații fără dizabilități care prestează o muncă similară, asigurând mecanismele efective de protecție a salariaților cu dizabilități împotriva hărțuirii¹⁶⁷ și a altor încălcări a dreptului la muncă.

Totodată, statele părți urmează să asigure condiții corespunzătoare în care persoanele cu dizabilități sunt plătite cu cel puțin un salariu minim și nu sunt excluse de la plata prestațiilor sociale legate de dizabilitate odată cu angajarea în câmpul muncii.¹⁶⁸

- c) asigurarea faptului că persoanele cu dizabilități își pot exercita drepturile de muncă și sindicale în condiții de egalitate cu ceilalți** (articolul 27 alin.(1) lit. c) din CDPD), ceea ce implică obligația statelor părți de a lua măsuri comprehensive în vederea eliminării barierelor existente în exercitarea drepturilor respective.

Persoanele cu dizabilități nu își pot exercita în mod efectiv drepturile la muncă, dacă locul de muncă în sine este inaccesibil. Locul de muncă trebuie să fie accesibil, așa cum se precizează în mod expres în articolul 9 alin.(1) lit. a) din CDPD. Refuzul de a adapta locul de muncă la nevoile persoanelor cu dizabilități este un act de discriminare pe criteriul de dizabilitate și este interzis de Convenție.

¹⁶⁷ Pentru mai multe detalii despre „hărțuire”, a se vedea subcapitolul 2.2 - Egalitatea și nediscriminarea, p.30.

¹⁶⁸ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 6, pct. 67 lit. c).

În afară de accesibilitatea fizică a locului de muncă, persoanele cu dizabilități au nevoie de transportul accesibil și serviciile de sprijin pentru a ajunge la locul lor de muncă.

Toate informațiile privind locurile de muncă, anunțuri de angajare, procesul de recrutare și comunicări la locul de muncă ar trebui să fie furnizate în formate accesibile, inclusiv în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual), Braille, diferite tipuri de formate electronice disponibile, metode și modele alternative de comunicare.¹⁶⁹

Totodată, disponibilitatea serviciilor individuale de sprijin, inclusiv asistența personală, este adesea una dintre condițiile prealabile pentru realizarea în practică a dreptului la muncă și la angajare.¹⁷⁰

Drepturile sindicale se aplică în mod egal persoanelor cu orice formă de dizabilitate, indiferent dacă lucrează în instituții speciale de muncă sau pe piața deschisă a muncii. Acestea includ dreptul fiecărui individ de a se asocia liber în vederea constituirii unui sindicat sau de a adera la un sindicat deja constituit, dreptul de a nu adera la un sindicat, dreptul fiecărui membru al unui sindicat de a desfășura orice formă de activitate sindicală și de a participa la acțiuni sindicale (inclusiv la grevă) în cadrul organizațiilor sindicale din care face parte, dreptul fiecărui membru de sindicat de a fi ales și de a alege organele de conducere ale organizației sindicale din care face parte, dreptul fiecărui membru de sindicat de a-i fi garantată libertatea sindicală, inclusiv prin interzicerea oricăror presiuni sau represalii de orice fel în legătură cu apartenența la un sindicat ori activitatea prestată.

Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități evidențiază importanța dreptului persoanelor cu dizabilități de a-și forma propriile organizații. Pentru ca aceste organizații să fie eficiente în realizarea și protejarea intereselor economice și

¹⁶⁹ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 2, pct. 41.

¹⁷⁰ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 5, pct. 91.

sociale ale persoanelor cu dizabilități, autoritățile guvernamentale și alte persoane trebuie să se consulte în mod regulat cu acestea cu privire la toate problemele care le afectează. Poate fi, de asemenea, necesar să le ofere sprijin financiar și de altă natură pentru a le asigura viabilitatea:¹⁷¹

- d) *asigurarea accesului la programe generale de orientare tehnică și profesională și la alte servicii de angajare și formare (articolul 27 alin.(1) lit. d) din CDPD)* implică obligația statelor părți de a crea asemenea programe și a le adapta la necesitățile persoanelor cu diferite tipuri de dizabilitate, asigurând dreptul persoanelor cu dizabilități de a alege liber domeniul de formare profesională;
- e) *promovarea oportunităților de angajare și carieră pentru persoanele cu dizabilități, precum și asistarea în căutarea, obținerea, păstrarea și revenirea la locul de muncă (articolul 27 alin.(1) lit. e) din CDPD);*
- f) *promovarea oportunităților de auto angajare, antreprenariat, dezvoltarea cooperativelor și a înființării afacerilor (articolul 27 alin.(1) lit. f) din CDPD);*
- g) *angajarea persoanelor cu dizabilități în sectorul public (articolul 27 alin.(1) lit. g) din CDPD);*
- h) *promovarea ocupării forței de muncă în sectorul privat prin acțiuni afirmative, stimulente și alte politici și măsuri relevante (articolul 27 alin.(1) lit. h) din CDPD);*
- i) *asigurarea acomodării rezonabile la locul de muncă (articolul 27 alin.(1) lit. i) din CDPD);*
- j) *promovarea experienței de muncă a persoanelor cu dizabilități pe piața deschisă a muncii (articolul 27 alin.(1) lit. j) din CDPD);*
- k) *promovarea reabilitării profesionale, a menținerii locului de muncă și a programelor de revenire la locul de muncă (articolul 27 alin.(1) lit. k) din CDPD).*

Articolul 27 alin.(2) din CDPD conține prevederi importante privind abordarea problemei exploatării prin muncă, obligând statele părți să se asigure că persoanele cu dizabilități nu sunt ținute în sclavie sau servitute și sunt protejate în mod egal cu ceilalți de munca forțată sau obligatorie.

---

¹⁷¹ Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Comentariul general nr. 5, pct. 26.

„Sclavia” este definită ca fiind *„statutul sau condiția unei persoane asupra căreia este exercitată oricare putere sau toate puterile atașate dreptului de proprietate.”*¹⁷² Cu alte cuvinte, sclavia constă în punerea sau ținerea unei persoane în condiții în care o altă persoană exercită stăpânire asupra acesteia. Sclavia constituie, în esență, negarea stării de libertate. Sclavul, considerat un simplu obiect al dreptului de proprietate, se află la dispoziția altuia și este folosit după bunul plac al acestuia, el nefiind subiect de drepturi și obligații în sfera relațiilor sociale.

Conform prevederilor articolului 1 lit. a) din Convenția suplimentară a ONU cu privire la Abolirea Sclaviei, Traficului de Sclavi și a Instituțiilor și Practicilor Analoge Sclaviei, prin *„servitute”* se înțelege *„starea sau condiția rezultantă din faptul că un debtor s-a angajat să dea drept garanție pentru o datorie serviciile sale personale sau a ale unei alte persoane, asupra căreia își exercită autoritatea, dacă valoarea echitabilă a acestor servicii nu este destinată lichidării datoriei sau dacă durata acestor servicii nu este limitată și nici caracterul lor definit.”*

Termenul **„munca forțată sau obligatorie”** este definit în Convenția Organizației Internaționale a Muncii ca fiind *„orice muncă sau serviciu pretins unui individ sub amenințarea unei pedepse oarecare și pentru care numitul individ nu s-a oferit de buna voie.”*¹⁷³ Supunerea la o muncă forțată constituie o formă de violență, fiindcă lipsește consimțământul celui supus la o astfel de muncă. Prin săvârșirea acestei fapte, se răpește posibilitatea persoanei de a-și alege liber munca, pe care o va presta.

Sclavia, servitutea și munca forțată sau obligatorie sunt interzise la fel și de Convenția Europeană a Drepturilor Omului, care în articolul 4 alin.(1)-(2) stabilește: *„(1) Nimeni nu poate fi ținut în sclavie sau în condiții de aservire. (2) Nimeni nu poate fi constrâns să execute o muncă forțată sau obligatorie”*.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, în Observațiile sale finale referitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova (2017), și-a exprimat îngrijorarea în legătură cu ratele ridicate ale șomajului și a inactivității semnificative ale persoanelor cu dizabilități. Comitetul s-a arătat preocupat de faptul că strategiile naționale de ocupare a forței de muncă sunt insuficiente pentru a facilita și a promova angajarea persoanelor cu

---

¹⁷² Convenția privind Sclavia, adoptată la Geneva la 25 septembrie 1926. Până în prezent Republica Moldova nu a ratificat această Convenție.

¹⁷³ A se vedea: Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 29 privind Munca Forțată sau Obligatorie, articolul 2. Până în prezent Republica Moldova nu a ratificat această Convenție.

dizabilități, precum și implementarea cotei minime de 5% de angajare obligatorie pentru persoanele cu dizabilități. Comitetul este, de asemenea, îngrijorat de faptul că angajarea persoanelor cu dizabilități este, în general, orientată spre locurile de muncă segregate.¹⁷⁴

În acest context, Comitetul a recomandat Republicii Moldova:¹⁷⁵

- ❖ să integreze drepturile persoanelor cu dizabilități și să întreprindă acțiuni afirmative în strategiile naționale de ocupare a forței de muncă, inclusiv măsurile de cote obligatorii și de stimulare pentru angajarea persoanelor cu dizabilități, în vederea implementării Legii nr. 60 din 30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități;
- ❖ să sprijine angajarea persoanelor cu dizabilități pe piața liberă a muncii, în conformitate cu CDPD.

STUDII DE CAZ:

Jurisprudența Comitetului ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD):

În cauza Sahlin împotriva Suediei,¹⁷⁶ reclamantul, o persoana fără auz, care în calitate de lector predă în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual) suedez s-a plâns de discriminare în exercitarea dreptului la muncă. Fiind considerat cel mai calificat candidat pentru un post de lector permanent, Universitatea Södertörn a anulat procesul de recrutare, susținând că ar fi prea costisitor să finanțeze interpretarea în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual). Instanțele judecătorești Suedeze nu au calificat acțiunile Universității ca fiind discriminare. Comitetul CRPD a constatat încălcări ale dreptului la angajare (articolul 27 din CDPD) și la egalitate și nediscriminare (articolul 5 din CDPD), ca urmare a refuzului de acomodare rezonabilă, având în vedere

¹⁷⁴ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Observațiile finale referitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova privind implementarea CDPD (2017), CRPD/C/MDA/CO/1, pct. 48.

¹⁷⁵ Ibidem, pct. 49.

¹⁷⁶ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 21.08.2020 pe cauza nr. 45/2018, codul cauzei: CRPD/C/23/D/45/2018.

eșecul autorităților de a coopera în mod corespunzător cu domnul Sahlin, pentru a explora oportunități alternative de acomodare în limita resurselor disponibile.

În cauza JM împotriva Spaniei,¹⁷⁷ reclamantul, care a dobândit o deficiență în urma unui accident de circulație, s-a plâns de discriminare în exercitarea dreptului la muncă. Recunoscut „inapt pentru muncă” din cauza unei „dizabilități totale”, poliția municipală a desființat contractul de muncă cu reclamantul. Acestuia i-a fost acordată o pensie. Reclamantul a solicitat să fie repartizat la un „serviciu modificat”, dar cererea i-a fost respinsă. Comitetul CRPD a constatat încălcări ale dreptului la angajare (articolul 27 din CDPD) și la egalitate și nediscriminare (articolul 5 din CDPD), întrucât reclamantul nu a avut posibilitatea de a fi evaluat pentru a efectua sarcini alternative la locul de muncă, inclusiv, nu a fost examinată posibilitatea asigurării rezonabile pentru a-i facilita exercitarea dreptului la muncă.

În cauza V.F.C împotriva Spaniei¹⁷⁸ reclamantul, un cetățean spaniol cu dizabilitatea motorie permanentă cauzată de un accident, s-a plâns de discriminarea sa la locul de muncă, pe criteriul de dizabilitate. Reclamantul și-a pierdut locul de muncă în poliția locală în legătură cu pensionarea obligatorie. Solicitarea acestuia de a fi reîncadrat într-o funcție adecvată dizabilității sale a fost respinsă în pofida mai multor contestații, pe motivul că autoritățile locale au considerat că reclamantul ar avea „incapacitatea totală permanentă de muncă”. După ce au fost sesizate mai multe instanțe, inclusiv și Curtea Europeană a Drepturilor Omului (care a declarat plângerea acestuia ca fiind inadmisibilă), reclamantul a depus o comunicare individuală la Comitetul CRPD. Comitetul a constatat că statul parte nu și-a îndeplinit obligațiile în temeiul articolului 27 și în coroborare cu articolele 3, 4 și 5 din CDPD.

¹⁷⁷ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 21.08.2020 pe cauza nr. 37/2016, codul cauzei: CRPD/C/23/D/37/2016.

¹⁷⁸ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 02.04.2019 pe cauza nr. 34/2015, codul cauzei: CRPD/C/21/D/34/2015.

În cauza Liliane Gröninger împotriva Germaniei¹⁷⁹ reclamantul, un bărbat cu dizabilități, s-a plâns că schema existentă de subvenții pentru integrarea în muncă a persoanelor cu dizabilități este discriminatorie, deoarece se aplică doar celor a căror capacitate de muncă deplină poate fi restabilită și nu creează drepturi persoanelor cu dizabilități, întrucât dreptul de a solicita o asemenea subvenție aparține angajatorului. Potrivit Comitetului CRPD, modelul de subvenție pentru integrare, aplicat de statul pârât, nu a promovat efectiv angajarea persoanelor cu dizabilități. Constatând în special că există dificultăți cu care se confruntă potențialii angajatori atunci când încearcă să acceseze subvenția și complexitățile administrative care pun solicitanții într-o poziție dezavantajoasă și pot duce, la rândul lor, la discriminare indirectă, Comitetul a concluzionat că schema de subvenții pentru integrare, așa cum este aplicată în acest caz, nu era în conformitate cu obligațiile statului pârât în temeiul articolului 27 alin.(1) lit. h), luat împreună cu articolul 3 lit. a), b), c) și e), articolul 4 alin.(1) lit. a) și articolul 5 alin.(1) din CDPD.

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO):

În cauza I.B. v. Grecia¹⁸⁰ Curtea a examinat concedierea unui salariat din motivul statutului lui HIV pozitiv¹⁸¹, prin prisma articolului 8 (dreptul la viața privată și de familie) și articolului 14 (dreptul de a nu fi discriminat) din CEDO. În speță, reclamantul le-a spus mai multor colegi că bănuia că a contractat HIV. Acest lucru a fost confirmat în timp ce se afla în concediu anual. Informațiile s-au răspândit în întreaga companie, iar colegii săi au cerut informal să fie concediat. Angajatorul reclamantului a invitat un medic care le-a informat angajații firmei despre infecția cu HIV și despre modul în care aceasta poate fi transmisă. Dar și după aceea, aproximativ jumătate dintre colegii reclamantului au semnat o scrisoare prin care au solicitat concedierea acestuia.

¹⁷⁹ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere 04.04.2014 pe cauza nr. 2/2010, codul cauzei: CRPD/C/D/2/2010.

¹⁸⁰ Hotărârea din 3 octombrie 2013, cererea nr. 552/10.

¹⁸¹ Conform cadrului normativ al Republicii Moldova privind determinarea dizabilității, diagnosticul HIV pozitiv constituie temei pentru încadrare în grad de dizabilitate.

Reclamantul a fost concediat cu două zile înainte de întoarcerea din concediu. Curtea de Casație a casat hotărârea instanței inferioare și a menținut legalitatea concedierii pe baza necesității menținerii unor bune condiții de muncă în societate. Invocând articolul 14 coroborat cu articolul 8 din Convenție, reclamantul s-a plâns de amestecul angajatorului în viața sa privată. De asemenea, acesta s-a plâns de concedierea sa care a fost un act de stigmatizare și discriminare. CtEDO a subliniat că reclamantul a fost discriminat și stigmatizat ca urmare a concedierii sale, observând că aceasta a avut consecințe grave asupra vieții sale private. Prin urmare, în această speță CtEDO a constatat violarea articolului 8 și 14 din CEDO.

2.7. DREPTUL PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI LA SĂNĂTATE, ABILITARE ȘI REABILITARE

Aspecte esențiale:

- Furnizarea pentru persoanele cu dizabilități a serviciilor de îngrijire a sănătății de aceeași gamă, calitate și standarde de îngrijire, ca și altora.
- Accesul egal la serviciile de sănătate sexuală și reproductivă.
- Accesul egal la programe de sănătate publică oferite populației.
- Furnizarea de servicii de sănătate adaptate diverselor forme de dizabilitate, inclusiv prevenirea riscului apariției altor dizabilități.
- Furnizarea de servicii cât mai aproape de comunități, inclusiv în zonele rurale.
- Furnizarea serviciilor de sănătate pe baza consimțământului liber și informat al persoanelor cu dizabilități.

- Educarea profesioniștilor din domeniul sănătății și adoptarea standardelor etice pentru asistența medicală publică și privată care se acordă persoanelor cu dizabilități.
- Asigurarea accesului egal la asigurări de sănătate și de viață.
- Interzicerea refuzului de asistență medicală din cauza dizabilității.
- Asigurarea serviciilor și programelor de abilitare și reabilitare complexe, în special în domeniul sănătății, încadrării în muncă, educației și serviciilor sociale.

Persoanele cu dizabilități au dreptul la cel mai înalt standard de sănătate posibil fără nici o discriminare. Cu toate acestea, în practică, aceștia se confruntă cu un acces limitat la servicii de asistență medicală, abilitare și reabilitare din cauza unui număr de factori structurali, cum ar fi stigmatizarea și stereotipurile, legislația și politicile discriminatorii, barierele în calea accesului la asistența medicală primară și secundară, accesul limitat la servicii și programe speciale pentru persoanele cu dizabilități, sărăcie și excluziune socială. În plus, persoanele cu dizabilități se confruntă cu încălcări grave ale drepturilor omului în instituțiile de îngrijire a sănătății, inclusiv refuzul acordării de tratament, nerespectarea principiului consimțământului liber și informat, diverse forme de exploatare, violență și abuz, precum și sterilizarea forțată, utilizarea forțată a contraceptivelor și alte încălcări ale drepturilor și sănătății sexuale și reproductive.

Articolul 25 din CDPD reafirmă dreptul tuturor persoanelor cu dizabilități la cel mai înalt standard de sănătate posibil, fără discriminare. Articolul conține o listă neexhaustivă de norme și obligații pe care statele trebuie să le garanteze în implementarea dreptului la sănătate.

Facilitățile și serviciile de sănătate pentru populația generală trebuie să fie accesibile persoanelor cu dizabilități din comunitățile lor locale, inclusiv din punct de vedere al costului, să fie adaptate nevoilor acestora, inclusiv prin asigurarea acordării serviciilor de sprijin necesare, pentru a asigura comunicarea efectivă cu personalul medical.

Toate informațiile și comunicarea legată de sănătate ar trebui să fie accesibile prin limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual), Braille, formate electronice ușor de utilizat, caractere de

text alternative și metode, moduri și formate de comunicare augmentative și alternative.¹⁸² Atunci când furnizează servicii de sănătate, în special în domeniul sănătății reproducerii, inclusiv îngrijire ginecologică și obstetrică, femeilor și fetelor cu dizabilități, aspectul de gen al problemei accesibilității ar trebui să fie luat în considerare în mod deosebit.¹⁸³

Articolul 25 lit. d) din CDPD merită o atenție specială. Acest alineat se referă la dreptul la *consimțământul liber și informat pentru tratamentul medical sau experimentarea științifică*, inclusiv dreptul de a refuza efectuarea acestora.

Procedurile standard pentru obținerea consimțământului informat sunt realizate, în general, în formă scrisă care nu este accesibilă nevăzătorilor și celor care au nevoie de interpretare sau sprijin pentru comunicare. Majoritatea legilor naționale, în special cele privind sănătatea mentală, prevăd spitalizarea și tratamentul involuntar al persoanelor cu dizabilități pe baza patologiei lor reale sau percepute, considerate în mod individual, fie în combinație cu alți factori, cum ar fi „necesitatea medicală” și „pericolul pentru sine și alții”. În acest context, introducerea de noi medicamente psihotrope cu sistem digital de control al ingestiei („pastile digitale”) este de mare îngrijorare din cauza potențialei lor utilizări pentru tratament obligatoriu.¹⁸⁴

Respectarea consimțământului informat și liber exprimat pentru administrarea tratamentului medical sau pentru scopuri de experimente științifice este un element esențial al dreptului la sănătate și al dreptului de a nu fi supus torturii sau tratamentelor și pedepselor crude, inumane sau degradante. În acest sens, persoanelor cu dizabilități adesea li se încalcă dreptul la exprimarea consimțământului pentru tratamente sau participare la experimente medicale.

Spre exemplu, articolul 6 și articolul 7 din Convenția Consiliului Europei privind Drepturile Omului și Biomedicină din 1997¹⁸⁵ permit excepții de la dreptul persoanelor

¹⁸² Comunicarea augmentativă și alternativă (AAC – Augmentative and Alternative Communication) reprezintă totalitatea metodelor de comunicare menite să ajute sau să înlocuiască vorbirea și scrierea pentru persoanele cu dificultăți de comunicare. Acestea includ, dar nu se limitează la: gesticulări, expresii faciale, desene, pictografice, semne, etc.

¹⁸³ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 3, pct. 40.

¹⁸⁴ Raportul Raportorului Special pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (A/73/161), din 16.07.2018, pct. 39.

¹⁸⁵ Ratificată de Republica Moldova prin Legea 1256-XV din 19.07.2002, în vigoare din 01.03.2003.

cu dizabilități de a refuza spitalizarea sau experimentele științifice fără consimțământul lor liber. În mod similar, unele organisme convenționale și proceduri speciale ale Națiunilor Unite justifică utilizarea constrângerii împotriva persoanelor cu dizabilități în sectorul sănătății, inclusiv tratamentul și spitalizarea forțată, izolarea, constrângerile și sterilizarea forțată, pe baza principiilor „necesității medicale” și a „pericolului pentru sine și pentru alții”.

În opinia Raportorului special pentru drepturile persoanelor cu dizabilități, asemenea standarde și practici sunt contrare Convenției cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități, care interzice toate formele de constrângere bazate pe dizabilități reale sau percepute, chiar dacă sunt utilizați factori sau criterii suplimentare pentru a le justifica.¹⁸⁶

Totodată, articolul 25 lit. d) din CDPD stabilește obligația de „a solicita ca profesioniștii din domeniul sănătății să furnizeze persoanelor cu dizabilități servicii de aceeași calitate ca și altora, inclusiv pe baza consimțământului liber și informat”, obligație consolidată de recunoașterea universală a capacității juridice a persoanelor cu dizabilități (articolul 12) și interzicerea absolută a pedepsei închisorii pe bază de dizabilitate, inclusiv internarea forțată (articolul 14).

Comitetul pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a subliniat:

„Statele părți au obligația de a-i împiedica pe cei responsabili de luarea deciziilor substitutive (cum ar fi tutorele) să își dea consimțământul în numele persoanelor cu dizabilități pentru aplicarea unui tratament medical sau experiment științific. În schimb, statele părți ar trebui să asigure punerea în practică a modelelor de luare sprijinită a deciziilor, iar personalul medical și de asistență medicală trebuie să asigure ca persoanele de sprijin respectă voința și preferințele

¹⁸⁶ Raportul Raportorului Special pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (A/73/161), din 16.07.2018, pct. 14.

persoanei cu dizabilități și nu înlocuiesc sau influențează nejustificat deciziile persoanelor cu dizabilități.”¹⁸⁷

În cazul în care, după un efort considerabil, nu este posibilă obținerea consimțământului liber a persoanei cu dizabilități și nu se poate constata voința și preferințele acesteia, inclusiv prin acordarea de sprijin și acomodări adecvate, principiul „cea mai bună interpretare a voinței și preferințelor” ar trebui aplicat în ultimă instanță, în locul determinării „**interesului superior**”.¹⁸⁸

*Statele ar trebui să fie conștiente de faptul că opiniile persoanelor cu dizabilități pot intra în conflict cu cele ale profesioniștilor din domeniul sănătății, deoarece aceștia din urmă sunt, în general, instruiți să acționeze în interesul pacientului, iar mulți dintre ei adoptă o poziție paternalistă și bazată pe medicamente cu privire la dizabilitate. Persoanele cu dizabilități ar trebui să fie văzute ca parteneri cheie în discuțiile despre drepturile lor, iar statele ar trebui să acorde întotdeauna prioritate opiniilor persoanelor cu dizabilități cu privire la problemele care le afectează.*¹⁸⁹

Consimțământul persoanei cu dizabilitate la efectuarea tratamentelor medicale sau a experimentelor științifice trebuie să fie nu doar liber exprimat, dar **trebuie să se bazeze pe informațiile obiective și comprehensive privind natura intervențiilor și posibilele riscuri** asociate intervențiilor respective. Există un număr tot mai mare de tratamente și intervenții a căror eficacitate este incertă sau considerată controversată. Acestea includ, de exemplu, terapia electroconvulsivă (ECT), psihiatrie, metode experimentale de îndepărtare a mercurului din organism, modificarea riguroasă a comportamentului și imobilizarea copiilor cu autism, pedagogia conductivă pentru copiii cu paralizie cerebrală și alungirea membrelor

¹⁸⁷ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 1, pct. 41.

¹⁸⁸ Ibidem, pct. 21.

¹⁸⁹ Raportul Raportorului Special pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (A/73/161), din 16.07.2018, pct. 62.

pentru copiii care suferă de o limitare a creșterii. Multe dintre aceste intervenții sunt invazive, dureroase și ireversibile și prin urmare, pot echivala cu tortură sau rele tratamente. În cazul copiilor, *aceste metode sunt, de asemenea, contrare principiului respectării abilităților de dezvoltare ale copiilor cu dizabilități și dreptului acestora de a-și păstra individualitatea.*¹⁹⁰ Multe servicii de sănătate mentală folosesc în mod obișnuit metode de izolare și reținere, inclusiv tratamente chimice. Aceste metode nu servesc niciunui scop terapeutic și sunt adesea rezultatul lipsei de sprijin pentru persoanele aflate în criză emoțională și suferințe chinuitoare.¹⁹¹ În plus, în anumite cazuri, acestea sunt utilizate în calitate de pedeapsă pentru a impune respectarea unui tratament și luarea de medicamente. În mod similar, în anumite cazuri, intervin practicile de supramedicare a persoanelor cu autism și tulburări psihosociale, precum și a persoanelor în vârstă cu dizabilități, ceea ce poate duce la sedare, vătămare, modificări cognitive și comportamentale, precum și deces. Ca orice persoană plasată în segregare, persoanele cu dizabilități sunt, de asemenea, expuse unui risc ridicat de abuz fizic și sexual și de exploatare în locuri precum spitalele de psihiatrie, casele de bătrâni și instituțiile rezidențiale de îngrijire a minorilor.¹⁹²

Un alt aspect sensibil al dreptului la sănătate este prevăzut în **articolul 25 lit. a)** din Convenție privind accesul egal al persoanelor cu dizabilități la **serviciile de sănătate sexuală și reproductivă**. Persoanele cu dizabilități, în special fetele și femeile, sunt supuse unor încălcări grave ale drepturilor omului în domeniul sănătății și drepturilor lor sexuale și reproductive. În general, acestea nu pot lua decizii independente cu privire la sănătatea lor reproductivă și sexuală și sunt supuse în mod regulat violenței, abuzului și practicilor dăunătoare, inclusiv contracepția forțată, avorturile forțate și sterilizarea.¹⁹³

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a subliniat:

„Femeile cu dizabilități, la fel ca toate femeile, au dreptul de a determina câți copii vor avea și la ce intervale vor naște, precum și de a exercita controlul asupra aspectelor legate de comportamentul sexual, inclusiv de sănătatea sexuală și

¹⁹⁰ Raportul Raportorului Special pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (A/73/161), din 16.07.2018, pct. 41.

¹⁹¹ A se vedea: A/HRC/37/56.

¹⁹² Raportul Raportorului Special pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (A/73/161), din 16.07.2018, pct. 42.

¹⁹³ Raportul Raportorului Special pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități: „Sănătatea și drepturile sexuale și reproductive” (A/72/133), pct. 31.

reproductivă și de a decide în mod responsabil asupra acestor probleme, fără nici o constrângere, discriminare sau violență.”¹⁹⁴

Femeilor cu dizabilități le este refuzat, de asemenea, accesul la informație și comunicare, inclusiv la educație sexuală cuprinzătoare, deoarece acestea sunt percepute ca asexuate din cauza stereotipurilor dăunătoare. Astfel, potrivit unor concepții greșite, acestea nu au nevoie de astfel de informații în condiții de egalitate cu ceilalți. În plus, este posibil ca informațiile în formate accesibile pentru persoanele cu dizabilități să nu fie disponibile.

Informațiile despre sănătatea sexuală și reproductivă disponibile persoanelor cu dizabilități ar trebui să se refere la toate aspectele sănătății sexuale și reproductive, inclusiv sănătatea maternă, contracepția, planificarea familială, infecțiile cu transmitere sexuală, prevenirea HIV, avortul în condiții de siguranță și îngrijirea post-avort, infertilitatea și opțiunile de tratament, precum și bolile oncologice ale sistemului reproductiv.¹⁹⁵ Lipsa accesului femeilor cu dizabilități, în special femeilor cu dizabilități intelectuale și femeilor surde și cu surdocecitate, la informații despre sănătatea sexuală și reproductivă poate crește riscul de violență sexuală față de acestea.¹⁹⁶ Femeile cu dizabilități se confruntă cu bariere în accesul la servicii de îngrijire medicală și de reabilitare. Aceste bariere includ lipsa de instruire și informare privind sănătatea sexuală și reproductivă și drepturile conexe, bariere fizice în calea obținerii de servicii ginecologice, obstetricale și oncologice, bariere comportamentale pentru tratamentul infertilității și terapia hormonală. În plus, este posibil ca serviciile de reabilitare fizică și psihologică, inclusiv consiliere pentru violența bazată pe gen, să nu fie accesibile, incluzive sau sensibile la vârstă sau gen.¹⁹⁷

Articolul 25 lit. f) din CDPD încearcă să soluționeze o altă problemă privind exercitarea dreptului la sănătate, și anume **refuzul de a acorda asistența medicală din cauza dizabilității**. Practica neacordării asistenței medicale pe motiv de dizabilitate este foarte răspândită în lume. În multe cazuri aceste practici se bazează pe stereotipul potrivit căruia persoanele cu dizabilități ar oferi mai puțină valoare sau ar avea o calitate mai scăzută a vieții. Patologia fizică și simptomele medicale a persoanelor cu dizabilități sunt adesea văzute ca parte a

¹⁹⁴ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 3, pct. 38.

¹⁹⁵ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 3, pct. 40.

¹⁹⁶ A se vedea, de exemplu, CRPD/C/MEX/CO/1, pct. 50 lit. b).

¹⁹⁷ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 3, pct. 57.

dizabilității lor, ceea ce duce la refuzul tratamentului. Este îngrijorător, de asemenea, faptul că persistă percepția potrivit căreia persoanele cu dizabilități nu ar merita un tratament medical. Multor copii și adulți cu dizabilități nu li se oferă tratament, inclusiv intervenții de salvare și prelungire a vieții, fiindcă astfel de intervenții sunt considerate inutile și ineficiente. De exemplu, un studiu a arătat că multe instituții medicale din lume nu oferă îngrijiri standard de urgență, cum ar fi o toracotomie,¹⁹⁸ pentru persoanele cu dizabilități care au suferit leziuni ale măduvei spinării. Neacordarea accesului la tratamente și medicamente care salvează vieți, pentru a ameliora durerea și suferința, afectează grav drepturile la viață, sănătate și libertatea de a nu fi supus torturii, tratamentelor sau pedepselor crude, inumane sau degradante.¹⁹⁹

*Statele ar trebui să interzică și să combată discriminarea împotriva persoanelor cu dizabilități în accesul la tratamente medicale. Refuzul asigurării dreptului la sănătate pe bază de dizabilitate ar trebui interzis prin lege. În plus, statele ar trebui să ia în considerare adoptarea de reguli pentru a garanta că programele de asigurare medicală și primele de sănătate sunt stabilite pe o bază echitabilă și rezonabilă.*²⁰⁰

Articolul 26 din CDPD completează obligația de a garanta serviciile de îngrijire a sănătății, de care persoanele cu dizabilități au nevoie din cauza dizabilității lor. Articolul cere statelor să ofere **servicii și programe cuprinzătoare de abilitare și reabilitare**, care includ o gamă largă de măsuri care să permită persoanelor cu dizabilități să obțină și să mențină independența maximă, abilități fizice, mentale, sociale și profesionale depline și includerea și implicarea deplină în toate aspectele vieții.

Abilitarea se referă la procesul de a ajuta persoanele cu dizabilități să dobândească anumite abilități, capacități și cunoștințe noi. Termenul de **reabilitare** se referă la

¹⁹⁸ Toracotomia este o deschidere chirurgicală a toracelui, care permite accesul la organele situate în cavitatea pleurală. Această intervenție chirurgicală este vitală pentru tratamentul unor leziuni ale inimii sau cavității pleurale, precum și a unor afecțiuni care pun viața în pericol.

¹⁹⁹ Raportul Raportorului Special pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (A/73/161), din 16.07.2018, pct. 38.

²⁰⁰ Ibidem, pct. 59.

restabilirea abilităților, capacităților sau cunoștințelor care au fost pierdute sau afectate ca urmare a dobândirii unei dizabilități, sau a unei schimbări a dizabilității, sau a anumitor circumstanțe din viață. Obiectivele abilitării și reabilitării, așa cum sunt definite în CDPD, sunt de a „permite persoanelor cu dizabilități să obțină și să mențină independența maximă, abilități fizice, mentale, sociale și profesionale depline pentru implicarea și participarea deplină în toate aspectele vieții”.

Abilitarea și reabilitarea sunt adesea legate de aspectele privind dreptul la sănătate și prin urmare, sunt luate în considerare în cadrul politicilor privind dreptul la sănătate. De fapt, conceptul de „reabilitare” este mult mai complex și cuprinzător. În timp ce reabilitarea legată de sănătate poate fi un aspect vital al strategiilor pentru atingerea celei mai bune stări de sănătate, multe alte elemente sunt la fel de importante, inclusiv cele legate de angajare, educație sau viață independentă.

Spre deosebire de adaptarea rezonabilă, abilitarea și reabilitarea se concentrează pe oferirea persoanelor cu dizabilități de cunoștințe, instrumente sau resurse specifice de care acestea au nevoie, pentru a putea folosi autonom facilitățile oferite pentru accesarea bunurilor și serviciile disponibile publicului. De exemplu, unui angajator i se poate cere acomodarea rezonabilă a locului de muncă, pentru ca acesta să fie accesibil salariatului care folosește scaunul cu roțile. Totodată angajatorul nu este obligat să-i ofere salariatului respectiv și un scaun cu roțile, aceasta fiind o măsură de reabilitare, ce ține de responsabilitatea statului.

Abilitarea și reabilitarea sunt esențiale pentru a asigura că persoanele cu dizabilități se bucură de toate drepturile lor fundamentale. Fără servicii adecvate de abilitare și reabilitare, este posibil ca persoanele cu dizabilități să nu poată lucra, să meargă la școală sau să participe la activități culturale, sportive sau recreative. În același timp, alte bariere pot împiedica persoanele cu dizabilități să își revendice dreptul la abilitare și reabilitare. De exemplu, serviciile de abilitare și reabilitare pot fi disponibile, dar în absența unui transport accesibil, multe persoane cu dizabilități nu vor putea folosi aceste servicii. Dacă informațiile despre serviciile de abilitare și reabilitare nu sunt disponibile în formate accesibile, este posibil ca persoanele cu anumite dizabilități să nu cunoască niciodată despre existența lor.

Aceste exemple demonstrează indivizibilitatea, interdependența și interconexiunea dreptului la abilitare și reabilitare cu alte drepturi fundamentale ale omului.

Persoanele cu dizabilități intelectuale sau psiho-sociale sunt deosebit de vulnerabile la încălcările drepturilor omului comise în numele „reabilitării”. Obiectivul abilitării și reabilitării în temeiul CDPD este acela de a „permite persoanelor cu dizabilități să dobândească și să mențină independența maximă, capacitatea fizică, mentală, socială și profesională deplină și includerea și participarea deplină în toate aspectele vieții”. Aceste eforturi trebuie să se bazeze întotdeauna pe obiectivele și preferințele exprimate de persoana care primește serviciul de reabilitare. Deseori, medicii, membrii familiei sau alte persoane au abordări cu privire la reabilitarea persoanelor cu dizabilități, prin care își promovează propriile obiective și aceștia pot încălca dorințele persoanelor cu dizabilități intelectuale. O astfel de „reabilitare” încalcă principiile fundamentale ale drepturilor omului, cum ar fi autonomia, libertatea de exprimare, participarea și incluziunea, nediscriminarea și integritatea personală.

Abilitarea și reabilitarea persoanelor cu dizabilități ar trebui să fie întotdeauna efectuate în baza consimțământului voluntar și informat al persoanelor cu dizabilități. Aceste servicii și programe trebuie să fie oferite cât mai curând posibil, pe baza unei evaluări multidisciplinare.

Totodată este necesară promovarea implicării comunității în oferirea acestor servicii, ca de exemplu, asigurarea faptului că aceste servicii sunt furnizate cât mai aproape de locul în care locuiesc persoanele cu dizabilități. În același timp, articolul 26 din CDPD cere statelor să formeze profesioniștii și personal calificat în domeniul abilitării și reabilitării persoanelor cu dizabilități și să încurajeze disponibilitatea, cunoașterea și utilizarea dispozitivelor și tehnologiilor de asistență.²⁰¹

Statele participante trebuie să ia măsuri eficiente pentru a oferi servicii de abilitare și reabilitare în cadrul sistemului educațional, inclusiv în domenii precum îngrijirea sănătății, ocuparea forței de muncă, îmbunătățirea abilităților fizice, serviciile sociale, asistența psihologică, precum și în alte domenii. Astfel de servicii ar trebui să fie furnizate cât mai devreme posibil, pe baza unei evaluări multidisciplinare a punctelor forte ale elevului și să

²⁰¹ Raportul Raportorului Special pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (A/73/161) din 16.07.2018, pct. 17.

promoveze independența maximă, autonomia, respectul pentru demnitate, dezvoltarea deplină a abilităților fizice, mentale, sociale, precum și profesionale, cu includerea și implicarea deplină în toate aspectele vieții a persoanelor cu dizabilități. În acest sens, Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități subliniază importanța sprijinirii eforturilor de reabilitare la nivel comunitar care promovează diagnosticarea precoce și încurajează sprijinul din partea altor persoane cu dizabilități.²⁰²

Dreptul la sănătate implică pentru statele părți *atât obligații cu executare imediată, cât și cele cu executare progresivă.*

Obligațiile cu executare imediată includ: obligația de a nu discrimina, de a nu permite tratamentul medical sau experimente științifice fără consimțământul liber și informat al persoanei cu dizabilitate, de a asigura accesul la alimente, la locuințe de bază, la apă potabilă sigură și la serviciile de canalizare, de a asigura accesul la îngrijirea medicală primară și la medicamente.²⁰³ Acestea impun statelor obligația de a se îndrepta cât mai rapid și eficient spre realizarea deplină a dreptului la sănătate, valorificând pe deplin toate resursele disponibile, inclusiv cele obținute prin cooperarea internațională.²⁰⁴

*În opinia Raportorului Special pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, accesul la serviciile esențiale de abilitare și reabilitare, dispozitivele de asistență și serviciile de sănătate esențiale de care persoanele au nevoie din cauza afecțiunilor lor, ar trebui privite ca obligații de bază care nu fac obiectul implementării progresive.*²⁰⁵

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, în Observațiile sale finale referitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova (2017), și-a exprimat îngrijorarea cu privire la următoarele aspecte:²⁰⁶

- menținerea practicilor de încetare non consensuală a unei sarcini pe motive de deficiențe;

²⁰² Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 4, pct. 55.

²⁰³ Comitetul ONU pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, Comentariul general nr. 14 (2000), pct. 43.

²⁰⁴ Ibidem, pct. 31 și pct. 32.

²⁰⁵ Raportul Raportorului Special pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (A/73/161) din 16.07.2018, pct. 18.

²⁰⁶ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Observațiile finale referitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova privind implementarea CDPD (2017), CRPD/C/MDA/CO/1, pct. 14, pct. 34 și pct. 46.

- existența reglementărilor discriminatorii ale Ministerului Sănătății care specifică „dizabilitate mintală” drept criteriu pentru sterilizare și măsuri contraceptive forțate, aplicate în special față de femeile, care trăiesc în instituții rezidențiale;
- lipsă generală de conștientizare privind drepturile persoanelor cu dizabilități de către personalul medical;
- inaccesibilitatea și indisponibilitatea serviciilor și facilităților de îngrijire a sănătății, inclusiv celor de urgență pentru persoanele cu dizabilități, în special, în zonele rurale și pentru persoanele cu dizabilități care încă mai trăiesc în instituții rezidențiale;
- lipsa de accesibilitate a serviciilor și a facilităților medicale pentru femeile cu dizabilități, în special, în ceea ce privește sănătatea sexuală și reproductivă.

Astfel, Comitetul a recomandat Republicii Moldova:²⁰⁷

- ❖ să asigure dreptul femeilor cu dizabilități la sănătatea sexuală și reproductivă în condiții de egalitate cu ceilalți;
- ❖ să abroge și să modifice orice prevederi care permit sterilizarea forțată sau involuntară a persoanelor cu dizabilități și să adopte o legislație, care să interzică măsurile contraceptive non consensuale, inclusiv atunci când consimțământul este dat de către o terță parte;
- ❖ să crească gradul de conștientizare cu privire la drepturile persoanelor cu dizabilități în rândul profesioniștilor din domeniul medical, prin formarea și promulgarea standardelor etice;
- ❖ să asigure disponibilitatea și accesibilitatea serviciilor și facilităților de îngrijire a sănătății pentru toate persoanele cu dizabilități din întreaga țară, inclusiv serviciile de urgență;
- ❖ să ia măsuri pentru a se asigura că femeile cu dizabilități au servicii și facilități medicale accesibile, inclusiv în domeniul sănătății sexuale și reproductivă.

Convenția Europeană a Drepturilor Omului (CEDO) abordează dreptul la sănătate ca o parte componentă a dreptului la viața privată. Suplimentar, în dependență de consecințele provocate asupra reclamantului, CtEDO poate califica eșecul statului pârât de a proteja

---

²⁰⁷ Ibidem, pct. 35 și pct. 47.

sănătatea acestuia fie prin prisma articolului 3 (dreptul de a nu fi supus torturii, tratamentelor inumane sau degradante), fie sub aspectul aplicării articolului 2 din CEDO (dreptul la viață).

STUDII DE CAZ:

Jurisprudența Comitetului ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD):

În cauza HM împotriva Suediei²⁰⁸ reclamanta s-a plâns de încălcarea dreptului la sănătate și reabilitare medicală. Cauză se referă la refuzul autorităților municipale de a acorda o autorizație de construire a unui bazin de hidroterapie pe proprietatea ei, în scopul reabilitării și menținerii sănătății sale. Având în vedere imposibilitatea de a primi un tratament medical din cauza intoleranței la medicamentele indicate pentru tratamentul afecțiunii respective, unica soluție posibilă pentru reabilitarea reclamantei a fost instalarea unui bazin de hidroterapie în apropierea locuinței sale. Or, din cauza stării precare a sănătății, aceasta nu și-a putut părăsi locuința fără riscuri mari. Comitetul a constatat că statul nu a oferit acomodare rezonabilă și nu și-a îndeplinit obligațiile privind nediscriminarea, traiul independent și includerea în comunitate, asigurarea dreptului la sănătate și reabilitare a persoanelor cu dizabilități, ceea ce a condus la încălcarea articolului 5 alin.(1), articolului 5 alin.(3), articolului 19 lit. b), articolului 25 și articolului 26, luate singure și coroborate cu articolul 3 lit. b), d) și e) și articolul 4 alin.(1) lit. d) din CDPD.

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO):

În cauza Blokhin împotriva Rusiei²⁰⁹ CtEDO a examinat situația unui minor, care avea tulburări neurologice. Fiind internat într-un centru de detenție, acesta nu a fost examinat de un neurolog sau psihiatru și nu a primit tratamentul de care avea nevoie,

²⁰⁸ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere din 19.04.2012 pe cauza nr. 3/2011, codul cauzei: CRPD/C/7/D/3/2011.

²⁰⁹ Hotărârea din 23 martie 2006, cererea nr. 47152/06.

ceea ce a dus la o gravă deteriorare a sănătății sale. Curtea a considerat un asemenea tratament ca fiind contrar articolului 3 din CEDO (interdicția de a aplica tortura și alte tratamente inumane și degradante).

În cauza Centrul de Resurse Juridice în numele lui Valentin Câmpeanu împotriva României

²¹⁰ organizația neguvernamentală „Centrul de Resurse Juridice” din România s-a plâns de eșecul statului pârât de a oferi îngrijiri adecvate în cadrul unui spital de psihiatrie unui tânăr de etnie romă, cu tulburări mentale severe și infectat cu HIV, ceea ce a condus la moartea acestuia. CtEDO a considerat că neîndeplinirea în mod continuu de către personalul medical al spitalului a obligației de a-i asigura domnului Câmpeanu un tratament și îngrijiri adecvate a constituit un factor hotărâtor în decesul prematur al tânărului. Totodată, CtEDO a opinat că autoritățile erau pe deplin conștiente de faptul că lipsa încălzirii și a unei alimentații adecvate, precum și lipsa de personal și de resurse medicale, în special de medicamente, a provocat o creștere a numărului de decese în cadrul spitalului de psihiatrie în cursul iernii din 2003. În aceste condiții, este cu atât mai evident pentru CtEDO că, prin decizia de internare a domnului Câmpeanu la spitalul de psihiatrie, în ciuda unei vulnerabilități deja crescute, autoritățile naționale i-au pus în mod nejustificat viața în pericol. Considerațiile de mai sus au fost suficiente pentru a concluziona că autoritățile naționale nu i-au asigurat domnului Câmpeanu nivelul necesar de protecție a vieții sale. Prin urmare, nu au respectat cerințele materiale impuse de articolul 2 din CEDO.

În cauza Glass împotriva Regatului Unit²¹¹ reclamantii s-au plâns de încălcarea articolului 8 (dreptul la viața privată) din CEDO. Cauza avea ca obiect administrarea de medicamente unui copil cu dizabilitate gravă (al doilea reclamant), în ciuda opoziției mamei acestuia (prima reclamantă). Considerând că respectivul copil era într-o fază terminală și cu scopul de a-i ameliora durerea, medicii i-au administrat diamorfină,

²¹⁰ Hotărârea din 17 iulie 2014, cererea nr. 47848/08.

²¹¹ Hotărârea din 09 martie 2004, cererea nr. 61827/00.

împotriva voinței mamei sale. În plus, la dosarul copilului a fost adăugată mențiunea „a nu se resuscita”, fără consultarea mamei acestuia. În această perioadă, în spital au avut loc dispute, în care au fost implicați membrii familiei și medicii. Copilul a supraviețuit crizei și a putut fi externat. Reclamanții au susținut în special că legislația și practica Regatului Unit nu au garantat respectarea integrității fizice și morale a copilului. CtEDO a hotărât că decizia autorităților de a nu ține seama de obiecțiile mamei în ceea ce privește tratamentul propus, fără autorizația unei instanțe, a avut ca rezultat încălcarea articolului 8 (dreptul la respectarea vieții private și de familie) din CEDO. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat că decizia de a-i administra celui de-al doilea reclamant a unui tratament, fără să fie luate în considerare obiecțiile mamei acestuia, a dat naștere unei ingerințe în exercitarea dreptului la respectarea vieții private, în special a dreptului la integritate fizică a celui de-al doilea reclamant. Această ingerință era prevăzută de lege și acțiunea adoptată de personalul spitalului a avut un scop legitim. În ceea ce privește necesitatea ingerinței în cauză, totuși CtEDO nu a primit o explicație satisfăcătoare referitoare la motivul pentru care spitalul nu a solicitat intervenția instanțelor în etapa inițială, pentru a depăși impasul provocat de poziția mamei față de tratamentul aplicat copilului său. Spitalul avea obligația de a întreprinde o astfel de inițiativă și de a dezamorsa situația, anticipând o eventuală situație de urgență. În schimb, medicii au folosit timpul limitat pe care îl aveau la dispoziție pentru a încerca să impună mamei opiniile acestora.

2.8. DREPTUL PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI LA VIAȚA PRIVATĂ ȘI DE FAMILIE

Aspectele esențiale:

- Recunoașterea dreptului persoanelor cu dizabilități de a întemeia o familie precum și de a decide liber și responsabil asupra numărului de copii și a

intervalului dintre nașteri și dreptului de a avea acces la informații corespunzătoare vârstei, la educație referitoare la reproducere și planificare familială și la mijloacele necesare care le oferă posibilitatea de a-și exercita aceste drepturi.

- Persoanele cu dizabilități, inclusiv copiii, își controlează fertilitatea în condiții de egalitate cu ceilalți.
- Recunoașterea, în raport cu persoanele cu dizabilități a drepturilor și responsabilităților care apar în legătură cu tutela, custodia, curatela, adopția copiilor sau altele asemenea, atunci când aceste concepte există în legislația națională; în toate cazurile va avea prioritate interesul superior al copilului.
- Nici un copil nu va fi separat de părinții lui împotriva voinței sale, exceptând cazul în care autoritățile competente, în urma unui control judiciar stabilesc, în conformitate cu legea și procedurile în vigoare, că această separare este necesară în interesul superior al copilului. Copilul nu va fi separat în nici un caz de părinți pe criterii de dizabilitate, fie a copilului, fie a unuia sau a ambilor părinți.
- Atunci când familia restrânsă nu poate îngriji un copil cu dizabilități, statul trebuie să asigure îngrijirea alternativă în cadrul familiei largite și, în cazul în care aceasta nu este posibilă, în cadrul comunității, într-un mediu de tip familial.
- Statul trebuie să protejeze persoanele cu dizabilități împotriva intruziunii arbitrare sau ilegale în viața personală, familie, cămin sau corespondență, asigurând confidențialitatea informațiilor privind viața privată.

Persoanele cu dizabilități se confruntă frecvent cu încălcări ale drepturilor lor din sfera privată, și anume cu lipsa de respect pentru căminul și familia lor (articolul 23 CDPD), precum și încălcarea dreptului la respectarea vieții private (articolul 22 CDPD).

Deseori, încălcarea drepturilor persoanelor cu dizabilități este provocată de atitudinile și stereotipurile negative ale comunității față de persoanele cu dizabilități, în special față de persoanele cu dizabilități psiho-sociale. Convingerea unora că astfel de persoane „nu sunt capabile” să aibă grijă de propriile lor familii, inclusiv să gestioneze corect informația despre

viața lor privată, poate avea drept consecință discriminarea persoanelor cu dizabilități în exercitarea drepturilor acestora la cămin și familie și respectarea vieții private. Pe parcursul istoriei, persoanelor cu dizabilități, în special celor cu dizabilități psiho-sociale, frecvent le-a fost refuzat dreptul de a se căsători și de a-și exercita drepturile părintești. Mai mult ca atât, membrii familiei, profesioniștii din domeniul sănătății sau personalul din instituțiile rezidențiale adesea împiedică persoanele cu dizabilități să ia și să acționeze după propriile lor decizii cu privire la relațiile intime. Asemenea încălcări provin adesea din presupuneri și stereotipuri conform cărora persoanele cu dizabilități nu-și pot gestiona responsabilitățile căsătoriei sau relațiile intime sau că nu ar putea exercita adecvat drepturile și obligațiile părintești. Astfel de atitudini au determinat, de asemenea, unele state să sponsorizeze sau să susțină practici de sterilizare forțată atât a adulților, cât și a copiilor cu dizabilități, precum și de consiliere a persoanelor cu dizabilități să nu aibă copii sau refuzul de a acorda femeilor cu dizabilități îngrijire adecvată pre și postnatală. În mod similar, persoanelor cu dizabilități li se refuză frecvent posibilitatea de a fi părinți adoptivi, tutori sau curatori ai copiilor din cauza dizabilității lor. Acolo unde persoanele cu dizabilități au copii, statele sau membrii familiei insistă adesea asupra separării acestora de părinți și transmiterea lor în grija altor persoane, din cauza presupunerilor potrivit cărora creșterea copiilor de către părinți cu dizabilități nu este în interesul superior al copilului. Chiar și acolo unde copiii nu sunt îndepărtați cu forța, mulți părinți cu dizabilități nu au acces adecvat la sprijinul sau asistența de care ar putea avea nevoie pentru a-și îngriji copilul.

Articolul 23 din CDPD abordează **dreptul persoanelor cu dizabilități la viața de familie**, din mai multe perspective:

- a) **Dreptul copilului de a nu fi separat de părinții lui împotriva voinței sale** (articolul 23 alin.(4) din CDPD). În acest sens, statele părți trebuie să garanteze că nici un copil nu va fi separat în nici un caz de părinți pe criterii de dizabilitate, fie a copilului, fie a unuia sau ambilor părinți.

În acest sens, Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a subliniat că

„(...) separarea copilului de părinți din cauza dizabilității copilului și/sau a părinților acestuia reprezintă un fapt de discriminare și o încălcare a articolului 23 din CDPD.”²¹²
Totodată, „plasarea copiilor în instituții din cauza dizabilității lor este, de asemenea, o formă de discriminare interzisă de articolul 23 alin.(5) din CDPD. Statele ar trebui să se asigure că părinții cu dizabilități și părinții copiilor cu dizabilități primesc asistența necesară în comunitatea lor pentru a-și îngriji copiii.”²¹³

Pentru a preveni ascunderea, abandonarea, neglijarea și segregarea copiilor cu dizabilități, statul este obligat să furnizeze din timp informații complete, servicii și asistență copiilor cu dizabilități și familiilor acestora (articolul 23 alin.(3) din CDPD).

Totuși, separarea copilului de părinții lui se permite, cu titlu de excepție, doar în cazul în care autoritățile competente, în urma unui control judiciar stabilesc, în conformitate cu legea și procedurile în vigoare, că această separare este necesară în interesul superior al copilului.

- a) **Dreptul de a trăi în familie** (articolul 23 alin.(5) din CDPD) se referă la dreptul de a nu fi plasat în instituțiile rezidențiale atunci când traiul în familia biologică nu este posibil, prioritatea fiind acordată serviciilor de îngrijire în mediile familiale (familia extinsă, asistență parentală profesionistă, adopție, casă comunitară de tip familial).
- b) **Dreptul de a-și întemeia o familie**, se referă la:
  - o dreptul persoanelor cu dizabilități **de a încheia o căsătorie**, în baza consimțământului liber și deplin al viitorilor soți (articolul 23 alin.(1) lit. a) din CDPD);

²¹² Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 6, pct. 61.

²¹³ Ibidem, pct. 62.

- o dreptul **de a avea acces la informații** corespunzătoare vârstei, la educația **referitoare la reproducere și planificare familială** și la mijloacele necesare care le oferă posibilitatea de a-și exercita aceste drepturi (articolul 23 alin.(1) lit. b) din CDPD);
- o dreptul persoanelor cu dizabilități, inclusiv a copiilor, **de a-și controla fertilitatea** în condiții de egalitate cu ceilalți (articolul 23 alin.(1) lit. c) din CDPD);

Cu referire la acest drept, Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități a afirmat următoarele:

„Toate femeile cu dizabilități ar trebui să își poată exercita capacitatea juridică luând propriile decizii, dacă doresc, cu sprijinul altora, cu privire la un tratament și/sau terapie medicală, inclusiv prin luarea propriilor decizii privind menținerea fertilității și a autonomiei reproductive; exercitarea dreptului de a stabili numărul și intervalul de nașteri dintre copii, acordul privind declararea și acceptarea declarației de paternitate și exercitarea dreptului de a intra într-o relație. Restricționarea sau privarea de capacitate juridică poate facilita intervenții medicale forțate, cum ar fi sterilizarea, avortul, contracepția, mutilarea genitală feminină, intervenția chirurgicală sau tratamentul copiilor intersex²¹⁴ fără consimțământul informat al mamei, precum și instituționalizarea lor forțată.”²¹⁵

- o Dreptul persoanelor cu dizabilități **de a decide liber și responsabil asupra numărului de copii și a intervalului dintre nașteri** este asigurat de prevederile articolului 23

²¹⁴ Intersexualitatea (intersex) presupune existența trăsăturilor specifice a ambelor sexe la o persoană, fie că acest lucru este vizibil la nivelul organelor sexuale externe, fie că acest lucru nu poate fi văzut, deoarece se poate constata prin identificarea unor modificări interne sau la nivel cromozomial. Persoanele intersex sunt persoane născute cu oricare dintre mai multe variații ale caracteristicilor sexuale, inclusiv cromozomi, gonade, hormoni sexuali sau organe genitale care, potrivit Oficiului Înaltului Comisar al ONU pentru Drepturile Omului, „nu se potrivesc definițiilor tipice pentru corpurile de sex masculin sau feminin”.

²¹⁵ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 3, pct. 44.

alin.(1) lit. b) din CDPD. Totodată, complementar, dreptul *de a beneficia de asistența adecvată* în îndeplinirea responsabilităților care le revin în creșterea copiilor este reglementat de articolul 23 alin.(3) din CDPD;

- o Dreptul de a-și asuma responsabilități în legătură cu *tutela, custodia, curatela, adopția copiilor și de a beneficia de asistența adecvată* în îndeplinirea responsabilităților care le revin în creșterea copiilor este prevăzut de prevederile articolului 23 alin.(2) din CDPD.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, în Observațiile sale finale referitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova (2017), și-a exprimat îngrijorarea cu privire la existența legilor și politicilor discriminatorii care limitează drepturile persoanelor cu dizabilități cu privire la căsătorie, familie, paternitate/maternitate, menționând:

- lipsa de servicii pentru familiile care au membri cu dizabilități, în special, a persoanelor cu tulburări din spectrul autist; punerea unei sarcini excesive asupra familiilor, în special, asupra familiilor conduse de femei singure, sporind riscul de sărăcie și excluziune socială;
- faptul că prejudecata împotriva persoanelor cu dizabilități persistă, în special împotriva femeilor cu dizabilități psiho-sociale și/sau intelectuale, în materie de familie și de paternitate/maternitate;
- practicile persistente a autorităților de protecție al copilului privind privarea de capacitate de exercițiu a mamelor cu dizabilități și separarea de copiii lor.²¹⁶

Astfel, Comitetul a recomandat Republicii Moldova:²¹⁷

- ❖ să ia măsurile necesare, inclusiv abrogarea legislației pentru a elimina discriminarea împotriva persoanelor cu dizabilități, în special a femeilor cu dizabilități psiho-sociale și/sau intelectuale, în toate aspectele legate de căsătorie, familie, și paternitate/maternitate, în condiții de egalitate cu ceilalți;

²¹⁶ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Observațiile finale referitoare la Raportul inițial al Republicii Moldova privind implementarea CDPD (2017), CRPD/C/MDA/CO/1, pct. 42.

²¹⁷ Ibidem, pct. 43.

- ❖ să elaboreze măsurile de sprijin incluzive necesare familiilor persoanelor cu dizabilități, inclusiv asistență personală și servicii de îngrijire de tip *respiro*, pentru a asigura un nivel adecvat de trai și participare socială;
- ❖ să ia măsuri pentru a se asigura că părinții cu dizabilități au mijloacele necesare care să le permită să își exercite drepturile părintești.

Articolul 22 din CDPD oferă persoanelor cu dizabilități **protecția împotriva divulgării informațiilor despre viața privată**, fără consimțământul lor liber și informat. În literatura de specialitate, acest drept corespunde – *dreptului la intimitate*. Pentru a sublinia importanța acestui drept, inclusiv în cadrul instituțiilor rezidențiale în care persoanele cu dizabilități au suferit de-a lungul istoriei numeroase încălcări ale vieții lor private, articolul 22 din CDPD prevede în mod expres că această protecție se extinde asupra tuturor persoanelor cu dizabilități, indiferent de „locul de reședință sau aranjamentele de locuit”.

Dreptul persoanelor cu dizabilități la intimitate include:

- **Confidențialitatea informațiilor**, ceea ce implică dreptul persoanei de a decide ce informații despre viața sa privată ar putea fi comunicate altora și cine pot fi acele persoane. Aceste informații includ opinii, imagini, informații privind acțiunile/inacțiunile întreprinse atunci când persoana acționează în privat și datele cu caracter personal, inclusiv cele legate de sănătatea sau mijloacele financiare ale unei persoane. Prin urmare, respectarea confidențialității informațiilor despre viața privată a unei persoane presupune interzicerea colectării, stocării, utilizării și difuzării unor asemenea informații, fără consimțământul informat și liber exprimat al persoanei în cauză.
- **Confidențialitatea corespondenței (comunicării)** protejează securitatea interacțiunilor private ale oamenilor din perspectiva nedivulgării conținutului scrisorilor, conversațiilor telefonice, conversațiilor private față în față, e-mailurilor, inclusiv comunicării în limbajul semnelor (limbajul mimico-gestual), în limbajul Braille și altor forme alternative de comunicare. Obligația de a respecta confidențialitatea corespondenței aparține atât entităților de stat, cât și persoanelor private. Dreptul la confidențialitatea corespondenței nu este unul absolut și poate fi limitat în situații expres prevăzute de lege, atunci când o asemenea limitare urmărește un scop

legitim, iar mijloacele folosite pentru limitarea acestui drept sunt proporționale scopului legitim urmărit.

- **Inviolabilitatea locuinței și a mediului personal** implică respectarea intimității locuinței și a mediului personal, cum ar fi locul de muncă, automobilul personal și alte bunuri personale. Inviolabilitatea mediului personal presupune obligația statului de a proteja persoanele cu dizabilități împotriva pătrunderii sau rămânerii ilegale a altor persoane, fără consimțământul acestora, în spațiile care formează mediul lor personal. Dreptul la inviolabilitatea locuinței și a mediului personal nu este unul absolut și poate fi limitat în situații expres prevăzute de lege, atunci când o asemenea limitare urmărește un scop legitim, iar mijloacele folosite pentru limitarea acestui drept sunt proporționale scopului legitim urmărit.
- **Asigurarea respectării secretului profesional** implică nedivulgarea informațiilor protejate de lege, încredințate sau aduse la cunoștință unei persoane (deținătorul de informații) în virtutea îndeplinirii atribuțiilor sale profesionale (secretul medical, secretul adopției, secretului de confesiune și alte tipuri de secret profesional). Încălcarea obligației de a păstra și proteja secretul profesional se pedepsește conform legii.
- **Protecția efectivă împotriva divulgării informațiilor despre viață privată a persoanei cu dizabilitate** implică apărarea acesteia împotriva răspândirii informațiilor despre viața sa privată și despre familie, atunci când răspândirea informațiilor a avut loc fără acordul ei informat și liber exprimat. Protecția oferită împotriva divulgării trebuie să fie una efectivă, ceea ce presupune că protecția oferită persoanei vătămate este în măsură să-i aducă sentimentul de satisfacție morală.
- **Protecția efectivă a onoarei și reputației** implică apărarea persoanei împotriva atacurilor din partea terțelor persoane, bazate pe informațiile false despre persoana respectivă. Spre deosebire de dreptul la protecția efectivă împotriva divulgării informațiilor despre viața privată, apărarea onoarei și reputației personale presupune combaterea informațiilor care nu corespund adevărului și dăunează imaginii persoanei respective. Protecția oferită pentru restabilirea onoarei și reputației personale trebuie să fie una efectivă, ceea ce presupune că protecția oferită persoanei vătămate este în măsură să-i aducă sentimentul de satisfacție morală.

Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, în unul din comentariile sale generale asupra Convenției a menționat următoarele:

„Statele părți ar trebui să se asigure că, atunci când furnizează servicii de sprijin în conformitate cu articolul 19 din Convenție, viața privată a unei persoane cu dizabilități, familia, casa, corespondența și demnitatea acesteia sunt protejate împotriva oricărei intervenții ilegale (articolul 22). În cazul oricărei încălcări ilegale, toate persoanele cu dizabilități care beneficiază de servicii de sprijin ar trebui să aibă acces la mecanisme de monitorizare care țin cont de dizabilitate, sex și vârstă, remedii și asistență.”²¹⁸

STUDII DE CAZ:

Jurisprudența Comitetului ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități (CRPD):

În cauza Iuliia Domina și Max Bendtsen împotriva Danemarcei²¹⁹ reclamantii, Iuliia Domina – cetățeanca Ucrainei și Max Bendtsen – persoana cu dizabilitate, cetățean al Danemarcei, s-au plâns de încălcarea dreptului la viața lor de familie de către statul pârât. Reclamantii au format un cuplu căsătorit și au un fiu născut în 2015. Cererea lor de reîntregire a familiei și pentru eliberarea unui permis de ședere pentru Iuliia Domina a fost respins de autoritățile statului pârât. Comitetul a calificat refuzul autorităților ca fiind bazat pe criterii indirect discriminatorii pentru persoanele cu dizabilități și având ca efect restrângerea sau chiar anularea exercitării de către reclamantii a dreptului la viața de familie în condiții de egalitate cu ceilalți. În consecință, Comitetul a constatat că a avut loc încălcarea articolului 5 alin.(1)-(2) luat singur și coroborat cu articolul 23 alin.(1) din CDPD.

²¹⁸ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Comentariul general nr. 5, pct. 86.

²¹⁹ Comitetul ONU pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități, Punctele de vedere al CRPD din 31.08.2018 pe cauza nr. 39/2017, codul cauzei: CRPD/C/20/D/39/2017.

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (CtEDO):

În cauza Kocherov and Sergeyeva împotriva Rusiei²²⁰ reclamantii s-au plâns că statul pârât le-a încălcat dreptul la respectarea vieții de familie. În speță, reclamantul, fiind o persoană cu dizabilitate mentală, a fost plasat într-un internat pentru persoanele cu dizabilități mentale, unde a făcut cunoștință cu viitoarea sa soție, Natalia Sergeyeva. În anul 2007 s-a născut reclamanta (Ana Sergeyeva), iar paternitatea reclamantului a fost recunoscută în ordinea stabilită. Din cauza complicațiilor după naștere, mama reclamantei a fost internată într-un spital, iar reclamanta a fost plasată temporar într-un orfelinat, cu acordul reclamantului, până acesta își va putea găsi o locuință corespunzătoare pentru creșterea fiicei. Pe toata perioada aflării fiicei sale în orfelinat, reclamantul o vizita periodic. În anul 2012 reclamantul a obținut o locuință socială și a informat administrația orfelinatului că intenționează să ia fiica acasă. Administrația orfelinatului, însă, a împiedicat reunirea reclamantei cu familia sa biologică, înaintând o acțiune în instanță prin care au solicitat limitarea drepturilor părintești ale reclamantului. În special, administrația orfelinatului a invocat că părinții ei, având dizabilitate mentală și fiind foști rezidenți ai internatului psihoneurologic, nu vor putea oferi reclamantei grija părintească adecvată și vor prezenta pericol pentru aceasta. Instanțele interne au acceptat cererile instituției de orfelinat și au limitat dreptul reclamantului de a trăi cu fiica. În fața CtEDO reclamantii s-au plâns de faptul că statul pârât le-a încălcat dreptul la viața de familie și că ingerința statului a fost discriminatorie datorită faptului că a fost aplicată din cauza stării mentale a reclamantului. CtEDO a subliniat că referirea instanțelor ruse la diagnosticul reclamantului nu a fost un motiv „suficient” pentru a justifica restrângerea drepturilor sale părintești și a constatat că a avut loc încălcarea articolului 8 din CEDO („Dreptul la viața privată și de familie”).

În cauza Saviny împotriva Ucrainei²²¹ CtEDO a examinat plângerea privind plasarea unor

²²⁰ Hotărârea din 29 martie 2016, cererea nr. 16899/13.

²²¹ Hotărârea din 18 decembrie 2008, cererea nr. 39948/06.

copii în grija autorităților publice, pe motiv că părinții acestora, amândoi nevzători încă din copilărie, nu le-au oferit acestora o îngrijire și o locuință adecvată. Autoritățile interne și-au întemeiat decizia pe constatarea, conform căreia, lipsa de resurse financiare și de calități personale pune în pericol viața, sănătatea și educația morală a copiilor acestora. În special, aceștia nu le puteau oferi hrana, îmbrăcămintea, igiena și serviciile de sănătate adecvate și nici nu puteau garanta că aceștia se vor adapta într-un context social și educațional. Reclamantul a formulat apel împotriva hotărârii, însă fără succes. CtEDO a hotărât că a fost încălcat articolul 8 din CEDO (dreptul la respectarea vieții private și de familie), având îndoieli în privința caracterului adecvat al probelor pe care autoritățile și-au întemeiat constatarea, conform căreia condițiile de trai ale copiilor erau, în fapt, periculoase pentru viața și sănătatea acestora. Autoritățile judiciare au examinat doar acele dificultăți care ar fi putut fi depășite prin asistență financiară și socială specifică și prin consiliere eficientă și, aparent, nu au analizat în profunzime măsura în care incapacitatea iremediabilă a reclamanților de a oferi îngrijirea necesară a fost factorul care a determinat creșterea necorespunzătoare a copiilor acestora. Într-adevăr, în ceea ce privește iresponsabilitatea părinților, nu au fost solicitate probe independente (precum evaluarea de către un psiholog), în scopul aprecierii maturității emoționale și mentale a reclamanților sau a motivației lor de a-și rezolva dificultățile casnice. În plus, instanțele nu au examinat încercările reclamanților de a-și îmbunătăți situația. CtEDO a mai observat că, în nici la o etapă a procedurii, copiii nu au fost audiați de judecători. În plus, copiii nu numai că au fost despărțiți de familia lor de origine, dar au fost și plasați în instituții diferite.

În cauza Kiyutin v. Russia²²² CtEDO a examinat refuzul autorităților de a elibera permisul de ședere unui cetățean străin din motivul că acesta ar avea statutul HIV pozitiv confirmat. În speță, reclamantul, cetățean al Uzbekistanului, s-a născut în Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste și din 2003 locuiește în Rusia, în regiunea Oryol. În iulie 2003, acesta s-a căsătorit cu o cetățeană a Federației Ruse. În anul următor, s-a născut fiica lor. Reclamantul a solicitat un permis de ședere pentru a putea locui legal cu

---

²²² Hotărârea din 15 martie 2011, cererea nr. 2700/10.

familia lui. Pentru eliberarea permisului de ședere i s-a cerut să se supună unui control medical, în cadrul căruia a fost diagnosticat cu infecție HIV. Reclamantului i s-a refuzat un permis de ședere în baza unei dispoziții legale care interzice eliberarea unui permis de ședere străinilor seropozitivi. În consecință, fiind obligat să părăsească Federația Rusă, acesta a fost separat de familia sa. Examinând cauza, CtEDO a menționat că întrucât reclamantul și-a fondat o familie în Federația Rusă, cazul său a intrat în domeniul de aplicare al articolului 8. În consecință, articolul 14, luat împreună cu articolul 8 din CEDO, era aplicabil și Rusia avea obligația legală de a exercita controlul imigrației într-un mod nediscriminatoriu.

*În cauza I. v. Finlanda*²²³ CtEDO a constatat violarea articolului 8 din CEDO (dreptul la viața privată) de către statul pârât din cauza autorităților de a proteja confidențialitatea informațiilor cu caracter medical a unei femei HIV pozitive. În acest sens, Curtea a subliniat că: *„Protecția datelor cu caracter personal, în special a informațiilor medicale, este fundamentală pentru exercitarea de către o persoană a dreptului la viață privată și la viața de familie, garantat de articolul 8 al Convenției. Protejarea confidențialității informațiilor privind sănătatea este un principiu esențial în sistemele juridice ale tuturor părților contractante la Convenție. Este important nu numai să se respecte limitele intimității pacientului, ci și să se mențină încrederea acestuia în profesia medicală și în industria sănătății în ansamblu. Considerațiile de mai sus sunt deosebit de importante în protejarea confidențialității informațiilor despre infecția cu HIV a unei persoane, având în vedere problemele sensibile asociate cu această boală. Legislația națională trebuie să prevadă garanții adecvate pentru a preveni orice astfel de scurgere sau dezvăluire de informații despre sănătatea unei persoane, care pot fi incompatibile cu garanțiile prevăzute de articolul 8 din CEDO (a se vedea: cauza Z împotriva Finlandei, 25 februarie 1997, §§ 95- 96).”* Totodată CtEDO a observat că *„simplul fapt că dreptul intern i-a oferit reclamantei posibilitatea de a cere despăgubiri pentru prejudiciul cauzat prin pretinsa dezvăluire ilegală a datelor cu caracter personal nu a fost suficient pentru a-i proteja viața privată. În acest sens, în primul rând, sunt*

---

²²³ Hotărârea din 17 iulie 2008, cererea nr. 20511/03, §§42-47.

necesare măsuri practice și eficiente de protecție pentru a exclude orice posibilitate de acces neautorizat la informațiile medicale. Aceste garanții nu au fost furnizate.” Astfel, CtEDO a concluzionat că, la momentul relevant, statul nu și-a respectat obligația pozitivă în temeiul articolului 8 § 1 din CEDO de a asigura respectarea vieții private a reclamantei, prin urmare, a existat o încălcare a articolului 8 din CEDO.

*În cauzele Armoniene v. Lituania*²²⁴ și *Biriuk v. Lituania*²²⁵ CtEDO a constatat o încălcare a articolului 8 din CEDO referitor la nivelul insuficient al despăgubirilor acordate reclamantilor în baza legislației în vigoare de către statul pârât, cu privire la încălcarea gravă a dreptului acestora la viață privată de către un ziar național, care a divulgat publicului larg informația despre statutul HIV pozitiv al reclamantilor. Sub acest aspect, „Curtea admite că impunerea de sancțiuni severe împotriva încălcărilor săvârșite de presă poate avea un impact negativ asupra realizării garanțiilor fundamentale ale libertății de exprimare a jurnaliștilor prevăzute în articolul 10 din CEDO (a se vedea, printre altele *Cumpănă și Mazăre împotriva României*, Marea Cameră, cererea nr. 33348/96, §§ 113-114, CtEDO 2004). Totuși, în cazul unui abuz revoltător prin exercitarea libertății presei, ca și în speță, Curtea consideră că limitele legislative severe asupra puterii de discreție a judecătorului în privința determinării mărimii despăgubirilor acordate pentru prejudiciul cauzat și descurajarea suficientă a reapariției unor astfel de abuzuri nu i-au oferit reclamantului protecția de care se putea aștepta în mod legitim în temeiul articolului 8 din CEDO. Prin urmare, a existat o încălcare a articolului 8 din Convenție.”

---

²²⁴ Hotărârea din 25 noiembrie 2008, cererea nr. 36919/02.

²²⁵ Hotărârea din 25 noiembrie 2008, cererea nr. 23373/03.

BIBLIOGRAFIE ȘI RESURSE JURIDICE UTILIZATE

TRATATE INTERNAȚIONALE:

- Convenția Europeană a Drepturilor Omului;
- Convenția ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități;
- Pactul Internațional privind Drepturile Civile și Politice;
- Pactul Internațional privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale;
- Convenția ONU asupra Eliminării tuturor Formelor de Discriminare față de Femei;
- Convenția ONU pentru Drepturile Copilului;
- Convenția Consiliului Europei privind Drepturile Omului și Biomedicină din 1997;
- Convenția privind Sclavia, semnată la Geneva la 25 septembrie 1926;
- Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 29 privind Munca Forțată sau Obligatorie.

JURISPRUDENȚA CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI:

- *Valasinas v. Lituania*, cererea nr. 44558/98, Hotărârea din 24 iulie 2001;
- *Arutyunyan v. Rusia*, cererea nr. 48977/09, Hotărârea din 10 ianuarie 2012;
- *Semikhvostov v. Rusia*, cererea nr. 2689/12, Hotărârea din 6 februarie 2014;
- *Moisel v. Franța*, cererea nr. 67263/01, Hotărârea din 14 noiembrie 2002;
- *Sergey Timdineyev v. Rusia*, cererea nr. 12111/04, Hotărârea din 2 septembrie 2010;
- *Pakhomov v. Rusia*, cererea nr. 44917/08, Hotărârea din 30 septembrie 2010;
- *Kiyutin v. Rusia*, cererea nr. 2700/10, Hotărârea din 10 martie 2011;
- *Glor v. Elveția*, cererea nr. 13444/04, Hotărârea din 30 aprilie 2009;
- *Wallova și Walla v. Republica Cehă*, cererea nr. 23848/04, Hotărârea din 26 octombrie 2006;
- *Youngs v. Olanda*, cererea nr. 12738/10, Hotărârea din 3 octombrie 2014;
- *Ageyevy v. Rusia*, cererea nr. 7075/10, Hotărârea din 18 aprilie 2013;

- *Demir și Baykara v. Turcia*, cererea nr. 34503/97, Hotărârea din 12 noiembrie 2008;
- *Alajos Kiss v. Ungaria*, cererea nr. 38832/06, Hotărârea din 20 mai 2010;
- *G.N. and Others v. Italia*, cererea nr. 43134/05, Hotărârea din 01 decembrie 2009;
- *Stanev v. Bulgaria*, cererea Nr. 36760/06, Marea Cameră, Hotărârea din 17 ianuarie 2012.

Pentru a consulta jurisprudența CtEDO, accesați:

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D> și introduceți denumirea dosarului în meniul de căutare.

LUCRĂRILE COMITETULUI ONU PENTRU DREPTURILE PERSOANELOR CU DIZABILITĂȚI

Punctele de vedere ale CRPD pe marginea comunicărilor individuale:

- *Szilvia Nyusti and Péter Takács v. Ungaria* (comunicarea nr. 1/2010), CRPD/C/9/D/1/2010;
- *Liliane Gröninger v. Germania* (comunicarea nr. 2/2010), CRPD/C/D/2/2010;
- *H.M. v. Suedia* (comunicarea nr. 3/2011), CRPD/C/7/D/3/2011;
- *Bujdosó and others v. Ungaria* (comunicarea nr. 4/2011), CRPD/C/10/D/4/2011;
- *Gemma Beasley v. Australia* (comunicarea nr. 11/2013), CRPD/C/15/D/11/2013;
- *Michael Lockrey v. Australia* (comunicarea nr. 13/2013), CRPD/C/15/D/13/2013;
- *Christopher Leo v. Australia* (comunicarea nr. 17/2013), CRPD/C/22/D/17/2013;
- *Manuway Doolan v. Australia* (comunicarea nr. 18/2013), CRPD/C/22/D/18/2013;
- *“F” v. Austria* (comunicarea nr. 21/2014), CRPD/C/14/D/21/2014;
- *Makarov v. Lituania* (comunicarea nr. 30/2015), CRPD/C/18/D/30/2015;
- *Arturo Medina Vela v. Mexic* (comunicarea nr. 32/2015), CRPD/C/22/D/32/2015;
- *V.F.C. v. Spania* (comunicarea nr. 34/2015), CRPD/C/21/D/34/2015;

- *J.M. v. Spania* (comunicarea nr. 37/2016), CRPD/C/23/D/37/2016;
- *Iuliia Domina and Max Bendtsen v. Danemarca* (comunicarea nr. 39/2017), CRPD/C/20/D/39/2017;
- *Rubén Calleja Loma and Alejandro Calleja Lucas v. Spania* (comunicarea nr. 41/2017), CRPD/C/23/D/41/2017;
- *Richard Sahlin v. Suedia* (comunicarea nr. 45/2018), CRPD/C/23/D/45/2018.

Observațiile finale asupra rapoartelor statelor părți privind implementarea Convenției ONU privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități:

- Observații finale privind Raportul Inițial al Republicii Moldova (CRPD/C/MDA/CO/1);
- Observații finale privind Raportul Inițial al Republicii Coreea (CRPD/C/KOR/CO/1);
- Observații finale privind Raportul Inițial al Canadei (CRPD/C/CAN/CO/1);
- Observații finale privind Raportul Inițial al Germaniei (CRPD/C/DEU/CO/1);
- Observații finale privind Raportul Inițial al Mexicului (CRPD/C/MEX/CO/1).

Comentariile Generale/Orientări/Principii:

- Comentariul General nr. 1 (2014) „Articolul 12: Recunoașterea egală în fața legii”, CRPD/C/GC/1;
- Comentariul General nr. 2 (2014) „Articolul 9: Accesibilitatea”, CRPD/C/GC/2;
- Comentariul General nr. 3 (2016) „Articolul 6: Femeile și fetele cu dizabilități”, CRPD/C/GC/3;
- Comentariul General nr. 4 (2016) „Articolul 24: Dreptul la educația incluzivă”, CRPD/C/GC/4;
- Comentariul General nr. 5 (2017) „Articolul 19: Dreptul la viața independentă”, CRPD/C/GC/5;
- Comentariul General nr. 6 (2018) „Articolul 5: Egalitatea și nediscriminarea”, CRPD/C/GC/6;
- Comentariul General nr. 7 (2018) „Articolele 4.3 și 33.3: Participarea persoanelor cu dizabilități în implementarea și monitorizarea Convenției”, CRPD/C/GC/7;

- Orientări privind aplicarea articolului 14 din Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități „Dreptul persoanelor cu dizabilități la libertate și securitate” (2015);
- Principiile internaționale și dispozițiile diriguitoare privind accesul persoanelor cu dizabilități la justiție (2020).

LUCRĂRILE COMITETULUI ONU PENTRU DREPTURILE ECONOMICE, SOCIALE ȘI CULTURALE:

- Comentariul General nr. 5 (1994): „Persoanele cu dizabilități”;
- Comentariul General nr. 13 (1999): „Dreptul la educație”;
- Comentariul General nr. 14 (2000): „Dreptul la cel mai înalt standard posibil de sănătate”;
- Comentariul General nr. 16 (2005): „Dreptul egal al bărbaților și femeilor de a se bucura de toate drepturile economice, sociale și culturale”.

LUCRĂRILE COMITETULUI ONU PENTRU DREPTURILE COPILULUI:

- Comentariul General nr. 7 (2005): „Implementarea drepturilor copilului în copilăria timpurie” (CRC/C/GC/7);
- Comentariul General nr. 10 (2007): „Drepturile copiilor în justiția juvenilă” (CRC/C/GC/10);
- Comentariul General nr. 12 (2009): „Dreptul copilului de a fi ascultat” (CRC/C/GC/12).

LUCRĂRILE COMITETULUI ONU PENTRU ELIMINAREA DISCRIMINĂRII ÎMPOTRIVA FEMEILOR:

- Punctele de vedere din 04.11.2019 pe cauza Natalia Ciobanu împotriva Moldovei, nr. 104/2016, codul cauzei: CEDAW/C/74/D/104/2016.

LUCRĂRILE ADUNĂRII GENERALE ALE ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE:

- Regulile Standard privind Egalizarea Șanselor pentru Persoanele cu Dizabilități, adoptate prin Rezoluția Adunării Generale ale ONU nr. 48/96 din 20.12.1993.

PROCEDURI SPECIALE ALE CONSILIULUI ONU PENTRU DREPTURILE OMULUI

- „Dreptul de acces la justiție în temeiul articolului 13 din Convenția privind Drepturile Persoanelor cu Dizabilități”, Raportul Oficiului Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului (A/HRC/37/25);
- „United Nations Basic Principles and Guidelines on Remedies and Procedures on the Right of Anyone Deprived of Their Liberty to Bring Proceedings Before a Court”, Report of the Working Group on Arbitrary Detention (A/HRC/30/37);
- „Equality and non-discrimination under article 5 of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (A/HRC/34/26);
- „The right of persons with disabilities to equal recognition before the law”, Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities (A/HRC/37/56);
- „The right to the highest attainable standard of health” (2018), Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities (A/73/161);
- „Sexual and reproductive health and rights of girls and young women with disabilities” (2017), Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities (A/72/133).

RESURSE WEB:

1. UN Enable - Overview of International Legal Frameworks for Disability Legislation, <https://www.un.org/esa/socdev/enable/disovlf.htm>
2. Анна Деменева „Защита прав инвалидов в практике Европейского Суда по правам человека и Комитета ООН по правам инвалидов: параллельные пути или точки соприкосновения?”// Revista „МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВОСУДИЕ”, nr. 4 alin.(20), https://academia.ilpp.ru/wp-content/uploads/2020/03/MP-4-20-2016_%D0%94%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf

3. World Survey on the Role of Women in Development 2014: Gender Equality and Sustainable Development (United Nations publication, Sales No. E.14.IV.6), <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2014/10/world-survey-2014>